magazin istoric

ANUL XII Nr. 9 (138) SEPTEMBRIE 1978

magazin istoric

Revistă de cultură istorică
Anul XII - Nr. 9 (138)
septembrie 1978

Redactor şef
CRISTIAN POPIŞTEANU

Redactor şef adjunct
NICOLAE MINEI

Colegiul redacţiei
DUMITRU ALMAŞ
CONSTANTIN ANTIP
ADOLF ARMBRUSTER
VIRGIL CĂNDEA
NICOLAE COPOIU
LUDOVIC DEMÉNY
TITU GEORGESCU
DINU C. GIURESCU
ŞTEFAN PASCU
M. PETRESCU-DÎMBOVIŢA
ŞTEFAN ŞTEFĂNESCU

COPERTELE NOASTRE

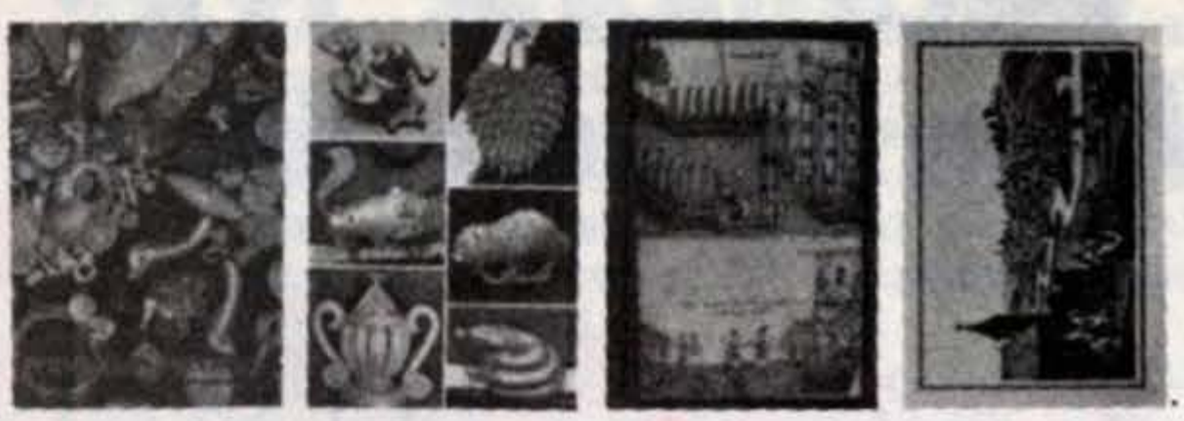

① ④ ② ③

① ④ Popoarele africane — din rîndul cărora proprietarii de sclavi şi-au recrutat victimele — au creat o artă originală, de mare finețe; giuvaere de aur, din perioada regatului Ashantilor, Ghana, secolele XVIII-XIX **(Dincolo de calele vaselor de sclavi,** p. 59)

② Miniatură dintr-un manuscris moldovenesc cu traducerea românească a **Alexandriei,** terminat la „Iaşi, la veliat 1790, aprilie 30"

③ La 10 noiembrie 1789, în timpul războiului ruso-austro-turc, trupe austriace, comandate de principele de Saxa Coburg, au trecut prin Bucureşti. O stampă de epocă redă sosirea austriacilor la porţile Capitalei **(Ienăchiţă Văcărescu — diplomat,** p. 24)

sumar

1 decembrie 1918 — „Cel mai important moment al vieţii mele": „ALEXANDRU BORZA 2
Protocolul agendelor Consiliului Naţional din Blaj 7
La Alba Iulia: VALERIU BRANIŞTE 9
Un bucovinean printre fraţi: ION SCURTU 12
Pasiunea lui Ion Bulacu, un ţăran ca toţi ţăranii (I): CORNELIU TAMAŞ, IOAN LĂCUSTĂ 14
Cartea vie a culturii orale: MIHAI POP 17
O singură patrie — aceiaşi dregători: N. STOICESCU 21
Ienăchiţă Văcărescu — diplomat: ANDREI BUSUIOCEANU 24
Cetăţi medievale de pămînt pe teritoriul României: M. PETRESCU-DÎMBOVIŢA 28
Casa „Ioan Zidarul" din Bistriţa: VASILE ILOVAN 33
Clio şi matematica: SOLOMON MARCUS 34
William C. Bullitt — Memorii: FLORIN HERA 37
Un comandant de armată îşi aminteşte (I): K. S. MOSKALENKO 43
Mărturisesc că am trăit... (I): PABLO NERUDA 48
Germania în timpul războaielor napoleoneene (I): PIERRE GAXOTTE 54
Dincolo de calele vaselor de sclavi (II): PHILIP D. CURTIN 59

● **Cărţi sosite la redacţie... 47** ● **Poşta** Magazin istoric... **62**

1 Decembrie 1918: Vrem să ne unim cu ţara!

ALEXANDRU BORZA: „CEL MAI IMPORTANT MOMENT AL VIEŢII MELE"

Alexandru Borza a făcut parte din acea pleiadă de intelectuali români care au datorat foarte mult Unirii. Abia după 1918, în climatul general favorabil creat de întregirea statului naţional, ei şi-au putut manifesta plenar capacităţile creatoare. La rîndul său, Unirea — ca act politic — a încorporat eforturile entuziaste ale acelei generaţii şi le-a dat chipul împlinirii. Este o relaţie firească între o generaţie şi un mare act istoric.

Alexandru Borza s-a născut în 1887, la Alba Iulia, într-o modestă familie cu adînci rădăcini în Ţara Moţilor. După strălucite studii liceale în oraşul natal, a urmat cursurile Seminarului teologic din Budapesta. Pasiunea sa pentru botanică a fost însă hotărîtoare: s-a înscris la Facultatea de ştiinţe naturale a Universităţii din capitala Ungariei. După absolvirea acesteia a venit, ca profesor, la Liceul din Blaj (1911). În 1913 şi-a luat doctoratul, primind calificativul „summa cum laude". Un an mai tîrziu, cu o bursă din partea Societăţii „Transilvania"[1], care îşi avea sediul în Bucureşti, a plecat pentru specializare la Universităţile din Breslau (Wroclawul de azi) şi Berlin. Încă din această perioadă, Al. Borza s-a impus în lumea specialiştilor ca un om de ştiinţă cu mari disponibilităţi.

Izbucnirea primului război mondial l-a surprins în Germania, de unde s-a întors imediat la Blaj. În 1914-1915 a desfăşurat o intensă activitate pedagogică, fiind nevoit să suplinească şi pe unii dintre colegii plecaţi pe front. În 1916, după intrarea României în război, a fost supravegheat cu străşnicie de organele de siguranţă şi, în cele din urmă, mutat la Oradea, într-un fel de domiciliu forţat. În 1917, a căpătat permisiunea autorităţilor să se întoarcă la Blaj, participînd, în anul următor, la memorabilele evenimente ale Unirii.

După 1 decembrie 1918 s-a mutat la Cluj, fiind numit profesor la Universitatea din acest oraş. A condus timp de trei decenii Institutul botanic, Grădina şi Muzeul Botanic din Cluj, instituţii cărora le-a fost ctitor şi îndrumător destoinic. A participat la numeroase reuniuni ştiinţifice internaţionale (S.U.A., Germania, Italia, Franţa, Cehoslovacia, Iugoslavia, Polonia, Elveţia, Portugalia), ducînd peste tot faima şcolii botanice româneşti. În 1958, la invitaţia Academiei de Ştiinţe din Republica Populară Chineză, a făcut o vizită în această ţară, cu care prilej colegii de breaslă chinezi l-au prezentat premierului Ciu En-lai ca pe „cel mai vechi autor de floră chineză în viaţă"

Blajul la începutul veacului XX. În jurul şcolilor româneşti din acest oraş s-a desfăşurat o amplă activitate în slujba unităţii naţionale

[1] **Magazin istoric, nr. 11/1977.**

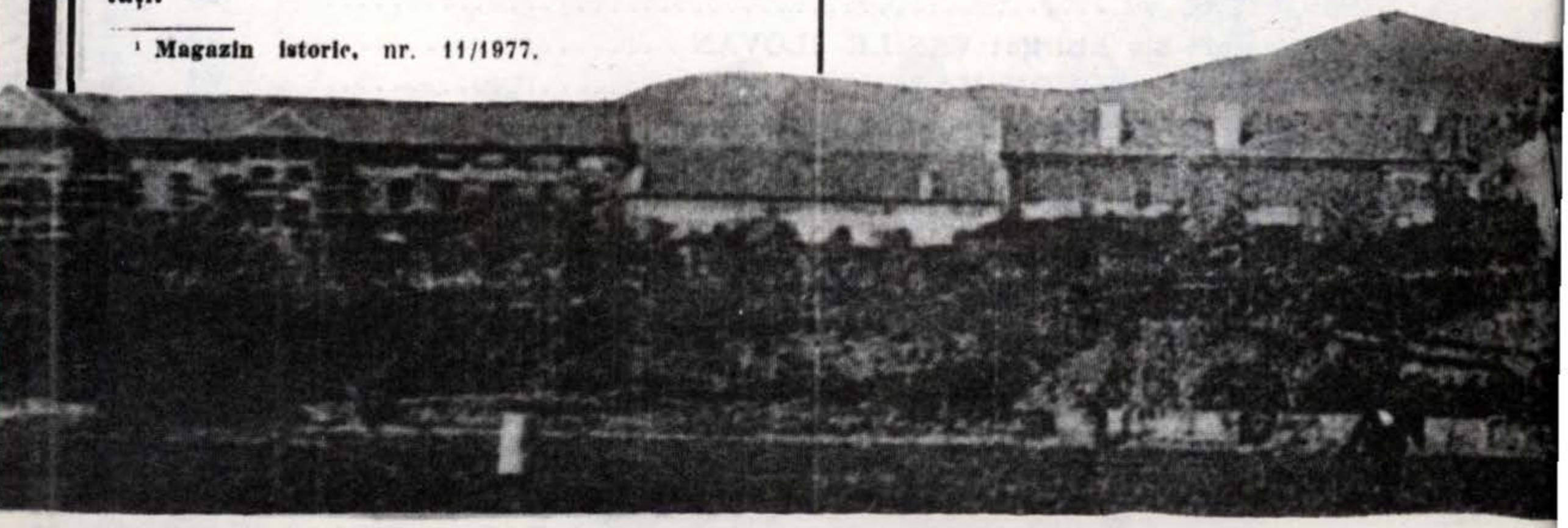

(în tinerețe, Al. Borza scrisese o lucrare despre flora din provincia Iunnan).

Pînă la sfîrșitul vieții (1971), Al. Borza s-a bucurat de stima și prețuirea multor contemporani de vază. S-a aflat în relații de colaborare și prietenie cu mari savanți ca I. Simionescu, E. Pop, Tr. Săvulescu, V. Pârvan, S. Pușcariu, Gh. Vîlsan, E. Racoviță, C. Motaș, N. Iorga, G. Moisil, C. Giurescu, Gh. Ionescu-Sișești și mulți alții, cu care a purtat o imensă corespondență.

La începutul anului 1969, Academia Republicii Socialiste România l-a ales membru de onoare. Personalitate de mare prestigiu, Al. Borza a fost membru a numeroase societăți și instituții științifice internaționale.

Pentru a-l defini mai bine pe cetățeanul și patriotul care a fost Al. Borza ni se pare nimerit a relata două episoade din viața sa. Primul a avut loc în 1904. Eminentul elev din Alba Iulia se afla în corespondență cu un alt strălucit licean român, dar care trăia în patria liberă, la Turnu Severin: este vorba de viitorul savant Gh. Ionescu-Sișești. Împreună cu alți patru elevi, doi din vechiul regat și alți doi din regiunile aflate sub stăpînirile străine, au plănuit să se întîlnească la Putna, unde urmau să se desfășoare festivitățile organizate cu prilejul împlinirii a 400 ani de la moartea lui Ștefan cel Mare. A fost o întîlnire emoționantă, care a dat o puternică expresie sentimentelor de solidaritate națională ale participanților sosiți din toate provinciile românești. Ca un corolar, grupul celor șase elevi și-a completat traseul cu o excursie în Maramureș, Munții Apuseni și Banat.

Doi ani mai tîrziu, grupul și-a dat întîlnire la București, unde se deschisese Expoziția generală organizată în 1906. Dincolo de semnificația ocazională, expoziția reprezenta „cea mai mare sforțare pe care a făcut-o România dinainte de război, spre a prezenta înfăptuirile pe toate terenurile economiei sale naționale, ale culturii, ale luptelor pentru a deveni o țară independentă, conștientă de menirea și de idealurile ei viitoare. Din punct de vedere al înrîuririi sufletești și al efectelor politice, momentul culminant al expoziției a fost adunarea la un loc, pe scena Arenelor romane, a maselor de populație românească din țările române subjugate, venite la București sub formă de societăți corale, ca s-aducă în capitala țării libere revelația prin cîntec a simțirii românești din plaiurile înstrăinate. Aci, frații noștri de prin toate colțurile Ardealului și Bucovinei au văzut cu ochii mirați și înlăcrimați de bucurie țara românească a fraților, liberă, frumoasă și în plin progres, unde se afirma cu mîndrie însușirea de român, și au avut intuiția emoționantă a României mari și unite care trebuie să cuprindă la un loc întreg neamul românesc“ (C. Kiriței escu).

Participant la multe emoționante manifestări de viață românească — expresie a conștiinței naționale care dobora artificialele granițe politice impuse de vitrege împrejurări istorice — Al. Borza și-a întărit încrederea în izbînda nobilului ideal al luptei pentru unitate națională.

Un alt episod care reflectă atașamentul său față de marile idealuri de unitate, libertate și independență va fi istorisit chiar de el însuși și se referă la neuitatul an 1918, anul marilor împliniri. Fragmentul l-am luat din memoriile rămase pînă acum inedite ale acad. Al. Borza, ce ne-au fost puse la dispoziție de familia sa. Întreruperile de text au fost marcate prin trei puncte între paranteze drepte; titlul, subtitlurile și notele din subsol aparțin redacției noastre.

Marian ȘTEFAN,
Vasile ȘIMANDAN

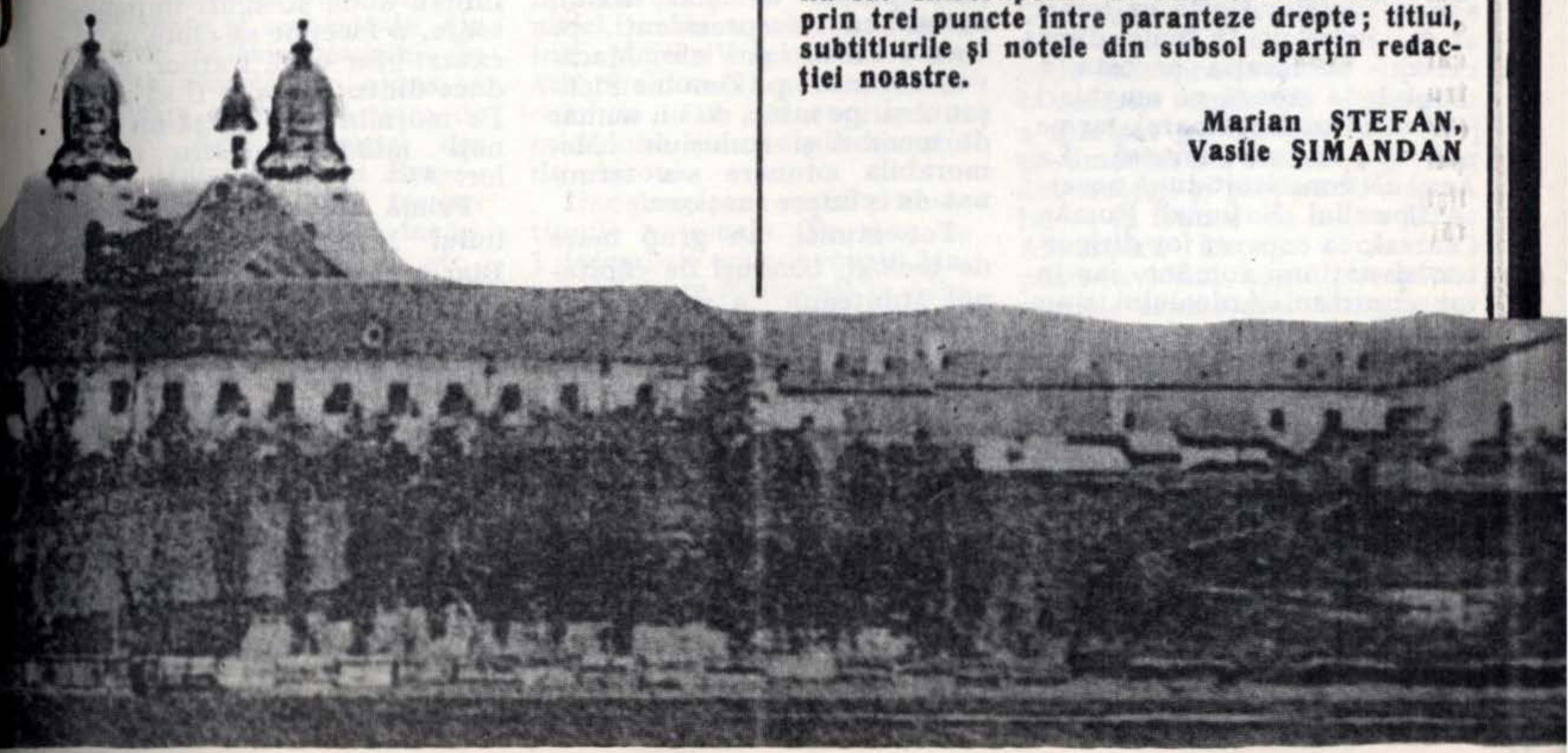

Cînd fronturile au început a se clătina era de aşteptat o grabnică lichidare a monarhiei austro-ungare. Comitetul Partidului Naţional Român pregătea metodic fazele înstăpînirii noastre pe plaiurile strămoşeşti ale Ardealului, Banatului şi ale părţilor ungurene locuite de români [...]. La Oradea s-a ţinut memorabila şedinţă a Comitetului Naţional, în care s-a dat mandat d-lui Al. Vaida-Voivod să declare în Parlament[1] că naţiunea română se consideră dezlegată de toate legăturile ce a avut cu „coroana" maghiară, referindu-se şi la proclamaţia ultimului rege maghiar Carol[2].

Consiliul Naţional Român...

De la începutul acestor mişcări, ba încă din vară, noi blăjenii am trimis curieri (pe Nicolescu, apoi pe N. Negruţiu) la Arad, pentru informaţii şi aderare la toate acţiunile. Era destul de primejdios, pregătind ruperea noastră de Ungaria într-un timp cînd jandarmeria şi armata asigurau stăpînirea maghiară cu mijloace neiertătoare, în timp de război. Prin octombrie s-a produs o epidemie primejdioasă de gripă spaniolă, de care au suferit grav toţi ai mei din Blaj şi părinţii mei din Turda, pe care m-am dus să-i cercetez. În timpul acesta a avut loc intervenţia d-lui Vaida-Voivod în Parlamentul maghiar, prin care declara, în numele naţiunii române, că vom face uz de dreptul de autodeterminare, proclamat de preşedintele Wilson al Statelor Unite, ca temei al noii orînduiri în lume, după război. Declaraţia aceasta a umplut de groază pe maghiari [cercurile conducătoare], iar pe noi de bucurie imensă. La Arad s-a constituit după aceasta Consiliul Naţional Român Central, ca suprem for diriguitor al naţiunii române, iar în tot cuprinsul Ardealului s-au constituit consilii naţionale locale, în capitalele de comitat, dintre care mai însemnate au fost cele din Blaj, Sibiu şi Cluj. Eu am asistat la constituirea Consiliului Naţional din Blaj şi am luat parte importantă la toate acţiunile de mai apoi. Le povestesc aici ca să rămînă o însemnare autentică.

După toate conciliabulele tinerilor profesori din Blaj şi ale fruntaşilor politici, ţinute mai ales în Cazina Română[3], al cărei secretar eram eu, am căzut de acord că trebuie să instituim o organizaţie revoluţionară, fără întîrziere. Lucrul acesta s-a *chiar* precipitat, căci a sosit de la Arad, căpitanul Victor Munteanu, un tînăr bucovinean, încins cu eşarfe tricolore de-a crucişul şi curmezişul şi în jurul şăpcii, şi a insistat să ţinem imediat adunarea de constituire a unui *Consiliu Naţional Român*. Am convocat în piaţă pe a doua zi adunarea naţională, în faţa Catedralei, şi a venit toată lumea din Blaj, ţărani din jur, teologii şi elevii mai mari ai şcolilor. A prezidat adunarea vicarul dr. Vasile Suciu, iar eu am fost secretarul mitingului. La început s-a intonat frenetic un *Deşteaptă-te române*, iar toată lumea s-a împodobit cu tricolor, pe cînd steaguri fîlfîiau pe Catedrală şi liceu. A cuvîntat înălţător Alexandru Nicolescu, mitropolitul de mai tîrziu, şi alţii. Moţiunea a redactat-o, împreună cu o comisiune, profesorul Alexandru Ciura. S-a proclamat constituirea Consiliului Naţional Român din Blaj, cu autoritate supremă în ţinutul acesta, sub prezidenţia lui Vasile Suciu (mitropolitul de mai tîrziu), avînd ca vicepreşedinţi pe Gavril Precup şi Victor Macavei, secretari pe Zenobie Pîclişanu şi pe mine, cu un număr de membri şi comisiuni. Memorabilă adunare s-a terminat în cîntece naţionale.

Tot atunci, un grup mare de teologi, conduşi de căpitanul Munteanu, a somat jandarmeria să predea armele şi muniţia, ceea ce ei au şi făcut fără împotrivire. Muniţia a fost transportată la liceu în încăperile Clubului Cercetaşilor, punîndu-se pază permanentă. A doua zi am organizat biroul Consiliului Naţional, cu sediul la Administraţia Capitulară. Am împărţit pe toţi profesorii şi funcţionarii tineri la birou şi la telefon. Apoi s-a organizat conducerea gărzilor naţionale, sub comanda căpitanului Victor Munteanu şi a cumnatului meu, locotenentul Emil Negruţiu. S-au desemnat delegaţiile de două-trei persoane care trebuiau să pacifice satele şi să organizeze pretutindeni gărzi naţionale săteşti. S-au trimis curieri cu rapoarte la Arad şi s-a luat contactul cu Clujul, unde comanda Amos Frîncu, cu Sibiul şi mai ales cu Alba Iulia, unde, în Cetate, se formase un nucleu de armată română ce a pus mîna pe magaziile de arme şi depozitele de efecte. Celălalt cumnat al meu, Ioan Negruţiu, inginer, era comandantul comisiei de organizare.

În timpul acesta, armata austro-ungară ajunsese în deplină dezorganizare. Trenurile erau încărcate cu soldaţi care veneau acasă de pe front, cei mai mulţi înarmaţi. Alţii veneau cu cai şi căruţe. Zi şi noapte se auzeau puşcături la tren. Spitalul militar care funcţionase în liceu se evacuase complet de bolnavi. Cum au auzit de sfîrşitul războiului, toţi s-au însănătoşit, ca prin minune, şi au plecat acasă cu trenul sau pe jos. Numai puţini au fost duşi cu tărgile la gară. Atunci s-a întîmplat cazul odios descris de Victor Macavei în *Unirea*, care a devenit gazetă zilnică. Un soldat rănit la şira spinării a fost dus cu targa la gară. Trecînd pe lîngă Catedrala pe care fîlfîiau două steaguri impunătoare, a început să cînte ca în extaz: „Iar cînd, fraţilor, m-oi duce dintre voi şi-o fi să mor/ Pe mormînt atunci să-mi puneţi mîndrul nostru tricolor...[4]"

Prima preocupare a Consiliului Naţional Român din Blaj a fost să pacifice satele, să asigure ordinea. Această misiune a reuşit peste aşteptări, căci ţărănimea înţelegea datoria de onoare a neamului românesc, de a nu murdări clipele dezrobirii sale cu acte nedemne [...].

---

[1] *Magazin istoric*, nr. 7/1978.

[2] La 16 octombrie 1918, împăratul Carol I Habsburg (rege al Ungariei sub numele de Carol IV) publicase manifestul *Către popoarele mele credincioase*, privind reorganizarea Austro-Ungariei într-o federaţie de şase state „independente" (austriac, ungar, ceh, iugoslav, polonez şi ucrainean), Transilvania rămînînd în continuare în componenţa Ungariei.

[3] Locul în care românii organizau diferite acţiuni cultural-sociale.

[4] Ostaşul respectiv a fost ucis de un grup de elemente diversioniste.

...și Garda Națională din Blaj

Consiliul Național s-a substituit și administrației publice. La pretură am aflat o cantitate mare de cingători tricolore, pe care le confiscaseră jandarmii de la flăcăii români în zilele de tîrg, ca o măsură stupidă administrativă, căci aceste cingători făceau parte integrantă din portul bărbătesc tradițional din regiunea Tîrnavelor și a Mureșului. Ce bine au prins aceste superbe cingători cîteva zile mai tîrziu, cînd s-a luat jurămîntul de la ofițerii și gradații care au constituit Batalionul Blaj al Gărzii Naționale. Toți s-au încins cu eșarfe în fața altarului din Catedrală, unde vicarul Vasile Suciu le-a luat jurămîntul solemn în mijlocul uralelor și intonînd *Deșteaptă-te române*. Au fost momente solemne și mișcătoare.

Batalionul s-a instalat în localul Internatului de băieți. Din soldații întorși de pe front s-au alcătuit patrulele pentru oraș, gări și sate. S-au ordonat recrutări la care s-au prezentat în număr mare tinerii în vîrstă [pentru recrutare]. Dănilă Sabo, Iusti Nestor, Emil Negruțiu erau ofițerii principali ai batalionului. Garda Națională era plătită. Primele fonduri pentru acest scop le-a dat Banca „Patria", iar mai mult dintr-un împrumut mare făcut de Banca „Albina" din Sibiu Consiliului Național Român Central. Sume însemnate s-au realizat și prin licitarea bunurilor fără stăpîn (cai, vite, oi) și prin vînzarea bunurilor rechiziționate și sechestrate din trenurile militare germane. În privința aceasta am ajuns să organizăm o întreagă rețea de captare. Agenții noștri din Copșa, Dumbrăveni și Brașov ne semnalau că vin trenuri de marfă sau militare încărcate cu vin, cai, petrol etc., pe care gărzile naționale slabe de acolo nu le puteau opri, căci transporturile erau apărate de gărzi străine. Atunci intra în acțiune garda puternică din Blaj, sechestra trenul, descărca marfa pe care o înmagazina la Cîmpia Libertății [...].

Echipamentul Batalionului Blaj s-a procurat astfel: la Coșlariu erau magazii enorme cu efecte bine păzite pînă la sfîrșit, din care numai Ministerul de Război, respectiv un comandament din Cluj, elibera materiale. Ai noștri au confecționat un ordin de serviciu plăsmuit și cu el au ridicat cîteva vagoane de îmbrăcăminte, bocanci, centuri, saci de spate, foi de cort și altele. S-a umplut cu ele sala de gimnastică a liceului [...].

Batalionul din Blaj a primit și armament: puști și mitraliere din cetatea Alba Iulia. Ba a făcut rost și de cîteva tunuri, pe care le-a primit de la un regiment ceh care se retrăgea din București și ne-a lăsat nouă tunurile, în schimbul slăninilor (de la Mitropolie și Seminar) cedate și oferite lor. Lichidarea Spitalului militar s-a făcut printr-o comisie prezidată de dr. V. Hîncu. De la acesta a primit muzeul un excelent microscop și o colecție mare de substanțe chimice. Astfel am putut organiza cu elevii mei cîteva ședințe de lucrări practice microscopice, spre marea lor plăcere și satisfacție [...].

Bizuindu-ne pe forța batalionului nostru, am putut ține în respect trenurile militare care mai circulau. La telefon am amenințat și pe prefectul județului cu represalii dacă nu retrage pe jandarmi din munți și nu-i dezarmează. Dănilă Sabo a dat acest ultimat grandilocvent Aiudului și chiar Clujului. Noi am fost autoritatea care îngăduia sau nu trupelor germane care se retrăgeau pe jos sau cu căruțe să cantoneze peste noapte în comunele din jurul Blajului. De altfel, cronica amănunțită a întîmplărilor mici și mari din acel memorabil noiembrie-decembrie 1918 este cuprinsă în cele două volume ale ziarului de birou[1].

Dar progresau rapid și chestiunile naționale. Pe ziua de 1 decembrie era convocată Marea Adunare Națională la Alba Iulia, care urma să decidă de viitorul nostru. Cercurile electorale, corporațiunile bisericești, școlare și sociale, colegiile meseriașilor aveau să-și trimită delegați liber aleși, înzestrați cu actele doveditoare de calitatea lor la Alba Iulia. Așa s-au făcut alegerile și s-au desemnat deputații și la circumscripțiile electorale și corporațiunile din Blaj pe la mijlocul lui noiembrie. Din Blaj au fost aleși deputați fruntași cunoscuți: V. Suciu, G. Precup, V. Macavei, Șt. Roșian, E. Negruțiu etc. Eu am fost ales deputat al Cazinei Române din Blaj. Pentru a fi de folos și ajutor celor din Alba Iulia în pregătirea zilei sfinte a Unirii, m-am dus cu vreo șase zile mai devreme la Alba Iulia, ca un fiu al acestui oraș, care puteam călăuzi pe oaspeți, pe străini, pe deputații care se așteptau. De fapt am putut face parte din grupul mare care a redactat ziarul ocazional *Alba Iulia*, scriind un articolaș despre trecutul glorios al orașului. Am călăuzit prin Bathyaneum și prin Catedrală pe unii vizitatori și aveam schimb de vederi cu cei ce organizau sala, ședința, încartiruirea și ordinea.

[1] Se referă la documentul din care publicăm fragmente în acest număr al revistei, sub titlul *Protocolul agendelor Consiliului Național din Blaj.*

Un sol de peste Carpați

Contactul cu vechiul regat nu se putea lua ușor atunci: armata era încă concentrată și strîmtorată în Moldova, guvernul era încă la Iași, trenurile nu circulau și trecătorile Carpaților Orientali erau înzăpezite. În aceste împrejurări a fost o bucurie și o cinste nespus de mare cînd delegatul guvernului român a venit la Blaj, cu un avion de la Cartierul general din Tecuci. Ce senzație pentru Blaj: într-o după-amiază, un avion s-a rotit deasupra orașului — purta culorile românești — și apoi a aterizat pe Cîmpia Libertății. Imediat s-a format o gardă din teologii și profesorii Blajului — în frunte era mi se pare Alexandru Lupean — care a păzit avionul toată noaptea și zilele următoare. Atunci am purtat și eu uniformă și armă pentru singura dată în viața mea, mergînd cu locotenentul Emil Negruțiu să inspectez, noaptea, garda avionului [...].

1 decembrie 1918. Încă în ziua precedentă venise lume enormă, din toate părțile, la Alba Iulia. Chiar înainte de amiazi mișunau deputații,

delegaţii şi oaspeţii în oraş, cînd a venit avangarda unei trupe germane călări. Comandantul pieţii, căpitanul Medrea şi cu mine i-am întîmpinat pe nemţi în drum lîngă parc şi le-am cerut categoric ca timp de trei zile să înceteze a circula peste Alba Iulia, ci să rămînă la Sebeş, pentru a nu da prilej la vreun incident, în aceste zile sărbătoreşti. Colonelul german a înţeles rostul lucrurilor şi s-a supus invitaţiei şi interdicţiei noastre. În preziua adunării s-a ţinut şedinţa memorabilă a Consiliului Naţional Român care pregătea moţiunea în sălile de sus ale Hotelului „Dacia" (atunci încă „Hungaria") [...].

Tot în preseara zilei de 1 decembrie se adunase lumea jos, în Cafeneaua „Dacia", mai ales delegaţii şi oaspeţii veniţi din Basarabia şi Bucovina, care făcuseră unirea de curînd. Era o înghesuială nemaipomenită. Noi, localnicii, am avut ideea să cîntăm cu anticipaţie *Imnul României*. Mi-aduc aminte că eu m-am urcat pe o masă de marmură şi de acolo instruiam lumea să cînte noul nostru imn şi conduceam corul improvizat, secondat de muzicanţii cafenelei. Printre oaspeţii pe care i-am cunoscut atunci erau Pan Halippa, cu frumoasa lui barbă neagră, şi plăpîndul profesor cernăuţean Procopianu-Procopovici.

Ziua de 1 decembrie a fost liniştită, solemnă, entuziastă. Dimineaţa au fost servicii divine la cele două biserici protopopeşti, unită şi neunită, cu coruri, apoi s-a strîns lumea la Sala „Unirii" (deputaţii cu credenţionale), iar ceilalţi pe platoul din spatele Cetăţii. Garda de onoare în Cetate o formau moţii în straie albe şi căciuli a la Mihai Viteazul. Pretutindeni, ordine exemplară şi însufleţire fericitoare.

Nu ţin să descriu detaliat cum a decurs adunarea naţională propriu-zisă, căci aceasta e prea binecunoscută şi aparţine istoriei ca unul din cele mai memorabile evenimente în viaţa neamului nostru [...]. S-a votat în unanimitate şi în mijlocul unui adevărat delir moţiunea de unire. Belşugul de sentimente s-a revărsat apoi în acordurile zguduitoare ale imnului *Deşteaptă-te române*.

În timpul acesta, cei 100 000 români îmbrăcaţi în straie de sărbătoare şi încadraţi în sute de steaguri tricolore ascultau cuvîntul oratorilor improvizaţi, pînă ce au apărut delegaţii Marii Adunări Naţionale, episcopii Cristea şi Hossu, care au citit Hotărîrea Adunării şi au luat adeziunea plebiscitară a maselor imense de români însufleţiţi.

Socotesc cel mai important moment al vieţii mele, cînd am putut şi eu vota unirea tuturor românilor, alcătuind acea formaţiune statală care era chemată să dea omenirii toată contribuţia de care era capabilă această naţie veche, cultă, blîndă, bună şi dotată de la natură cu daruri excepţionale [...].

Sub zodia împlinirilor

Chiar înainte de 1 decembrie a început şi la Blaj reorganizarea ţării în sens românesc. În conferinţa profesorală de la Liceul din Blaj am hotărît introducerea limbii franceze, refacerea programei de istorie şi geografie etc. Într-una din zile a ieşit întreaga şcolărime, îndrumată de elevii din cl. VIII de la Şcoala de stat din strada Lungă şi au doborît emblema de email a coroanei maghiare, zidită în frontispiciul etajului.

S-a convocat la Sibiu şi un congres al profesorilor secundari — ca o urmare a consfătuirii ţinute la 2 decembrie la Alba Iulia (unde eu am fost secretar) — cînd am discutat şi pus la punct programele şcolare de tranziţie. S-a cerut insistent Consiliului Dirigent[1] preluarea Universităţii din Cluj şi crearea unui învăţămînt superior complet [...].

Sextil Puşcariu fusese însărcinat cu organizarea noii Universităţi, el fiind singurul profesor titular român în monarhie. Nicolae Drăgan fusese numai docent la Universitatea din Cluj. Dar pînă să se ajungă la cursurile de vară şi la organizarea Universităţii, lumea românească din Ardeal a trecut prin momente şi emoţii zguduitoare. Curînd după Unire, a intrat armata română, primită cu triumf. Ce sărbătoare a fost pe întreg pămîntul nostru strămoşesc! După intrarea armatei s-au lichidat gărzile naţionale ce funcţionaseră pînă atunci mulţumitor [...].

Pe toate manifestaţiile româneşti le-a întrecut însă vizita suveranilor români, prin aprilie-mai 1919, salutaţi cu entuziasm de nedescris [...].

În primele zile din mai 1919 primesc, de la resortul Instrucţiei din Sibiu, ordinul ca pe ziua de 11 mai să fiu la Cluj, cu bagajele necesare de stat acolo. Nu ştiam despre ce poate fi vorba. M-am încartiruit la Hotelul „New-York", într-o cameră cu profesorul Bălan din Sibiu, mitropolitul de mai tîrziu, ce venise la un congres al preoţilor care pusese pe tapet unirea bisericilor. Bălan era în acele vremi foarte blînd, cunoscut şi respectat de noi pentru spiritul său înţelegător de care era animată *Revista teologică* pe care o redacta şi pe care o citeam cu mult interes, ca student la Budapesta.

A doua zi am aflat rostul chemării noastre la Cluj. Consiliul Dirigent, prin şeful de resort, Valeriu Braniştе, dase ordin prefectului de Cluj, Valentin Boraţiu, să ceară ultimativ prestarea jurămîntului de fidelitate de la conducerea şi funcţionarii Universităţii pînă în ziua de 13 mai, ora 12. Dacă nu ar voi să facă aceasta, urma să preluăm Universitatea. Eu eram desemnat să preiau Decanatul de ştiinţe şi Institutele botanice, de zoologie şi de chimie. În ziua de 13 ne-am întrunit la Prefectură şi aşteptam răspunsul lor. Fix la ora 12 a venit curierul rectoratului cu răspunsul negativ, iar noi am plecat cu împuternicirile cuvenite şi avînd o gardă militară în curtea Universităţii, să ne împlinim misiunea [...].

Începea un alt capitol al vieţii şi activităţii mele închinat Universităţii din Cluj.

---

[1] Adunarea Naţională de la Alba Iulia a ales Marele Sfat Naţional Român (M.S.N.R.), format din 250 membri, dintre care 200 aleşi de Adunare, iar restul de 50 cooptaţi de M.S.N.R. Întrunit în şedinţă, în ziua de 2 decembrie M.S.N.R. a propus constituirea unui guvern provizoriu, alcătuit din 15 membri, numit Consiliu Dirigent. M.S.N.R. şi Consiliul Dirigent şi-au stabilit sediul la Sibiu.

Protocolul agendelor Consiliului Național din Blaj

Împreună cu însemnările memorialistice ale lui Al. Borza, secretarul Consiliului Național Român din Blaj, publicăm cîteva fragmente din Protocoalele **acestui organism politic.**

Începute la 6 noiembrie 1918 și încheiate la 17 ianuarie 1919, Protocoalele **consemnează, pe zile și ore, desfășurarea evenimentelor nu numai din Blaj și comitatul Albei Inferioare, ci din întreaga Transilvanie, în preajma Unirii. Textul integral al acestor documente urmează să apară în volumul** Consiliul Național Român din Blaj. Noiembrie 1918-ianuarie 1919, **în Editura Dacia, din Cluj-Napoca, sub îngrijirea fiicei secretarului C.N.R. din Blaj, lector univ.** Viorica Lascu, **și a cercetătorului** Marcel Știrban. **În avanpremieră editorială, prezentăm, selectiv, cîteva pagini din consemnările lunii noiembrie 1918.**

Selecția și explicațiile din text, în paranteze drepte, aparțin redacției. Am păstrat stilul lapidar și particularitățile ortografice ale Protocoalelor, **care au fost redactate sub forma unor consemnări rezumative ale evenimentelor zilnice. Sublinierile din text sînt conforme, de asemenea, cu originalul.**

Orele de inspecție [de serviciu] **6 nov. 1918, 8-12, Sîncel**. Trimișii Sfatului [Consiliului] Național Român din Sîncel aduc protocolul luat cu ocazia constituirii noului Sfat Comunal și a Gărzii Naționale și raportează că au luat jurămîntul atît de la Sfat cît și de la Gardă. Cer să avizăm Consiliul Național Maghiar din Diciosînmărtin, ca să nu trimită forță străină. S-a dat cerere oficioasă către Cons[iliul] amintit.

6.35. Dr. Alexandru Rusu și Vict. Pop au sosit din Presaca, raportează cum că satele amintite sunt liniștite, au format Comitete Naționale și Gărzi Naționale [...]

7 nov., 5.00. Un țăran din Ocnișoara raportează că azi pe la orele 3 au năpădit 30 jandarmi în sat, care i-au bătut pe ficiori să predea armele. Au predat vreo 3 puști.

8 nov., 8.30. Cerem telefonice informații de la șeful Gărzii Naționale din Alba Iulia, dl. căpitan Negruțiu, privitor la transportul armelor și muniției de la Alba Iulia. Spune că deodată nu ne poate da 850 puști, ci, eventual, pe rînd. Căruțe acolo nu au, deci să trimitem noi care. De altfel, dl. căpitan Negruțiu spune că va veni pe seară la Blaj, cînd ne vom înțelege verbal.

12.45. Consiliul Național Român din Cluj cere informații despre situația de aici. Dat informațiile cerute. [...] Am cerut să ni se trimită, barem provizoriu, un automobil. Vor face tot posibilul. Comandat un sigil al Consiliului de aici.

3.30. Convorbire telefonică cu Legiunea Română din Sibiu. Informații referitoare la organizare. Legiunea anunță că a sosit telegramă, **conform căreia Wilson a declarat unirea tuturor românilor**[1], **Trăiască!**

---

[1] E vorba despre nota predată la 5 noiembrie 1918 de Secretarul de stat Lansing reprezentantului României la Washington, în care se spune: „Guvernul Statelor Unite încuviințează dorințele poporului român, atît între hotarele regatului român, cît și în afara hotarelor sale. Guvernul american a fost martorul suferințelor și jertfelor mari românești aduse pentru libertate, pentru unitatea națională și pentru dorințele românești înăbușite de dușmanii noștri. Simpatizînd ideea și dorința unității naționale a românilor de pretutindeni, guvernul Statelor Unite nu va întîrzia nimic ca în timpul potrivit să mijlocească prin înrîurirea sa dobîndirea drepturilor politice și teritoriale ce se cuvin poporului român și să i le asigure împotriva oricărui atac din afară".

9 nov., 10.30. Comisia de organizare I. Băgăian, Petru Suciu și E. Negruțiu a fost în comuna Iclod, unde au organizat Sfat Național și Gardă Națională. Ședința s-a ținut în cea mai mare ordine. Jurămîntul li s-a luat.

Ocnișoara. S-a ținut Sfat Național și Gardă Națională. Li s-a luat și jurămîntul.

Ciuguzel. S-a organizat Sfatul și Garda și s-a luat jurămîntul.

9.25. Dl. Alexandru Pop anunță că reîntorcîndu-se de la Alba Iulia a adus cu sine circa 450 puști, 150 le-a numărat și le-a lăsat acolo unui sergent în grijă. A mai adus cu sine 10 lăzi, muniție pentru puști și mitraliere [...].

10 nov., 11.40. Convorbire cu Diciosînmărtin. Consiliul N.R. de acolo a publicat pe sate declarația lui Wilson. Pe edificiile publice s-au arborat steaguri naționale române.

12.00. Dl. Alex. Pop relatează cele experiate [observate] în drumul la Alba Iulia. La Coșlar, unde e magazie, sînt de pază soldați unguri și funcționari de gară. Aceștia fac brutalități, împușcă asupra trecătorilor, așa că în fiecare zi se întîmplă nenorociri. Propune ca să se facă pașii de lipsă [să se ia măsurile necesare] ca magaziile acestea să ajungă în posesia noastră, în conțelegeren cu Sfatul Român din Alba Iulia. Puști din Alba Iulia nu vom mai căpăta, fiindcă nu mai sînt. Să se dea legitimație de-a purta puști tuturor gardiștilor [membrilor Gărzii Naționale].

11 nov., 9.00. Dl. Ioan Moldovan raportează că în Hususău s-a format Sfat Național prin trimișii de la Sînmărtin, tot asemenea și Garda Națională, laolaltă cu sașii și ungurii. [...] Jandarmeria a dezarmat-o și puștile și muniția a transpus-o Gărzii Naționale.

6-12, seara. Valeriu Iozon raportează din turneul făcut în Tătîrlaua și comunele din jur.

În Crăciunelul de Sus, Garda Națională era în formațiune, asemenea și Sfatul Național. În comună liniște. În Tătîrlaua s-a format Sfat Național și Gardă. Puștile necesare li se vor da din centru. În sat liniște. În Boian s-a format Gardă Națională mixtă și Sfat Național român.

12 nov., 12.00. Sfatul Românesc din Cluj dă ordin telefonic prin dr. Utalea ca să organizăm noi Comitatul Tîrnavei Mici, formînd Garda și Comitete Naționale Românești.

12.45. Consiliul Naț. Român din Diciosînmărtin cere 4 steaguri românești și 1-2 delegați la adunarea gener[ală] românească ce se va ține în 13 nov. în D.S. Mărtin la 10 a.m. Au luat la cunoștință că întreg Comitatul [diviziune administrativă, în fruntea căreia se afla comitele suprem] Tîrnava Mică stă sub organizarea și dispunerea Sfatului Naț. Român din Blaj. La telefon V. Radeș. Cer și 1-2 ofițeri.

[Seara] Dl. I.F. Negruțiu raportează că aseară a sosit la Alba Iulia împreună cu dl. A.C. Domșa. Seara la 7 a fost consfătuire la protopopul I. Teculescu. Le-au raportat ce-i la Blaj. S-au constituit și ei. [...] Atît la mergere cît și la întoarcere delegații noștri au vizitat Gărzile din satele prin care au trecut. Au aflat ordine. Mihălțenii s-au înțeles cu cei din Coșlar. Ei promit că dacă li se va da ordin **sunt în stare a ocupa magaziile de la Coșlar.**

Spre știre

Raportează **C. Precup** despre misiunea la Arad. Am plecat simbătă în 9. Duminică ne-am prezentat împreună cu delegații bălgrădeni [din Alba Iulia] la Sfatul Central Național [Consiliul Național Român Central]. Dl. Goldiș ne-a spus următoarele: [...] A sosit la Arad un curier de la Maniu din Viena. Maniu propune: să se facă demersuri ca să luăm administrație din toate teritoriile locuite de români. Maniu reprezintă chestia în Viena înaintea popoarelor eliberate din monarhie. Dînsul cere împuternicire ca să poată vorbi în numele nostru și cere și cheltuieli. Așa a ajuns în discuție chestia financiară. [Aurel] Vlad a propus luarea unui împrumut național. S-au încins discuții vii. S-a hotărît să se aleagă 3 membri care pînă după-amiază să raporteze. Comisia: dr. Lazăr din Oradea, Aurel Vlad, Ion Raica și dr. Chețianu [...] La ședință erau mai mulți ofițeri de stat. A ajuns în discuție chestia organizării. S-a constatat necesitatea formării unei secții militare la Arad, care să aibă în mînă organizațiile toate. S-a ales o comisie; Herbay,

Avramescu și Georgescu să vină cu plan concret. Sosesc P. Popovici și E. Colbazi de la Viena, care spun că acolo s-a constituit Senat Militar Român. A fost așezat în frunte generalul baron Boeriu. Ei vor informa militărimea care vine din diferitele părți despre situația noastră. Sfatul din Viena își are rostul lui acolo. Ce e central va fi în Arad.

18 nov., 6.20. Dr. Oct. Prie raportează: După o călătorie anevoioasă au sosit cu ceva întîrziere la Sînmărtin. Adunarea a fost în piață, demnă și impozantă. Primirea a fost grandioasă. Sute de săteni s-au strîns cu preoți și învățători în frunte. Stindardele naționale fîlfîiau în bătaia vîntului. A participat și fostul fișpan [comite suprem, reprezentant al puterii executive] Gyarfas și actualul fișpan. S-a vorbit poporului cu mare însuflețire. Din piață lumea și-a luat drumul către casa comitatului [sediu administrativ], unde stindardul nostru național s-a arborat. Însuflețirea poporului creștea din ce în ce. În casa comitatului a vorbit cu mare însuflețire advocatul dr. Folea și alți mulți fruntași. După aceea lumea românească s-a împrăștiat în liniște, cîntînd imnul nostru național [imnul de stat al României de atunci].

18 nov., 6.20. C.N.R. din Sibiu întreabă dacă s-a trimis de aici 30 oameni la Sibiu, ori ba. Se răspunde că da, s-au trimis dară numai 15 oameni. Raportează că ieri a fost sfințirea steagului Legiunei Române din Sibiu.
E de însemnat că oficiantul de la poștă ne-a provocat să vorbim ungurește, pentru că altfel are poruncă să descopcie [întrerupă] legătura. Asta nesmintit [neîntîrziat] să se discute în ședință.

20 nov., 5.50. Ioan F. Negruțiu raportează că ieri, în 19.XI, împreună cu Ionel Coltor au fost la Sîncel, unde a inspecționat Garda; i-au îndemnat să-și facă datoria, să grijească de buna ordine. În 20 nov. au fost din nou[...] În școală erau adunați reprezentanții Sfat[ului] Naț[ional] Român din comunele: Sîncel, Spini, Pănade, Iclod și popor mult. El a deschis adunarea; căpitanul I. Munteanu a vorbit de organizarea Legiunilor Române și formarea I [primului] batalion român în Blaj. I-a îndemnat să se înscrie cît mai mulți. Roagă pe prezidenții Sfaturilor Naț[ionale] Rom[âne], să compună lista celor obligați la serviciul militar. Părintele Șt. Roșianu, într-o vorbire lungă, arată datorințele ce le are fiecare român în aceste zile mari și roagă să păstreze ordinea pentru ca atunci cînd reprezentanții popoarelor din Europa, în frunte cu Wilson, se vor întruni pentru încheierea definitivă a păcii, să nu se poată acuza că nu sîntem popor de ordine.

23 nov., Blaj, 1.00. Apare deasupra Blajului un aeroplan românesc cu doi pasageri, aruncînd proclamații. După mai multe virajuri coboară pe **Cîmpul Libertății,** unde aleargă toată garda și blăjenii în număr mare. Coboară piloții: locotenent Nicolescu din armata română și căpitanul Precup din armata ardeleană română [voluntar]. **Au plecat de la Marele Cartier General Român din Bacău.**

24 nov., 7.00, Viena. Din Viena s-au trimis Consiliului Național Român din localitate 10 exemplare din foaia **Timpul nou** a soldaților români.

Plecarea avionului **român.** La ceasurile 11.10 a plecat aeroplanul român între aclamațiunile unei mulțimi imense. Înainte de plecare, damele române au încărcat pe aviatorii Precup și Nicolescu cu buchete de chrisanteme; corul damelor și domnișoarelor din Blaj a intonat cîntarea **Pe-al nostru steag** și **Deșteaptă-te române.**

Cluj. Victor Deac, stegar la Garda Națională din Cluj, se roagă să fie primit în Legiunea de aici. Să se scrie cîteva șire la garda din Cluj să i se dea voie să se prezinte aici.

În aceeași zi, Consiliul Național Român din Blaj a lansat următorul apel — n.r.:

Veniți la Alba Iulia!
Frați români!

Cînd dăm mulțămită Marelui Dumnezeu, că după patru ani și jumătate de cumplit război, la care au participat aproape toate popoarele pămîntului, a ieșit dreptatea biruitoare, și prin ea s-au eliberat zeci de popoare din jugul sclăviei seculare, un cuvînt mai avem către voi, frați români!

Veniți cu toții la MAREA ADUNARE NAȚIONALĂ, care se va ține la 1 decembrie a.c. la orele 10 a.m., în Bălgradul lui Mihai Viteazul.

Veniți cu miile, cu zecile de mii!

Lăsați pe o zi grijile voastre acasă, căci în această zi vom pune temelia unui viitor bun și fericit pentru întreg neamul nostru românesc.

E ziua în care noi românii din Ungaria și Transilvania să spunem pe față înaintea popoarelor lumii, că ce voim?

Toate popoarele fostei monarhii austro-ungare și-au spus deja cuvîntul, că scăpînd din jugul străin, ce vor să facă după aceasta? Cehii și slovacii au declarat că vreau statul lor independent, slavii de Sud, croații și sîrbii cer alipirea lor la țara mamă, care e Serbia, iar alte popoare pretind independența, pe care le-o dictează interesele lor naționale.

Rămîne ca și noi românii din Ungaria și Transilvania să ne spunem cuvîntul. Mai dorim oare să rămînem sub stăpînirea ungurească ori vrem să ne unim cu frații noștri din Țara Românească, din Bucovina și Basarabia, cu care împreună să formăm un stat românesc pe întreg pămîntul acesta binecuvîntat, lucrat de părinții și moșii noștri și răscumpărat de atîtea ori prin sîngele flăcăilor noștri, pieriți în războaie. [...]

Veniți să dăm răspunsul! Ochii tuturor popoarelor sînt ațintiți asupra noastră. În Alba Iulia vor fi dimpreună cu voi toți fiii aleși ai neamului nostru din Ungaria și Transilvania.

Veniți în bună rînduială, fiecare comună grupată în jurul steagului propriu. Păstrați ordinea, ca și în chipul acesta să dovedim lumii că sîntem vrednici de soarta ce ne vom croi.

În haine de sărbătoare, sub fîlfîirea flamurilor noastre naționale, cete de cete, să intrați în bătrîna noastră cetate, atît de bogată în momente de glorie și suferințe de ale trecutului nostru.

E ziua cînd se va hotărî asupra sorții noastre pentru o veșnicie.

Veniți și jurați, că nedespărțiți vom fi și uniți rămînem de aici înainte cu frații noștri de pe tot cuprinsul pămîntului românesc, sub una și nedespărțita cîrmuire, așa după cum au spus-o de curînd aleșii neamului nostru într-o scrisoare adresată popoarelor lumii: „Națiunea Română din Ungaria și Transilvania speră și așteaptă ca în năzuința ei pentru libertate o va ajuta întreg neamul românesc cu care una voim a fi de aici înainte în veci".

Trăiască România Mare, Trăiască neamul românesc!
Dumnezeu cu noi!

Blaj, 24 nov. 1918

CONSILIUL NAȚIONAL ROMÂN

[Arh. Stat. Cluj-Napoca, colecția documente 1918, Blaj, doc. 96 (foaie volantă tipărită); cf. și **Unirea,** din 28 noiembrie 1918, p.1].

25 nov., Blaj, 1.00. Domnii: căp. Ion Munteanu și prof. Nicolae Negruțiu sosesc de la Arad și se prezintă în Biroul permanent al C.N.R. [...] Toate părțile locuite de români trimit în continuare curieri pentru informație la Arad. Există — spun dînșii — o legătură destul de strînsă între toți românii din Ungaria și Ardeal. Vestea sosirii aeroplanului român la Blaj pînă la plecarea d-lor din Arad (duminică dimineața) n-a ajuns încă la cunoștința celor de acolo.

Alba Iulia, 9.00. Protopopul Urzică din Alba Iulia telefonează: 1) Alegerile în Ighiu și Vinț s-au făcut. Actele trimise la Arad. 2) Programul adunării din 1.XII: a) La 8.00 serviciu divin în bisericile protopopești; celebrează arhiereii; b) La 10 adunarea la Casina ofițerilor, în cetate. Poporul înaintea Casinei, pe terenul de exercițiu. De pe patru tribune vor vorbi oamenilor oratori în decursul dezbaterilor; c) Publicarea rezoluției; d) Închiderea Adunării.

Întrucît se poate, oamenii să-și aducă alimente.

1.25. Un automobil cu trei ofițeri germani sosesc și cearcă [caută] un batalion pierdut, eventual întreabă unde e Sebeșul?

26 nov., A[lba] Iulia, 4.30. Consiliul Național din Alba Iulia telefonează că sîmbătă, necondiționat, să meargă de aici 100 gardiști, bine echipați; vor sta acolo pînă luni. Vor primi întreținere și cortel [cazare]. În sensul acesta a primit ordin căpitanul Medrea de la comanda supremă de la Arad.

27 nov., Aiud, 11.00. Vicecomitele, pe telefon, avizează:

1) Soldații unguri care sunt în Teiuș au fost trimiși acolo de Ministerul de Război ungar, pentru paza gărilor și nu cu scopuri ostile nouă, respectiv Adunării din Alba Iulia. Comandantul trupei ungurești, căpitan Tokos, va merge mîine personal la Alba Iulia, să confereze cu Comandamentul de acolo.

29 nov., gara Blaj. Șeful stației comunică programul mersului trenurilor la Adunarea de la Alba Iulia. Pentru oaspeți vor fi încopciate la trenul de 9 a.m. 8 vagoane. D[upă] a[miază] la 4.50 va pleca un tren special; iar duminică la 4 a.m. (pleacă de la Copșa) trece un tren, de asemenea special, care la orele 8 va sosi la Bălgrad.

30 nov., 10.15. Dl. stegar Alexandru Pop raportează că pe gările Blajului s-au arborat stindardele.

avan premieră editorială

LA ALBA IULIA

VALERIU BRANIȘTE

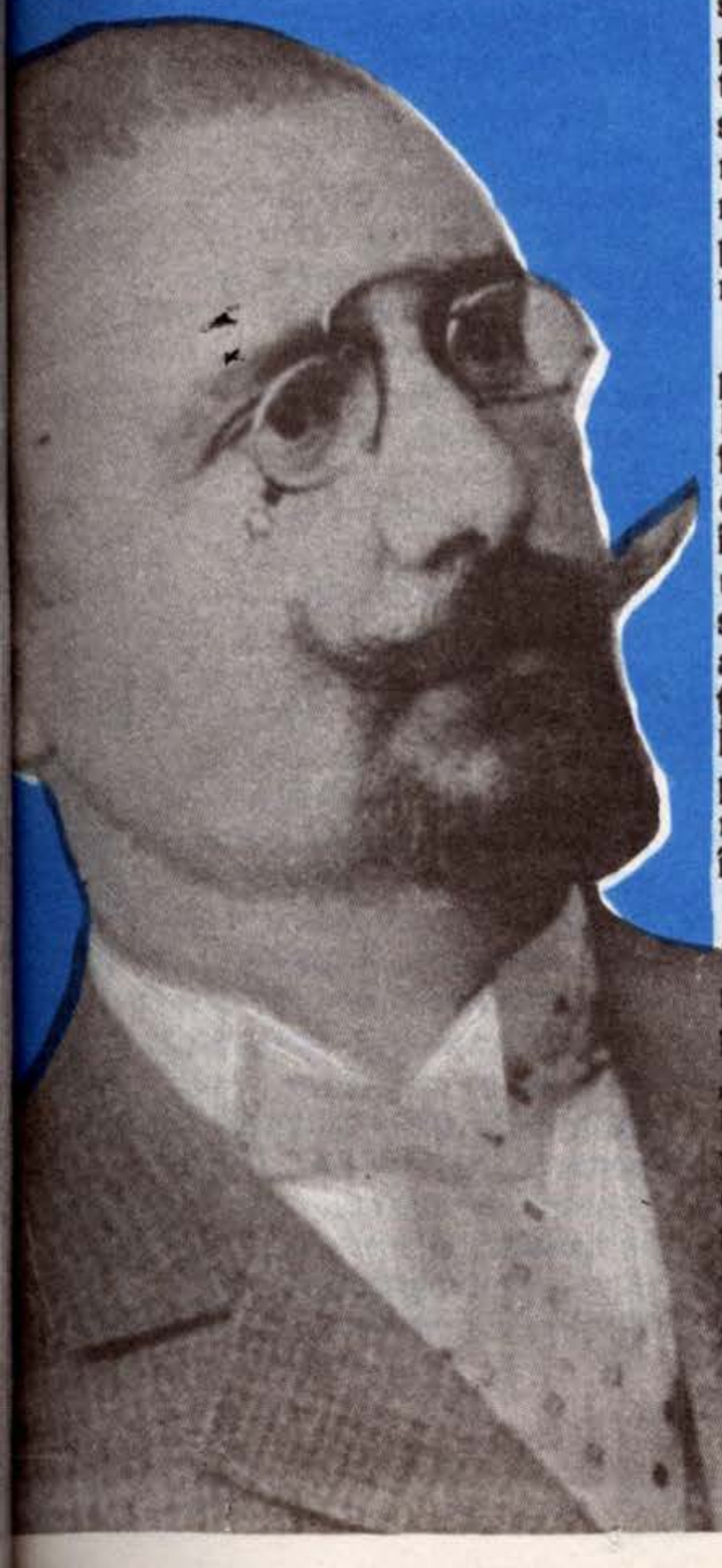

„Sîmbăta trecută a fost mare bucurie pentru mine cînd am primit permisiunea să vă trimit articolele, sub paza cenzurii. Sîmbătă seara, cînd m-am reîntors, n-am mai avut lumină suficientă să lucrez, dar cu atît mai mult timp să meditez și să făuresc planuri. Duminică dimineața, după plimbare, la ora 7, m-am așezat la masă și am scris fără întrerupere «sub presiune» pînă la ora 12, iar de la 14 pînă la 17, deci opt ore, cum pretind socialiștii. În acest timp am scris cinci articole editoriale și cîteva mai mititele și am făcut traduceri. În total 1 300 rînduri de tipar. Cea mai mare performanță a vieții mele. La vîrsta de 25 ani am scris odată trei editoriale. Acest record l-am bătut acum, la 50 ani", scria Valeriu Branișteu, sîmbătă 27 aprilie (stil nou) 1918, soției sale, Maria, într-o scrisoare trimisă din închisoarea Seghedin.

Ilustrul gazetar transilvănean a fost arestat de la locuința sa din Lugoj, la 3/16 februarie 1918, fiind învinuit de spionaj în favoarea României. Condamnat, el a stat în închisoarea de la Seghedin pînă în octombrie 1918. În toată perioada detenției, el a continuat să scrie, trimițînd numeroase articole ziarului Drapelul, al cărui director era.

Valeriu Branișteu a fost unul din militanții cei mai de seamă, care a desfășurat o amplă și tenace activitate pentru eliberarea națională a românilor din Banat, Transilvania și Bucovina, aflați sub dominația Imperiului austro-ungar. Animat de un fierbinte patriotism, V. Branișteu a contribuit la pregătirea desăvîrșirii unității naționale a poporului român. Încă din 1916, a fost pus sub supravegherea severă a poliției maghiare. În anul 1917 i se ceruse, ca dealtfel și altor români transilvăneni, să semneze declarația de fidelitate față de guvernul de la Budapesta, urmărindu-se prin aceasta discreditarea lor. Refuzînd, Valeriu Branișteu își semnase el însuși sentința.

În închisoare, ilustrul gazetar a folosit numeroase mijloace pentru a-și scrie memoriile[1] și articole destinate ziarului Drapelul. De exemplu, s-a folosit de aprobarea — primită la intervențiile făcute de cîțiva fruntași politici români în colaborare cu unii exponenți ai democrației maghiare — de a face traduceri literare: începea un caiet în care pe primele pagini traducea din literatura universală și apoi continua cu memoriile sale. Astfel, a reușit să scrie șase caiete. Articolele și scrisorile redactate în închisoare au urmat căi întortocheate. Multe din acestea au ajuns la destinație prin intermediul ostașilor români, care îl escortau din temniță la Tribunalul militar, unde era interogat. Altele, deoarece corespondența familiei era cenzurată dar nu și cea a personalului casnic, au fost adresate unei săliștence, Elena Steflea, care se afla în casa Branișteu.

În felul acesta, a publicat, în Drapelul din 26 mai/8 iunie 1918, articolul Din legea de fier a necesităților evoluției..., rod al meditațiilor sale din perioada de restriște, în care își expune o concepție progresistă, profund patriotică asupra istoriei: „În goana zilelor dezolate pe care le străbatem, între necontenite temeri și griji, nu este permis unui popor a pierde din vedere perspectiva istorică, care ne face cu putință a cuprinde întreaga evoluție ce se desfășoară cu necesitatea de fier a logicei evenimentelor, de tot liber de singuratecele manifestații încurajatoare sau

[1] Valeriu Branișteu, **Amintiri din închisoare**, Ed. Minerva, București, 1973. Vezi și **Magazin istoric**, nr. 10/1971 și 7, 9, 10/1973.

deprimătoare ale zilei, care alternează ca urcușul și coborîșul în ondulațiunea eternă a valurilor vieții.

Evenimentele mari în viața unui popor — cărora ne-am deprins a le zice «epocale» — nu sînt întîmplări izolate, capricii ale evoluțiunii sau simple pietre demarcaționale, care să indice călătorului obosit lungimea căii ce străbate de la o stațiune la alta, fie că duce calea la deal sau la vale.

Nu! evenimentele acestea sînt cu mult mai mult decît simple erupții cronice ale unui vulcan clocotitor sau ale unui izvor subteran ce țîșnește pentru moment la suprafață, ca apoi să-l înghită din nou pămîntul [...] Zilele mari ale istoriei sînt, deci, produsele logice ale evoluției logicei evenimentelor, care lucrează de multe ori veacuri de-a rîndul, pînă ce-și scoate rezultatele la suprafață. Pentru că în această lume a necontenitelor prefaceri, toate își au vremea lor, cînd vine împlinirea vremei și nimic înainte de vreme. Iar rostul bărbaților providențiali în istoria popoarelor este tocmai că înțeleg al vremei glas și îi dau astfel expresiune, ca prin cuvîntul lor să se desprindă deodată dorul milioanelor ahtiate de mîntuire, devenind acest cuvînt solia întemeietoare de credință în mîntuire și scăpare".

Ieșind din închisoare, la 7 octombrie 1918, Valeriu Braniște a continuat să-și aducă contribuția la lupta pentru lichidarea monarhiei austro-ungare asupritoare și pentru desăvîrșirea unității naționale. După crearea Consiliului Național Român și după victoria revoluției burghezo-democratice din Transilvania, s-a aflat în fruntea celor care au înființat, la 3 noiembrie 1918, Consiliul Național Român al comitatului Caraș-Severin. El s-a ridicat cu hotărîre împotriva măsurilor teroriste ale rămășițelor vechiului regim, care căutau să intimideze populația românească[1].

Marele Sfat Național Român, ales de Marea Adunare Națională de la Alba Iulia, l-a desemnat pe Valeriu Braniște ca membru în Consiliul Dirigent și șef al resortului învățămîntului. În această calitate, el a pus bazele învățămîntului românesc din Transilvania eliberată și a militat, totodată, cu fermitate pentru respectarea drepturilor naționalităților conlocuitoare. Ca o recunoaștere și prețuire a bogatei sale activități naționale, politice și culturale, la 7 iunie 1919, Academia României l-a ales membru de onoare.

Pe lîngă activitățile politice, Braniște și după ieșirea din închisoare a condus redacția ziarului Drapelul, **publicînd o serie de articole, printre care** Emanciparea, Revoluție învingătoare, Unitatea națională, Deplină încredere, La Alba Iulia **etc., toate avînd drept scop înfăptuirea „Unirii celei mari".**

Numeroasele articole elaborate de publicistul transilvănean au fost adunate pentru a fi publicate într-un volum intitulat De la Blaj la Alba Iulia, **ce va apare la Editura „Facla", din Timișoara, volum prefațat de dr. Mircea Mușat.**

În avanpremieră editorială, publicăm, în continuare, articolul La Alba Iulia **apărut în ziarul** Drapelul, **care arată poziția justă a patriotului român cu privire la naționalitățile conlocuitoare.**

Ioana URSU

---

[1] Împrejurările legate de acest eveniment sînt astfel relatate de avocatul maghiar din Lugoj, Jakabffy Elémer în publicația **Temesvári Hirlap,** din 24 decembrie 1933: „După masă [7 noiembrie 1918] la orele 4 a fost o consfătuire la vicecomitele Issekutz. Au luat parte dr. Eöttevényi Olivér, comite suprem, dr. Valer Frențiu, episcop, dr. Valeriu Braniște, Daniel Nikolits și eu. În cuvîntul de introducere vicecomitele s-a referit la chemarea lui Hock János, în numele Sfatului Național Maghiar, Teodor Mihali, în numele Sfatului Național Român, și Wilhelm Meltzer, în numele deputaților sași în care «sînt invitați toți fiii națiunilor maghiare, române și sășești să ia legătura unii cu alții, pentru ca să asigure ordinea internă cu încredere reciprocă și în bună înțelegere să caute a înlătura orice dezordini ca să se poată păzi avutul populației». Vicecomitele a propus să se alcătuiască o comisie de 10 membri, dintre care să facă parte 5 maghiari și 5 români. De această comisie să țină seamă autoritățile în rezolvarea tuturor problemelor mai importante. Daniel Nikolits salută cu bucurie propunerea, în speranța că se poate astfel asigura o mai bună colaborare reciprocă, și eventualele măsuri greșite ale autorităților nu vor avea consecințe dăunătoare... După el, dr. Valeriu Braniște și-a expus punctul de vedere. Într-adevăr, captivantele lui motivări au produs o adîncă impresie. Știam foarte bine că printre noi se află cel mai serios și extrem de interesant reprezentant al puterii politice, care apărea învingătoare".

Un fior sfînt cutremură astăzi toate inimile românești la gîndul măreței adunări de la *Alba Iulia,* unde după veacuri de patimi și robie este chemat poporul românesc să-și proclame libertatea sa națională. Va fi o zi istorică, o zi neuitată în viața poporului, o zi de la care se va nota o nouă epocă. O zi pe care o vor aminti urmașii îndepărtați cu evlavie și admirație. La Alba Iulia se va începe un nou capitol al istoriei naționale românești. Iar conținutul acestui capitol va fi dat prin vrednicia celor de față și a urmașilor noștri. Și dacă plecăm acum sub zidurile fortăreței de care ne leagă pe lîngă multele reminiscențe dureroase și unele amintiri luminoase, avem să ne dăm seama deopotrivă de drepturi și de dorințe.

Și dacă umbra luminoasă a lui Mihai Viteazul, care planează asupra zidurilor acestei fortărețe, ne va chema la desăvîrșirea idealului pentru care atît am pătimit, va străbate din adîncurile fortăreței și ecoul gemetelor acelor martiri care au fost acolo frînți în roată. Iar sufletul nostru va fi chemat să țină cumpănă între jale și bucurie, între trecutul înnourat și viitorul strălucitor ce ne cheamă.

Ne vom gîndi la noi, la urmașii noștri, la drepturile noastre, la libertatea noastră. Ne vom spune voința nestrămutată, așa cum s-a oțelit aceasta în cursurile veacurilor de grea cumpănă, vom spune la auzul întregii lumi că sîntem și voim să fim. Dar n-avem să ne gîndim numai la noi. N-avem să cădem în păcatele acelora, de sub al căror jug scăpăm acum. Sîntem datori în aceste zile mari să ne gîndim și la concetățenii noștri de altă limbă și lege, care de aici înainte vor fi chemați să împartă cu noi binele și răul. În aceste momente sîntem datori a cîștiga deplina încredere a acestor concetățeni ai noștri, care privesc astăzi la noi cu teamă și nedumerire. Chemați sîntem să le dovedim prin fapte că n-au de ce se teme de noi, pentru că libertatea noastră n-are să însemne pentru ei sclavie ci, din contră, libertate ca și pentru noi. Avem acum să le dovedim că libertate

noastră este o garanție potențată a libertății lor.

Adevărat că noi veacuri de-a rîndul am suferit oprimați și lipsiți de aproape toate condițiile de viață proprie, considerați numai ca material bun pentru a îngrădi, întări și îngrășa pe cei ce ne oprimau. Departe însă are să fie de noi gîndul de a răspunde cu dinte pentru dinte și ochi pentru ochi. Din contră, avem să dovedim prin fapte cît de netemeinică a fost politica lor care se temea de libertatea noastră, renunțînd de multe ori chiar și la libertatea lor proprie, numai ca să nu avem nici noi parte de libertate.

Maghiarii [clasele dominante] și-au aservit patria lor străinilor, devenind singuri robi în țara lor, numai ca să nu fie siliți a împărți cu noi frățește drepturile pe petecul de pămînt pe care îl locuiam împreună. Această nenorocită politică a lor, pentru care am suferit noi atît de mult, reținuți fiind cu veacuri înapoi în dezvoltarea noastră, se răzbună astăzi amar asupra lor. De dragul străinilor, cărora s-au aservit pe sine cu toate interesele lor de existență și-au spart bucăți țara, care de o mie de ani a fost legată de numele lor.

Noi n-avem să le urmăm exemplul, ci avem să învățăm din exemplul lor, ca mîine, poimîine, să nu se repete și cu noi catastrofa lor. Noi știm ce soartă amară este să fii împilat și oprimat, dar vedem și aceea că prin oprimare și împilare nu se zidește, ci se distruge posesiunea. N-are deci să ne mai conducă ura și răzbunarea în faptele noastre. Datori sîntem față de noi înșine să aruncăm vălul uitării asupra trecutului, și atunci cînd sîntem chemați la o viață nouă să ducem dimpreună cu noi la această viață nouă și pe concetățenii noștri de altă limbă și lege ca, bucurîndu-se ei de drepturile noastre cu noi împreună să se bucure totodată și de drepturile lor egale cu ale noastre.

Pe teritoriul care etnografic a purtat pînă acum caracterul nostru, primind acum și politicește timbrul individualității noastre naționale, sînt răsfirate mai multe enclave

Strada Fagetului Nr. ...
TELEFON
Interurban, local și comitatens Nr. 20
Adresa telegrafică „DRAPELUL" Lugoj
Nenaserate nu se înapoiază. Scrisori nefrancate nu refuză
Proprietar-editor: Dr. Valeriu Branișce

DRAPELUL

ORGAN NAȚIONAL-POLITIC

MARȚI, JOI și SÂMBĂTA
PREȚUL DE ABONAMENT
Pentru monarhie: pe o lună 1 coroană, pe 3 luni 3 cor., pe 6 luni 6 cor., pe anul întreg 12 cor.; pentru România și străinătate pe an 20 franci pe cale poștală.
Un număr ... bani
Redactor responsabil: Nicolae Jugănaru

Războiul.

— Depeșile oficiale ale biroului de presă al ministrului președinte —

De pe câmpul de război sud-vestic.

Luptele la frontiera italiană.

BUDAPESTA 22 August. (Oficial). Pe câmpul de luptă italian este situația neschimbată.

Locotenent-mareșal Höfer.

De pe câmpul de război sudic.

Operațiunile în Albania.

BUDAPESTA 22 August. (Oficial). Pe câmpul de luptă sud-estic este situația neschimbată.

Locotenent-mareșal Höfer.

Luptele în Balcani.

BERLIN 22 August. Din cartierul general se anunță:

Pe câmpul de luptă balcanic am ocupat pe Malka Nidza Planina toate pozițiile vărbeșt. Ofensiva noastră progresează.

Dușmanul este înaintă în contraatac pe cursul Dsemat Jeri și pe teritoriul Moglena, i-am respins sângeros mai de multe-ori.

Între lacul Batkovo și Tahina am respins peste Struma mai departe spre est forțe franceze.

Am cucerit culmea muntelui Djemaica Planina.

Berlin Arhiducea Carol respinge atacurile rușeștilor lângă Zahie, la Rysztawe și în regiunile dela strâmtoarea Tartarilor.

La sud-vest de Zielona au fost detașamentele noastre în o luptă reușită 100 prizonieri și au capturat 2 mitraliere.

La frontul armatei mareșalului Hindenburg au încercat Rușii de nou atacurile lor pe sectorul Perpelniki-Pieniski contra armatei generalcolonelului Böhm-Ermolli. Atacurând dela o parte sirâmtă de kraguri, pentru care mai este în curs lupta, ne am menținut pe lângă toate pierderile foarte grave ale Rușilor bine pusițiile.

Pe linia cal. ferate Narny Kowal și la Smolary a pierdut dușmanul zeci de oțeve tranșee avansate, cu care prilej am capturat 4 mitraliere.

La Rudka Uszerwiszru au făcut și ieri Rușii cele mai mari încercări să câștige teren pe pârâul Vrotic și Diechodului. Am respins fără excepție dușmanul, care a pierdut prețuindeni cu mulți oameni. Afară de aceea am făcut 2 ofițeri și 270 soldați prizonieri și am capturat 4 mitraliere. Între regimentele bavareze de cavalerie luptând dragonii regelui imperiului Francisc Iosif s'au dovedit iarăși vrednici de renumele lor vechiu.

Locotenent-mareșal Höfer.

Luptele în Kurlanda, Rusia de vest și Galiția de est.

BERLIN 22 August. Din cartierul general se anunță:

Pe câmpul de luptă vestic au fost luptele la nord de Somme iarăși din[illegible] mai mari. Am respins între Thiepval și Pozieres mai multe atacuri englezo-pronunțate contra liniei noastre inclinate înainte. Am pierdut o parte a poziției noastre prominente.

La nord-est de Pozieres și lângă pădurea Fourcaux s'au prăbușit în focul nostru colosele dușmane de asalt.

Luptele învrăjmașite s'au desvoltat pentru posesia satului Guillemont, în care a pătruns dușmanul în mod trecător.

Regimentul de infanterie würtenbergian, numit după Împăratul Wilhelm, a respins victorios toate asalturile și menține solid în posesie satul.

Întreprinderile pe[illegible] ale Francezi mai de multe-ori între Maurepas și Clery au rămas pe deplin fără rezultat.

Pe sectorul Lub e Grabowka și nord de[illegible] apte sute s'au prăbușit peste noi de-jă sub focul nostru de baraj al[illegible] rușeșt.

Între Pieniski și Zwyzyn a pătruns dușmanul într'o mică parte de trupe. La Zwyzyn însă nu l-am respins.

Pe frontul generalului de cavalerie Arhiducele Carol s'au zădărnicit pe deplin repetitele contra-atacuri pronunțate de dușman pe ambele laturi ale Ostrowului în fața contra-atacurilor nostru de pe culmile Niepsanky și Krota.

De pe câmpul de luptă vestic.

Luptele în Belgia, Franța și Alsația.

BERLIN 22 August. Din cartierul general se anunță:

Pe câmpul de luptă vestic au fost luptele la nord de Somme iarăși din[illegible] mai mari. Am respins între Thiepval și Pozieres mai multe atacuri englezo-pronunțate contra liniei noastre inclinate înainte. Am pierdut o parte a poziției noastre prominente.

La nord-est de Pozieres și lângă pădurea Fourcaux s'au prăbușit în focul nostru colosele dușmane de asalt.

Luptele învrăjmașite s'au desvoltat pentru posesia satului Guillemont, în care a pătruns dușmanul în mod trecător.

Regimentul de infanterie würtenbergian, numit după Împăratul Wilhelm, a respins victorios toate asalturile și menține solid în posesie satul.

Întreprinderile pe[illegible] ale Francezi mai de multe-ori între Maurepas și Clery au rămas pe deplin fără rezultat.

Regele a primit astăzi d. a. de nou în audiență pe bărbații de încredere ai opoziției maghiare.

Ca cei dintâi pe rondul întâiu Andrássy, șeful partidului constituțional. Audiența contelui Andrássy a durat trei sferturi de ceas. După el au urmat contele Albert Apponyi și contele Stefan Rakovszky. Audiențele acestor din urmă au fost de durată mai scurtă decât a contelui Andrássy. După audiență nu avut cei trei bărbați de încredere o întrevedere, în care s'au orientat reciproc despre cursul dărilor de seamă la Regele. La ora 5 și 50 minute s'au înapoiat contele Andrássy, contele Apponyi și Ștefan Rakovszky cu trenul poștal Marchegg la Budapesta.

Alt comunicat nu s'a lansat despre aceste audiențe.

Unele știri oficioase cred a ști că șefii opoziționali vor renunță la mandatul de bărbați de încredere pe lângă guvern și că încă în cursul de astăzi a zilei vor motiva această renunțare.

Asemenea știri s'au lansat de alt fel încă înainte de ședința de Luni la Monarhul.

Situația se va lămuri în cele mai apropiate zile.

*

DIETA s'a întrunit ieri, Miercuri, de nou, având să continue desbaterea specială asupra celor trei proiecte de lege relativ la noile impozite.

Pentru ședința de astăzi a anunțat contele A. Apponyi o interpelație relativ la situația politică și la tratativele economice cu Austria. Ier contele Ștefan Károlyi o interpelație relativ la raportul dintre guvernământul și comandamentul armatei. Ambele interpelațiuni asupra cărora se comunică [illegible] lare a multe a publicului, sunt [illegible] ședința [illegible]

de neam străin, mai ales de secui, sași, maghiari și șvabi. Acestor enclave sîntem datori să le asigurăm toate acele drepturi pe care le-am reclamat pentru noi cîtă vreme ne-am considerat aparținători legăturilor statului maghiar. Numai dacă facem aceasta vom dovedi cît de nedreaptă a fost prigonirea de care am avut parte pe vremea dominațiunei șovinismului oligarhic [...] Noi acum avem să dovedim că lupta noastră a fost izvorîtă din porniri generoase și nu din pofta brutală de a schimba rolurile spre a deveni din împilați, împilatori, din oprimați, opresori, pentru că dacă am face aceasta ne-am lipsi pe noi înșine și existența noastră națională de baza morală, precum s-au lipsit de aceasta opresorii noștri, prăbușindu-se tocmai din cauza lipsei acestei baze morale, în acel moment cînd civilizațiunea apuseană a ieșit învingătoare asupra teroarei autocratice din Europa Centrală.

În aceste momente mari, cînd vremea ne cheamă la libertatea națională, avem deci o datorie îndoită, anume de o parte a ne întemeia în mod solid toate drepturile noastre ca națiune liberă pe pămîntul propriu, iar de altă parte a cîștiga deplina încredere a concetățenilor noștri, ca să se convingă că libertatea noastră este și libertatea lor, tot așa ca și a noastră; noi nu aspirăm la rolul de stăpînitori asupra lor, ci voim să împărțim frățește drepturile noastre cu ei, ca să întemeiem frățeasca conlocuire pe pămîntul nostru, conlocuire întemeiată pe drept și dreptate, pe respect de drept și pe încredere reciprocă.

Pentru noi, pentru trecutul nostru, pentru toate suferințele noastre din trecut și pentru toate jertfele ce am fost nevoiți a le aduce în grelele frămîntări pentru lumină și libertate, va fi cea mai splendidă satisfacție, cînd concetățenii noștri de altă limbă și lege se vor convinge că libertatea noastră națională este suprema garanție a libertăților și a drepturilor lor firești în viitoarea democrație românească.

Cu acest gînd, cu această convingere fermă și cu această voință neclătinată plecăm la Alba Iulia, spre a ne proclama libertatea noastră națională ca popor civilizat și conștient de misiunea ce ne așteaptă aici ca santinelă a latinismului din Răsărit. Dacă nu acest gînd ne-ar purta, am deveni deja în primul moment nevrednici de libertatea de care atîta vreme am însetat și am justifica toate nedreptățile de care am avut parte în trecut. (**Drapelul**, nr. 122, din 15/28 noiembrie 1918).

UN BUCOVINEAN PRINTRE FRAȚI

ION SCURTU

Pe șoseaua Bosanci, județul Suceava, la circa 2 km de fosta capitală a Moldovei, se află un modest monument pe soclul căruia citim: „Ion Grămadă. Născut la 3 ianuarie 1888 în satul Zahareşti [județul Suceava], mort pentru țară la 27 august 1917, la Cireşoaia, județul Bacău. Ne închinăm luptătorilor neamului și sfînta lor jertfă o cinstim și o slăvim". N. Iorga, în 1926, l-a descris astfel: „A fost un om întreg și hotărît, pe lîngă o inteligență și o cultură pe care le au puțini, dar viața lui, cu sfîrșitul ei glorios și tragic, este și o mare și frumoasă învățătură".

Pe cînd era elev, Ion Grămadă s-a încadrat în mișcarea de emancipare a românilor din Bucovina, făcînd parte dintr-o societate culturală secretă ale cărei ședințe se țineau noaptea, pentru a fi ferite de supravegherea autorităților. Participa cu mult interes la activitatea societății, unde-și contura o imagine radical deosebită de cea căpătată în școală asupra istoriei poporului român și a acelui străvechi teritoriu românesc care era Bucovina. Nu o dată a trecut, noaptea, apa Sucevei, pentru a aduce din România cărți, ziare și reviste, pe care le distribuia apoi colegilor și caselor de lectură din sate.

După luarea bacalaureatului a urmat cursurile Universității din Cernăuți și ale celei din Viena, luîndu-și doctoratul, în 1913, cu o lucrare privind asediul Vienei, din 1683. În timpul studiilor a participat la acțiunile Societății studențești Junimea din Cernăuți, fiind și președintele Secției literare. În 1908, cu prilejul împlinirii a 30 ani de la înființarea acesteia, din inițiativa lui I. Grămadă, s-a organizat o mare serbare culturală, la care au participat personalități ilustre din România, printre care: N. Iorga, D. Onciul, S. Mehedinți, C. Stere, Șt.O. Iosif, D. Anghel, M. Sadoveanu. Făcea parte și din Societatea România jună, din Viena, îndeplinind funcția de președinte al Secției literare.

A studiat cu pasiune istoria Bucovinei, îndeosebi perioada de după 1775, cînd acest străvechi teritoriu românesc a fost anexat de Imperiul habsburgic. Cîteva dintre studii au fost înmănuncheate în volumul *Din Bucovina de altădată. Schițe istorice*, publicat în 1911. Scrierile sale cu conținut istoric se caracterizează printr-o temeinică bază documentară, prin claritatea stilului și prin mesajul profund patriotic pe care-l conțin. Era convins că românii din Bucovina și din Transilvania, „avînd aceleași interese de apărat și aceleași aspirațiuni de susținut în viitor, trebuie să-și întindă mîna frățească ca să lupte împreună contra dușmanului comun, statul austro-ungar". În ideea unității și colaborării între toți românii, în 1912, a acceptat să facă parte din redacția ziarului *Românul*, care apărea la Arad și a publicat mai multe articole în *Tribuna* de la Sibiu și în alte ziare și reviste din vechiul regat, precum: *Viața românească*, *Neamul românesc*, *Apărarea națională* ș.a.

Prin activitatea sa publicistică, el a devenit o personalitate cunoscută.

După absolvirea Universității, în 1913, a fost numit profesor de istorie și logică la Liceul III de stat din Cernăuți. Un an mai tîrziu și-a început munca de redactor la gazeta *Viața nouă*, organul Clubului Național Român din Bucovina.

În momentul declanșării primului război mondial, guvernul de la Viena a încercat să solidarizeze toate naționalitățile din monarhie la acțiunea sa militară. În acest scop, asupra românilor din Bucovina s-au exercitat mari presiuni, cerîndu-li-se să facă declarații în favoarea războiului purtat de Austro-Ungaria. Printre cei care au fost ținta autorităților imperiale s-a aflat și I. Grămadă; de aceea s-a refugiat în România.

Din primul moment al sosirii sale la București, s-a alăturat celor care militau pentru intrarea țării în război alături de Franța,

Iunie 1917: la Iaşi sosesc primii ofiţeri din batalioanele de voluntari ardeleni

Anglia şi Rusia, împotriva Austro-Ungariei. În ziarul *Dimineaţa*, din 2/15 septembrie 1914, a explicat poziţia sa, precum şi a altor români bucovineni, faţă de declanşarea primului război mondial, condamnînd războiul purtat de monarhia habsburgică. A publicat o serie de articole în care cerea cu hotărîre ca armata română să intre în acţiune pentru eliberarea fraţilor din Transilvania şi din Bucovina, participînd la numeroase întruniri şi luînd cuvîntul alături de N. Filipescu, V. Lucaciu, Take Ionescu, O. Goga, B. Ştefănescu-Delavrancea ş.a.

La venirea în România, împreună cu alţi transilvăneni şi bucovineni, a cerut să fie luat în evidenţa armatei române pentru a lupta şi contribui la unirea Transilvaniei şi Bucovinei cu România. După cîteva săptămîni, a fost numit profesor la Liceul militar de la Mănăstirea Dealu.

În martie 1915, s-a ţinut la Bucureşti un congres „al românilor de peste hotare", respectiv al celor aflaţi în provinciile istorice româneşti de sub dominaţie străină. Congresul reprezenta manifestarea unităţii de voinţă a românilor pentru realizarea idealului lor naţional: Unirea. Printre cei care au luat parte la această mare întrunire au fost Simion Mîndrescu, Vasile Lucaciu, Ioan Ursu, Vasile Stoica, Emilian Sluşanschi şi alţii. În apelul lansat de organizatori se spunea: „Am crezut că e bine să se audă şi cuvîntul nostru, al românilor de peste hotare, aflători în ţară, cuvînt ferit de orice influenţe potrivnice intereselor neamului, şi, în consecinţă, am hotărît să organizăm un congres al nostru". Luînd cuvîntul, I. Grămadă a arătat asuprirea şi împilarea la care erau supuşi românii din Bucovina: „De la izbucnirea războiului şi pînă astăzi, un lanţ de prigoniri, de împuşcări şi de spînzurări s-au petrecut în această ţară, călcată în picioare şi pălmuită în faţa românilor de aici". În continuare, relevînd dorinţa fierbinte a românilor din Bucovina, de a se uni cu ţara, el spunea: „La graniţa dinspre România au fost văzuţi noaptea ţărani români îngenuncheaţi care se închinau cu faţa spre România, cu mîinile frînte, cerînd să vie odată mîntuitorii. Zi şi noapte, suiţi pe dealuri, privesc să vadă dacă nu apare dorobanţul, dacă nu se văd roşiorii. Să vină! Aceasta este speranţa noastră. Să vie mai degrabă, căci prea e grea crucea, n-o mai putem răbda".

Activitatea lui Ion Grămadă în România a provocat furia autorităţilor habsburgice, care l-au condamnat, în contumacie, la „moarte prin ştreang pentru înaltă trădare".

Fiind mobilizat pe loc — în calitate de profesor la Liceul militar de la Mănăstirea Dealu — el a cerut, din momentul intrării României în război, în august 1916, să fie trimis pe cîmpul de luptă. Patriotul bucovinean a insistat să fie trecut în rîndul combatanţilor, deşi el beneficia şi de prevederile ordinului Marelui Cartier General, potrivit căruia, tuturor refugiaţilor li se menţinuse situaţia militară din statul de unde proveneau. Referindu-se la această atitudine, istoricul C. Kiriţescu scria în *Istoria războiului pentru întregirea României*, că I. Grămadă „era şi un om de caracter, de acţiune şi de avînt.

(Continuare în p. 63)

PASIUNEA LUI ION BULACU. UN ȚĂRAN CA TOȚI ȚĂRANII (I)

„Moralul era ridicat. Așteptam numai momentul să trecem munții în Ardeal".

Literatura istorică privind participarea României la prima conflagrație mondială este deosebit de bogată. În cursul celor 11 ani de apariție, Magazin istoric **a publicat o suită de articole și memorii consacrate principalelor momente din desfășurarea războiului. Acestor pagini li se adaugă acum însemnările de față, datorate „călărașului cu schimbul", Ion Bulacu.**

Dacă bibliografiile sînt foarte darnice în a ne oferi nenumărate scrieri memorialistice semnate de ofițeri, comandanți de oști, oameni politici implicați în evenimentele războiului, ele sînt însă extrem de sărace în scrierile datorate oștenilor de rînd. Un astfel de document rar, provenit de la un simplu soldat, sînt însemnările lui Ion Bulacu, unul din milioanele de anonimi care a trăit războiul pe treapta cea mai modestă a ierarhiilor militare, treapta care a dat însă cele mai multe jertfe omenești conflagrației. Eroismul și vitejia soldaților români, înaltul lor patriotism au înscris în primul război mondial nepieritoare pagini de glorie în cartea de aur a istoriei noastre. Pentru realizarea idealului național, au căzut pe cîmpurile de bătălie 217 016 soldați și 2 330 ofițeri români. Pierderile materiale ale țării au fost evaluate la 31 miliarde lei aur.

Depănînd firul întîmplărilor sale din război, Ion Bulacu povestește de fapt despre camarazii săi de arme, despre toți cei care, la fel ca el, așteptau, în acele zile fierbinți ale lui august 1916, semnalul intrării în Transilvania, acolo „unde — după cum notează el — sînt români, frații noștri și trebuie să-i dezrobim. Moralul era ridicat. Așteptam numai momentul și ora declanșării războiului, să trecem munții în Ardeal".

Autorul acestor însemnări s-a născut la 20 decembrie 1890, în comuna Lăpușata, din județul Vîlcea. A făcut cinci clase primare în satul natal și trei ani la școala de cîntăreți din Rîmnicu Vîlcea. În 1907, a fost numit secretar al Băncii populare din Lăpușata, în cadrul căreia a parcurs toate funcțiile, ajungînd chiar președintele ei. A fost încorporat în 1912, mobilizat în 1916, luînd parte la luptele din august-octombrie 1916, din Transilvania. Luat prizonier de către germani, a fost dus la muncă forțată într-o localitate de lîngă Sibiu, de unde a evadat, întorcîndu-se, în 1917, în comuna sa, care se afla în teritoriul vremelnic ocupat de inamic. A fost închis la Comandatura trupelor germane din Drăgășani, după care a fost lăsat în libertate, cu obligația de a se prezenta periodic autorităților de ocupație. În 1918, a fost numit notar al comunei, iar în 1926, primar. A murit în luna martie 1978. În anii 1973-1974 a depus la Filiala Rîmnicu Vîlcea a Arhivelor Statului, alături de alte documente, și un caiet de însemnări din primul război mondial, din care reproducem cîteva fragmente. Sînt notațiile unui om legat de pămîntul patriei, cu puternice legături de sînge, simțindu-și frați pe toți românii, chiar dacă trăiau la mari depărtări de satul său vîlcean.

Am corectat, fără a le mai semnala, greșelile de scriere a unor nume sau cuvinte, păstrînd însă particularitățile stilistice ale autorului. Explicațiile unor cuvinte sau expresii le-am dat în paranteze drepte, în text. Titlul și subtitlurile aparțin redacției.

Corneliu TAMAȘ, Ioan LĂCUSTĂ

„...Iancule, sună mobilizarea! ..."

Pe ziua de 12 august 1916, la ora zece dimineața, fiind concentrat în escadron la Rîmnicu Vîlcea, a venit o telegramă de la regiment, ca toate furgoanele și trăsurile de subzistență să le scoată afară, să le ungă și să facă în grabă ce era stricat la ele. Era primul semn care prevestea războiul nostru. Totul a rămas în tăcere.

13 august 1916. Pe la ora 12, luînd de obicei masa în oraș, fiind descazarmat, în timpul mesei vine un prieten al meu, militar, care era

tot concentrat, venind din Bucureşti şi el se aşează lîngă mine să luăm masa împreună. A stat pe scaun şi a oftat. L-am întrebat că de ce suferă, de este aşa de indispus. Mi-a răspuns, scoţînd din buzunarul vestonului un ziar ce-l luase din Capitală: „Sîntem în ajunul războiului". Deodată s-a făcut tăcere în camera unde luam masa. Continuîndu-ne cuvîntul, a spus: „Mîine, sau cel mult poimîine, se va suna mobilizarea; aceasta o pot spune în mod sigur." Ne-am sculat de la masă şi foarte gînditori la zilele ce ne aşteaptă, m-am despărţit de prietenul meu şi am luat drumul, păşind încet, spre escadron. Eram foarte fericit că generaţia aceasta de oameni, în care categorie intru şi eu, aveam fericirea de a lupta pentru întregirea neamului românesc, venind timpul ca ţara să-şi dezrobească fraţii români de sub jugul străinilor.

14 august 1916. Dimineaţa, în zori de zi, m-am prezentat la escadron. Era o zi frumoasă şi senină. Vestea intrării ţării noastre în război se revărsase peste tot. Noi călăraşii eram veseli. Presa vorbea foarte clar despre războiul nostru. Nimeni nu mai sta la îndoială. Pe la ora 7 seara, am văzut în piaţa din Rîmnicu Vîlcea lumea adunată şi bătînd toba, anunţînd starea de asediu a ţării. În seara de 14/15 august 1916, m-am culcat îngîndurat; nu ştiam care-mi va fi soarta. Eram cu gîndul la părinţi, la soţie şi cei doi copii pe care îi aveam.

A venit, pe cînd dormeam, camaradul şi prietenul meu Măciuceanu şi m-a deşteptat din somn cu glas uşor: „Scoală, Iancule, că afară sună mobilizarea. Ascultă cum sună clopotele şi cum sună gorniştii alarma la infanterie". Bărbăteşte m-am sculat şi am deschis fereastra spre stradă. Era o noapte senină, stelele luceau pe cer, iar din depărtare se auzeau clopotele Episcopiei şi ale celorlalte biserici. Goarnele infanteriştilor se apropiau din ce în ce spre noi însoţite de strigăte de „Ura!", şi „Ura!" mereu se repeta. Cu toţii ne-am îmbrăcat şi, împreună cu trompeţii noştri, am stat în stradă întru întîmpinarea manifestanţilor care veneau spre escadron cu steagul tricolor, în frunte cu gorniştii. Tot oraşul era în sărbătoare, numai steaguri tricolore, iar populaţia, cu mic cu mare, ieşea întru întîmpinarea noastră, strigînd: „Trăiască armata română!", „Trăiască cavaleria!", „Trăiască România mare!".

În timpul acela în garnizoana Rîmnicu Vîlcea nu era decît Escadronul de călăraşi. Regimentul 2 infanterie era concentrat la graniţă. Am mers cu toţii la statuia Independenţei, unde protopopul Bărescu a ţinut o înflăcărată cuvîntare, plină de curaj. Iar noi am cîntat mai multe cîntece patriotice. Ne-am strîns toţi cavaleriştii şi am pornit spre escadron, cîntînd şi strigînd mereu „Ura!" A doua zi, pe la orele 9 seara a venit ordin să plecăm; am pus şeile pe cai, era totul gata. Căpitanul a pornit furgoanele înainte. Pornind şi noi, am trecut prin oraş, era pretutindeni întuneric fiind camuflat. Populaţia deschidea ferestrele, fără să facă manifestaţii. Am mers toată noaptea, direcţia Cîineni. Din cînd în cînd făceam cîte un popas. La Brezoi, am stat, fiindcă se făcuse ziuă. Plutoanele I şi III, a dat dispoziţie căpitanul, au luat direcţia Voineasa. Plutoanele II şi IV am luat direcţia Cîineni, cu căpitanul, eu fiind în Plutonul II.

Întîmpinaţi sărbătoreşte

16 august 1916. Era o zi frumoasă. Ne aflam în satul Brezoi. Zorii zilei se revărsau peste munţii stîncoşi. Noi eram obosiţi după mersul de noapte, atît de lung, de unde nu odihnisem nici noaptea trecută. Cînd treceam prin defileul Oltului, priveam la tranşeele lucrate de armata noastră. Din ce ne apropiam de Cîineni mai mult, se observau multe tranşee. Pe drumul nostru, oamenii civili ne povesteau cum a trecut armata noastră graniţa şi înaintează victorios. La orele 10 dimineaţa, eram în comuna Cîineni. Ne-au întîmpinat oamenii din sat cu pîine şi lapte. Aici am luat masa, am dat cailor apă şi ovăz, sosindu-ne din urmă şi furgoanele. A venit, la ora 10, ordin să plecăm din Cîineni spre front. Mergînd pe drum, praful de puşcă începuse să miroasă. Ţăcănitul puştilor şi al mitralierelor şi bubuitul tunurilor se apropiau.

17 august 1916. În zori de zi, ne-am pornit toţi călăraşii care mai rămăsesem, să ne ducem la Cîineni, să luăm cartuşe din gară. În gară am scris o carte poştală acasă. Luînd cartuşele în saci ne-am înapoiat spre front. Satul Boiţa se ocupase noaptea de Regimentul 43 infanterie. Am trecut prin sat, un sat curat românesc. Din Boiţa se înălţa un deal, al Tălmacilor, care era bine fortificat cu tranşee maghiare, unde se dăduse noaptea atac la baionetă şi i-am scos din tranşee. Am coborît în satul Tălmaci, sat săsesc, şi aici ne-am întîlnit cu vreo 300 prizonieri unguri luaţi din tranşee. Am mers, cei 8 călăraşi cu căpitanul, pînă la fabrica de cherestea. Acolo a dat ordin generalul ca o patrulă de călăraşi să se ducă să recunoască satul Veştem. Căpitanul ne-a trimis pe cei 8 în patrulă. Am recunoscut satul, fără să dăm vreun foc. Inamicul plecase noaptea. Oamenii din sat s-au bucurat mult cînd au văzut catanele româneşti. Primarul şi preotul, cum şi ceilalţi, au luat măsuri să facă primirea armatelor române cu steaguri, preotul cu *Evanghelia*, iar populaţia cu flori şi îmbrăcaţi în haine de sărbătoare, urîndu-ne bună venire.

Pe plaiurile Şelimbărului

18 august 1916. Am plecat de dimineaţă spre Veştem, unde ne-am întîlnit cu căpitanul. Am stat puţin în apropierea frontului şi pe urmă ne-am înapoiat la fabrica de cherestea de la Tălmaci. Eu cu căpitanul am cantonat la o casă, băgînd caii într-un grajd. Escadronul a băgat caii toţi în fabrică, unde erau 25 gatere.

19 august 1916. Pe la orele 11, a venit ordin să punem şeile pe cai şi am plecat tot esca-

dronul, trecînd prin satul Veştem. Am ajuns în apropierea satului Şelimbăr. Acolo am găsit Regimentul 1 grăniceri, în formaţie de marş.

S-au trimis trei patrule de călăraşi de au recunoscut şi cercetat satul. În marginea satului a ieşit înaintea armatei preotul cu crucea şi *Evanghelia,* împreună cu românii din sat. Grănicerii au trecut prin satul Veştem şi au ajuns în apropierea satului Şelimbăr. Ieşind din sat, au luat formaţii de luptă pe companii şi plutoane. Mergînd înspre Sibiu, grănicerii au primit foc de la inamic din partea dreaptă. Pe calea ferată venea un tren blindat, care a atacat pe grăniceri pe flanc. Imediat artileria noastră a intrat în acţiune şi după cîteva lovituri de tun a rupt linia ferată în spatele trenului blindat. Inamicii, cînd şi-au văzut nenorocirea lor, au fugit ca şoarecii şi au lăsat trenul. Noi, cavaleria, am rămas la marginea satului, iar grănicerii şi-au aranjat poziţia şi şi-au făcut măşti [gropi] individuale.

Pe cînd stam, a venit o maşină de-a noastră, cu ofiţeri de la Statul major. Au dat un plic căpitanului să-l trimită colonelului Cantacuzino, comandantul grănicerilor, care era pe front. Eu fiind în apropierea căpitanului, mi-a dat plicul şi am pornit la trap cu calul prin Şelimbăr. La 500 m de sat, grănicerii erau pe burtă, unii trăgeau asupra inamicului, alţii îşi făceau măşti individuale. Ofiţerii erau în picioare, în spatele soldaţilor, pe front, purtînd binoclurile la ochi. Colonelul şi doi maiori erau chiar pe linia trage-rilor. M-au îndreptat ofiţerii la colonel, am descălecat şi am dat plicul. Văzînd calul, ţintă mare, inamicul a îndreptat mai tare tragerea unde eram eu şi colonelul. Eu m-am pus pe brînci. Căzînd gloanţele pe lîngă noi şi pe lîngă colonel, mi-a fost teamă că mă nimereşte vreun glonte. Colonelul a strigat la mine să mă scol în sus, ce, îmi este frică de moarte. M-am sculat, dar nu mai era inimă în mine.

După ce a citit colonelul ordinul mi-a semnat de primire, am încălecat şi, stînga împrejur, am plecat. Era pe seară, priveam cum proiectilele artileriei noastre bat asupra Sibiului.

29 august 1916. La orele 10 am pus şeile pe cai şi am plecat spre satul Baia şi Cornăţelul. Am găsit pe front Regimentul 1 grăniceri şi Regimentul 42 infanterie. Pe la orele 4 a început atacul grănicerilor cu germanii. Regimentul 42 infanterie era în rezervă. Noi, cavaleria, ne-am postat pe aripa stîngă a regimentului de grăniceri şi înaintam cu el înspre inamic, dar cam riscant, că noi eram ţintă mare. Era un foc viu de mitraliere şi de o parte şi de alta. Grănicerii au înaintat; germanii s-au retras lăsînd două mitraliere în nişte boschete de mărăcini; artileria noastră a bătut pînă ce a scos cele două mitraliere din bătaie. Pe seară, am ocupat poziţia pe care o aveau germanii.

3 septembrie 1916. De dimineaţă am băgat caii în curţile oamenilor din sat, în grajduri şi în şure. Satul Avrig era un sat mare şi frumos, curat românesc, aşezat pe malul stîng al Oltului, sub Muntele Negoiu. Se trimiteau în fiecare zi patrule de recunoaştere, de făceau legătura cu Armata II la Făgăraş. În tot timpul cît am stat în Avrig, am trăit ca la mine acasă, eram îndestulaţi de toate, atît noi cît şi caii. Am fost în cantonament la un om, anume Ion Pavăluţ. Ne făcea în fiecare zi mămăligă şi pîine, mai tăia cîte un pui de găină.

„Un fior rece a trecut prin inimile noastre“

10 septembrie 1916. A venit ordin şi la ora unu noaptea am pus şeile pe cai şi am plecat tot regimentul, direcţia Porumbacu. În luminatul zilei ne aflam în marginea Oltului, aproape de satul Glîmboaca. Imediat s-a început o luptă între Regimentul 5 vînători şi germani, pe care i-au respins vînătorii noştri, unde s-au luat de către ai noştri 5 mitraliere, un tun şi prizonieri. În lumina zilei, brigada de cavalerie a fost nevoită să se retragă, fiind expusă focului de arme şi artileriei inamice, retrăgîndu-se tocmai în comuna Sărata, o comună adăpostită între dealuri. Oamenii, deşi erau săraci, erau foarte ospitalieri.

12 septembrie 1916. Pe la orele 11, am pus şeile pe cai şi am pornit, Escadronul 4 şi 5, direcţia Porumbacu, cu maiorul Ghenciu. Am mers peste cîmp, oprindu-ne sub un mal unde erau nişte patrule de ale noastre. Pe mal, sus, s-au ridicat ofiţerii şi maiorul, care cu binoclul observa cîmpia spre Porumbacu. Au venit comandanţii de plutoane şi ne-au ordonat ajustarea armamentului şi echipamentului ca să fim gata de luptă la şarjă.

Un fior rece a trecut prin inimiie noastre. Cu mare emoţie am strîns calul de chingi. Se dă ordin de încălecare; escadroanele aranjate în linie. Am înaintat şi am suit la pas sus pe platou. La o depărtare cam de 1 500 m ne-a apărut cavaleria inamică în linie de escadroane. Venea în direcţia noastră. S-a dat ordin de scoaterea săbiilor şi la trap s-au trimis cercetători înainte. Totul era pregătit pentru şarjă, luptă corp la corp cu sabia. La germani se vedeau suliţele. Cînd a fost distanţa de 800 m, între noi şi inamic, s-a dat ordin de galop. Emoţia a fost mare. Parcă vedeam înaintea ochilor lovirea puternică şi încăierarea corp la corp. La un moment dat, s-a observat că escadroanele germane s-au rupt în două dinaintea noastră, luînd o parte la dreapta şi o parte la stînga, lăsînd lumină în faţa noastră, de unde au început să bată trei mitraliere în escadroanele noastre. Imediat s-a dat comanda pe plutoane la stînga împrejur şi în galop am pornit în adăposturile de unde pornisem. Din această luptă ne-am ales cu patru morţi, 15 răniţi şi 30 cai răniţi în tot divizionul. Am tras cu focuri în plin în cavaleria inamică, dar nu ştim ce efect au avut. Am comunicat la Avrig, de unde a venit toată brigada şi a ocupat Porumbacul, unde a pornit a ne bombarda inamicul cu artileria. Am părăsit Porumbacul şi am ocupat o poziţie pe un deal deasupra Avrigului.

CARTEA VIE A CULTURII ORALE

Prof. dr. doc. MIHAI POP

În lucrarea Aspects du mythe, Mircea Eliade observa pe bună dreptate că: „Noi știm cîteva lucruri despre Zalmoxis al geților, pentru că Herodot ne-a dat unele informații culese de la grecii din Hellespont. Fără aceste informații ar fi trebuit să ne mulțumim doar cu aluzii ca și pentru celelalte divinități trace din Balcani: Derzelas[1], Bendis[2] etc. Dar acum, cînd avem informații mai puțin sumare despre religiile precreștine ale Europei, ne dăm seama de complexitatea și bogăția lor".

Reputatul istoric al religiilor arată că aceste popoare, deci și strămoșii noștri, au avut o cultură, o viață religioasă și o mitologie destul de puternice pentru a se perpetua — aproape neschimbate — pînă în zilele noastre. Această cultură, cu dimensiunile ei cosmice — „singurele forme vii ale păgînismului" — a supraviețuit în tradițiile culturii orale și populare pînă astăzi.

Cu toate acestea, rolul folclorului ca sursă istorică a fost deseori contestat. Multă vreme și în multe locuri, cei care au încercat să cunoască trecutul îndepărtat al popoarelor de cultură orală au considerat că singurele surse de informații valabile sînt rezultatele săpăturilor arheologice și datele pe care le-au consemnat în scris cei ce au cunoscut — din afară — aceste popoare. Dar ceea ce pot oferi săpăturile arheologice, mai bine spus rezultatele acestora — pietre sau cioburi ce vorbesc doar prin anumite simboluri, nu pot da, cu toate corelările pe care le-am face, o imagine coerentă asupra culturii, spiritualității acestor popoare. Iar datele, de obicei răzlețe și sărace, pe care în vremuri îndepărtate le-au consemnat în scris cei ce aparțineau altor sfere culturale nu sînt nici ele de natură să ne dezvăluie în totalitatea ei viața spirituală a strămoșilor ce nu își scriau nici legile, nici datinile, nici miturile, nici cîntecele.

[1] Numit și zeul cel Mare; divinitate de origine tracă, stăpînă asupra lumii subpămîntene — *n.r.*

[2] Divinitate feminină dacică și tracică, protectoare a femeilor; zeiță a lunii și a pădurilor, avea aceleași atribute ca Artemis la greci și Diana la romani — *n.r.*

Cercetarea mai nouă caută să-şi întregească informaţiile prin ceea ce îi pot oferi studiile de antropologie culturală şi etnologie, scrutînd trecutul prin investigarea culturii orale, încă vie, a urmaşilor. Constatările generale asupra acestei culturi de azi sînt valabile şi pentru istoria noastră îndepărtată.

Primii care şi-au dat seama de importanţa culturii orale, ca sursă pentru cunoaşterea vieţii spirituale a strămoşilor lor şi au pus-o în valoare, aşezînd-o la temelia ideii naţionale au fost romanticii germani. Acesta este sensul propriu al marii opere a fraţilor Grimm[1] în domeniul limbii, dreptului şi mitologiei germanice. De importanţa tradiţiei orale, şi-au dat seama şi învăţaţii români din Şcoala ardeleană cînd, în lipsă de săpături arheologice şi documente scrise, au „citit" în cultura românească a vremii lor ca într-o mare carte vie pentru a proba originea neamului românesc şi vieţuirea lui neîntreruptă pe pămîntul Daciei din neolitic pînă în vremea noastră.

Ei au deschis această mare carte vie şi, după ei, mulţi au continuat să citească în ea, dar — cum se întîmplă adesea în cultura popoarelor cînd trec de la oralitate la scris — alte valori ale culturii (mai cu seamă cele artistice) au început să trezească interes. Cartea vie a rămas însă deschisă şi ea poate să ne ofere, prin noi lecturi, date ce nu mai pot fi nesocotite. Cercetările asidue, de mai bine de un secol, în domeniul folclorului şi etnografiei ne demonstrează că am păstrat o cultură orală coerentă care, cu toată evoluţia ei milenară, conţine date relevante despre viaţa spirituală a strămoşilor noştri, despre trecutul cel mai îndepărtat. Coordonate cu rezultatele săpăturilor arheologice şi cu consemnările istoriografice, ele pot întregi imaginea istoriei strămoşilor noştri.

Neamul — un concept milenar

Închegată într-un sistem coerent, cu adînci şi îndepărtate rădăcini în timp, cultura noastră orală vorbeşte despre relaţiile dintre om şi natură, despre năzuinţele continue ale omului de a face ca natura să-i fie folositoare, să-l ajute în mersul său înainte. Ea vorbeşte, de asemenea, despre relaţiile dintre oameni în cadrul comunităţilor tradiţionale şi dintre diferitele comunităţi ce au alcătuit, în timp, poporul român. Sistemul de gîndire şi modurile ei de organizare, structurile diferitelor manifestări (deşi cu o atît de lungă durată în timp) sînt, cu toată varietatea genurilor de expresie, unitare pe întreg teritoriul culturii orale româneşti.

În orice zonă a ţării, la baza relaţiilor interumane stă familia mare — neamul, în înţelesul în care poporul a păstrat pînă astăzi conceptul. La români, ca dealtfel în întreg bazinul Mediteranei, neamul este acea formaţie socială fundamentală, structurată pe legăturile de înrudire consangvină şi de afinitate şi prin înrudirea rituală a năşiei. De la acest concept fundamental străvechi s-a trecut la concepte mai largi, incluzînd elemente politice. Aşa de pildă, cronicarii au vorbit „de neamul moldovenilor" (Miron Costin), iar mai tîrziu istoricii au extins această noţiune vorbind de „neamul românesc".

În tradiţia poporului nostru, structura totală a neamului este formată din două jumătăţi — cea din lumea de aici şi cea din lumea de dincolo — permanent şi strîns interrelate printr-un amplu sistem de rituri şi ceremoniale. Din neam facem parte şi noi, dar fac parte şi moşii şi strămoşii noştri. Ei sînt cunoscuţi de neam şi această cunoaştere dă oamenilor conştiinţa clară şi concretă a istoriei lor, a dăinuirii lor dintotdeauna pe locurile pe care au trăit şi trăiesc şi astăzi. În scurgerea vremilor, acest concept fundamental a trecut de la familia mare la întreg poporul, la întreg neamul românesc care îşi cinsteşte strămoşii, pe acei „bărbaţi vrednici", care, din trecutul cel mai îndepărtat, au stat în frunte, la făurirea istoriei.

Familia mare — neamul — ca şi comunităţile, îşi are statutul propriu şi în virtutea

În p. 17: *fragment dintr-o pictură pe sticlă imaginînd un fantastic zbor între stele, mărturie a viziunii folclorice româneşti despre spaţiu*

Poartă maramureşeană. Sculptura în lemn a constituit, din cele mai vechi timpuri, una din îndeletnicirile artistice de seamă ale strămoşilor noştri geto-daci

[1] Jakob (1785-1863) şi Wilhelm Grimm (1786-1859). Lingvişti, arheologi şi folclorişti germani, care au subliniat importanţa culturii populare. Autori ai celebrelor basme — *n.r.*

acestui statut îi revin roluri permanente sau ocazionale. Buna rînduială în viaţa societăţii se bazează pe îndeplinirea acestor roluri, în funcţie de locul pe care un om îl ocupă în ierarhia societăţii. Familia, ca şi comunitatea, nu este suma indivizilor ce o compun, ci totalitatea lor. Comunitatea reprezintă pe fiecare membru al ei şi, la rîndul său, fiecare membru reprezintă comunitatea, răspunde prin faptele sale de buna ordine a acesteia, de bunăstarea ei. La fel cum pentru a-şi păstra integritatea, comunitatea este datoare să recupereze pe un membru al ei care, încălcînd buna ordine a lucrurilor, ar putea să-i pericliteze bunăstarea.

Trecerea de la o categorie de vîrstă la alta, de la un statut la altul, obligă pe fiecare membru al unei comunităţi să fie capabil să îndeplinească rolurile ce-i vor reveni. Această capacitate se însuşeşte treptat, prin trăirea împreună în cadrul familiei şi a comunităţii. Trecerea de la o etapă la alta a vieţii (naştere, căsătorie, moarte) este marcată prin rituri şi ceremoniale pentru care cel ce le trece este îndelung iniţiat. Aceasta face ca timpul, oricît ar fi de îndelungat, să fie conceput ca o înlănţuire regulată de treceri de la o generaţie la alta. Prin această înlănţuire se asigură continuitatea în timp a culturii orale, îndelunga, neîntrerupta ei durabilitate. Totodată, cultura orală are capacitatea de autoreglare faţă de diferitele influenţe la care este supusă, ceea ce îi asigură viabilitatea, dinamismul. Ea poate să asimileze sau să respingă elementele ce îi revin din afară sau perturbările interne. Aşa se explică de ce cercetările contemporane detectează frecvent în cultura noastră orală elemente ce se regăsesc şi în culturile altor popoare din zona noastră, de ce în straturile cele mai vechi au fost identificate elemente ce se găsesc în cultura antică a Mediteranei Orientale, leagănul întregii culturi europene.

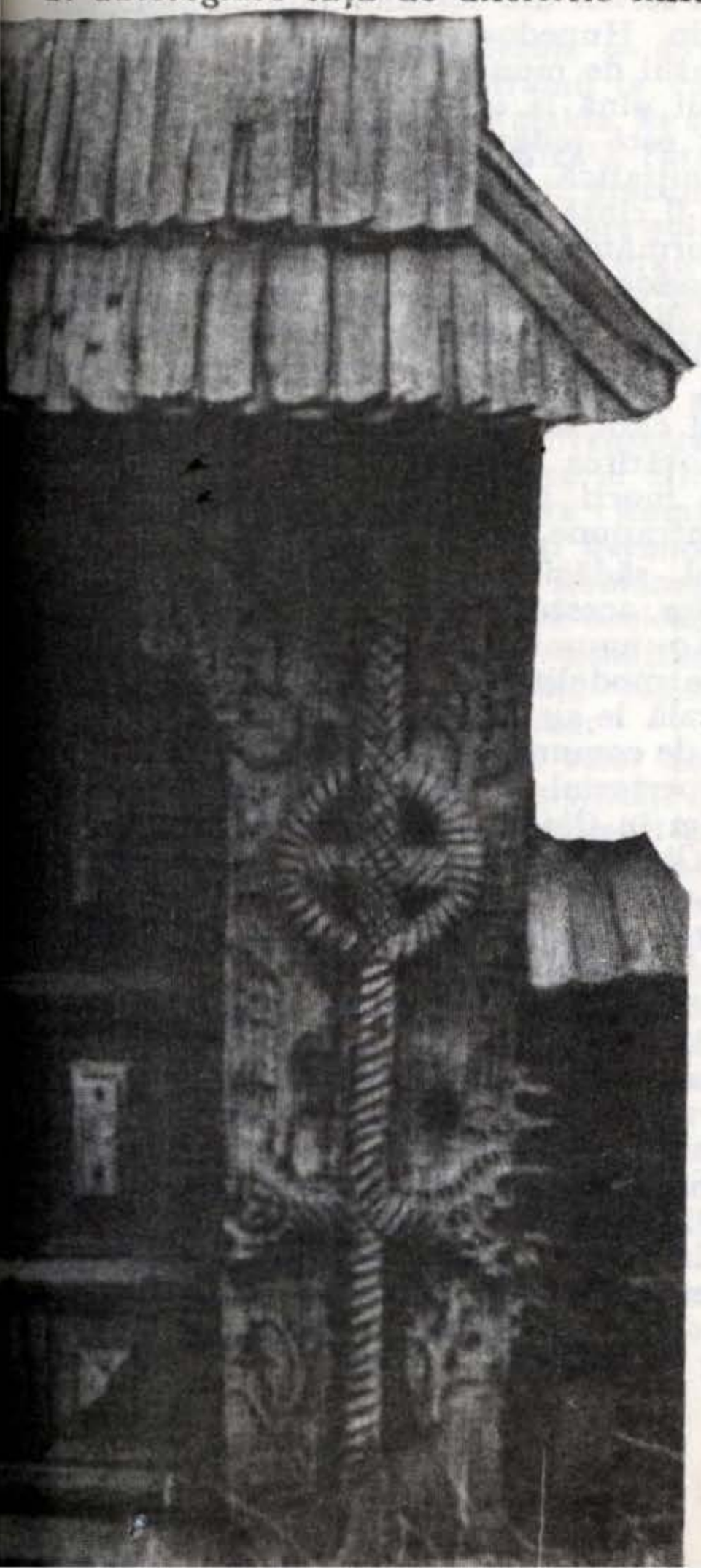

Personajul central — omul

Fără să reprezinte prezumţia că, pe baza acestora, ar putea fi reconstituită integral, cîteva concepte fundamentale, unele obiceiuri, mituri şi rituri vorbesc totuşi despre străvechi forme precreştine păstrate în cultura noastră orală.

Contrar mitologiei creştine, după care Dumnezeu a făcut pe om după chipul şi asemănarea sa, oamenii culturii orale au făcut întruchipările mitologice ale naturii ce îi înconjură, în care trăiesc, după chipul şi asemănarea lor. Lumea culturii orale este antropocentrică. În ea animalele vorbesc, se comportă ca şi oamenii, ielele cîntă şi dansează, natura participă într-o viziune cosmică la marile încercări ale omului.

În creaţia culturală orală, spaţiul şi timpul sînt corelate cu deprinderile şi nevoile omului. Casa, centrul de viaţă a fiecărei familii, nu este numai clădirea în care se locuieşte, ci totalitatea sferei de viaţă, gospodăria întreagă, cu locul, curtea şi acareturile, livada şi păşunea din jur, plantele şi animalele. Ea este în zonele cu veche viaţă de ţărani liberi semnul statutului ierarhic al fiecărui neam. Aşa ne putem explica, de pildă, de ce în valea Şomuzului Mare, din judeţul Suceava pomii din livadă se leagă cu aluat din colacii ce se pregătesc pentru Anul Nou. Conceptul de spaţiu are şi el condiţii concrete tot prin viziunea globală şi antropocentrică a lumii. Graiurile populare româneşti nu cunosc cuvîntul spaţiu. El este un termen tehnic al limbii standard. Cunosc în schimb o mare varietate de sensuri şi derivate ale cuvîntului *loc* care vorbesc de la sine despre acest concept: *loc bun* şi *loc rău*, *loc sfînt* şi *loc special*, şi *loc sus* şi *loc jos*, şi *locul meu*, şi *locuri*, *multe locuri*, şi *pe loc*, *în loc*, *de loc* etc.

În satele vechi, care păstrează tradiţiile, locurile cele mai de seamă în ierarhia neamurilor sînt cele dinspre miez, iar în miezul tuturor este cimitirul, locul moşilor şi strămoşilor de la care se trage, pe care se bizuie comunitatea.

Şi, în aceeaşi ordine de idei, a statului, locul, hotarul este împărţit între bărbaţi şi femei. Spaţiul de viaţă şi de activitate a femeilor merge pînă la hotarul cultivat, pădurile şi munţii fac parte din spaţiul bărbaţilor. Dar acest spaţiu este uneori foarte larg. Spaţiul ciobanilor, al crescătorilor de oi cuprinde nu numai hotarul satului, ci şi locuinţe de

vărat — munții și locurile de iernat — balta, unde ei se simt acasă.

S-ar putea ca prin acest întins concept al spațiului, legat direct de ocupațiile oamenilor, să se explice de ce, transhumînd și nu migrînd, românii au ajuns departe în munții Dalmației și în Istria, în Silezia și Moravia, în Crimeea, și au rămas acolo — așa cum o dovedește istoria — numai atunci cînd în reiteratele lor drumuri de dus și întors s-au interpus obstacole de netrecut.

Cît de strîns se leagă între ele și sînt legate cu întregul toate elementele structurii globale ale culturii orale românești se vede și din osmoza dintre conceptele fundamentale și ocupațiile oamenilor, dintre diferitele categorii ale societății tradiționale.

În cultura noastră orală, bărbatului îi revine, prin tradiție, rolul de a procura pîinea. În consecință, toate riturile și ceremoniile în legătură cu muncile agricole, începînd cu poezia *Pluguşorului*, îl situează pe bărbat în locul central. Femeii îi revine rolul de a confecționa îmbrăcămintea și tot ea are locul central în cultivarea inului și a cînepii. Nu este întîmplător faptul că grîul, despre care vorbesc istoriografii antici ca despre o minune a cîmpiilor dacice și pentru care stau dovadă depozitele carbonizate găsite în sanctuarele arheologice de la Grădiștea Muncelului, ocupă un loc atît de important în riturile, în ceremoniile și în poezia culturii noastre orale.

Străvechile rituri păstrate pînă astăzi în cultura noastră orală, sînt, în esență, procedee tehnice prin care omul se pregătește să treacă sau trece un prag, prin care depășește deci o stare liminală. Sînt acte cu rol de mediator care asigură pentru cei care le practică bunul mers al vieții, recuperează pentru comunitate pe cel ce, eventual, ar fi putut fi pierdut. Le regăsim în cultura noastră orală de astăzi, sub forma proprie sau sub cea de ceremonii ori obiceiuri, dar și sub forme verbalizate ce merg de la metatextul inițial pînă la minunatele metafore ale poeziei noastre populare. O citire atentă a lor ne poate dezvălui străvechi elemente de viață spirituală, cu mituri și concepte fundamentale ce au făcut parte din cultura strămoșilor.

Probabil așa s-a născut Mioriția

Un singur exemplu poate arăta cred ce putem descifra dintr-o lectură atentă chiar a unor fapte recente de cultură orală. Cu vreo două decenii în urmă, într-un sat din Bărăgan, un tînăr tractorist a murit, într-un accident. Fetele l-au bocit potrivit datinei, dar în textul bocetului au introdus un pasaj ce parafrazează versurile despre moartea ciobănașului, remarcate de O. Densușianu:

„Foaie verde de trei flori, / Ciobănaș de la miori, / Cînd ți-a fost moartea să mori? / Sus în vîrful muntelui, / În bătaia vîntului, / La cetina bradului. / Și de ce moarte-ai murit? / De trăznet. cînd a trăznit. / De jelit cin-te-a jelit? / Păsările-au ciripit, / Pe mine că m-au jelit. / De scăldat cin-te-a scăldat? / Ploile cînd au plouat, / Pe mine că m-au scăldat. / De-mpînzit cin-te-a-mpînzit? / Luna cînd a răsărit, / Pe mine că m-a-mpînzit. / Lumînare cin-ți-a pus?/ Soarele cînd a fost sus". Foarte probabil, la început au constituit și ele un bocet. Imagine poetică minunată, de dimensiuni cosmice, pe care o regăsim și în ceea ce Mircea Eliade numește nunta mioritică din *Mioriția*, corelată la structura globală a culturii orale, ea ne dezvăluie legături care singure îi dau sensul întreg. În concepția despre lume și viață a oamenilor de cultură orală, omul se naște, crește, se căsătorește, trăiește, moare. Moartea la vîrsta bătrîneții, la împlinirea sorocului, face parte din rînduiala firească a lumii. Cel bătrîn „trece" în rîndul strămoșilor.

Dar dacă cineva moare tînăr, necăsătorit, de o moarte năpraznică, buna ordine a lucrurilor este tulburată și, pentru ca ea să fie restabilită, tînărul este înmormîntat cu un ceremonial ce prefigurează nunta. Iar dacă moartea s-a întîmplat în loc și în condiții în care ritul nu mai poate fi practicat, cum este cazul soldaților morți pe front sau a ciobanilor morți în vîrful muntelui, se sare, printr-o logică compensatorie, se introduce dimensiunea cosmică; se trece, deci, de la realul ritual la fabulosul metatextual. Este un pas intermediar spre *Mioriția*. Ceea ce nu se poate face în realitate, se transferă metatextual mitului. Este aceeași situație ca și în *Cîntecul zorilor* din ceremonialul de înmormîntare din Hunedoara, Oltenia subcarpatică și Banatul de munte, unde marea călătorie a mortului pînă la integrarea în neamul strămoșilor este redată ca un metatext cu valoare inițiatică în cîntecul pe care femeile numite îl cîntă în cadrul ceremoniei funebre. Pasul următor, *Mioriția*, mare creație artistică, poezie de puritate unică, se desprinde atît din ritual cît și din grupul metatextelor citate. Pentru a-i da valoarea poetică deplină este nevoie să se închipuie o altă lume în care se introduce elementul conflictual, hotărîrea frustratoare a omorului, nu a unei morți întîmplătoare. Acestei morți i se contrapune nunta mioritică.

Avînd rădăcini în istoria străveche a românilor, aceste obiceiuri și rituri vorbesc despre o anumită viziune a lumii, despre anumite modalități pe care oamenii de cultură orală le-au elaborat în procesul multisecular de comunicare cu natura și cu semenii lor. Repertoriul lor este deosebit de bogat. Le găsim în *Obiceiurile* de Anul nou, la *Căluș*, în *Obiceiurile* de Sînziene, în cele de seceriș. Le găsim în *Pluguşor*, dar și în *Binecuvîntarea plugului* — și în *Obiceiurile păstorești*, în *Focul viu*.

Punctate doar, aceste obiceiuri populare arată cît de bogată este cartea vie a culturii populare și cîte așteaptă să fie citite în ea pentru a descifra, prin lecturi temeinice, acele date pertinente care ne pot ajuta să cunoaștem mai bine viața spirituală a trecutului nostru îndepărtat, spiritualitatea străveche ce stă la temelia culturii prin care ne definim identitatea nu numai ca neam, ca popor, ci și ca națiune modernă în marele areopag al națiunilor lumii.

O SINGURĂ PATRIE — ACEIAȘI DREGĂTORI

N. STOICESCU

Locuite — ca și Transilvania — de același popor (motiv pentru care străinii le cunoșteau fie sub numele general de Valahia, fie sub acela de Valahia Mare și Valahia Mică[1]), Țara Românească și Moldova au constituit, precum se știe, două state feudale cu o organizare politico-administrativă foarte asemănătoare: erau conduse de cîte un domn sau voievod, ajutat fiecare de un sfat domnesc, alcătuit din dregători ce îndeplineau aproape aceleași funcții. Asemănarea dintre organizarea politică a Moldovei și a Țării Românești a fost remarcată încă de acum trei secole de cronicarul Miron Costin, care, trecînd prin Țara Românească, afirma că, în afară de ban și hatman, „celelalte dregătorii [**ale Țării Românești**] sînt toate cu aceleași numiri și cu aceleași slujbe [**ca ale Moldovei**]". **Această similitudine corespundea acelorași necesități, resimțite de o populație de aceeași origine.**

De multe secole, locuitorii celor două țări, care aveau nenumărate posibilități de a se cunoaște între ei, au fost conștienți de faptul că moldovenii și muntenii, cum scriau boierii munteni în anul 1599, sînt „toți de o lege și de o limbă". **Astfel stînd lucrurile, muntenii se simțeau la ei acasă în Moldova, așa cum moldovenii nu erau deloc străini în mijlocul fraților lor munteni. De aceea, fără teamă de primejdia înstrăinării, „gospodarul moldovean devenea gospodar muntean și gospodarul muntean devenea gospodar moldovean", cum remarcau, la sfîrșitul secolului XVI, Dan vistierul și Vintilă clucerul, boieri munteni aflați vremelnic în Moldova.**

Datorită acestor împrejurări — cunoscute tuturor istoricilor și evocate aici pe scurt — ca și faptului că unii domni au stăpînit atît în Țara Românească cît și în Moldova sau au avut legături de familie în cealaltă țară, dregătorii puteau fi mutați dintr-o parte în alta, însoțind de obicei pe voievozii de care erau apropiați. Este unul din elementele deosebit de interesante ale legăturilor politice dintre cele două state medievale românești — element neîntîlnit, după cîte știm, în istoria altor țări. Studiind activitatea a circa 1 000 dregători din cele două țări românești pînă la începutul sec. XVIII[2], am constatat că începînd cu a doua jumătate a veacului XVI și pînă la sfîrșitul celui următor — deci într-o perioadă relativ scurtă — un număr de 34 dregători au ocupat demnități atît în Țara Românească, cît și în Moldova[3]. Nu am avut în vedere și pe acei dintre boierii ce l-au însoțit pe Mihai Viteazul în Transilvania și Moldova și care și-au păstrat titlurile de dregători din Țara Românească, unde cei mai mulți dintre ei s-au și întors după scurtă vreme.

---

[1] **Magazin istoric,** nr. 10/1969, 10, 12/1970, 12/1976 și 3/1978.

[2] Materialul pe care l-am cules s-a constituit într-o lucrare apărută în 1971 sub titlul **Dicționar al marilor dregători din Țara Românească și Moldova.**

[3] Unii dintre dregătorii care s-au mutat dintr-o țară în alta erau străini (mai ales sud-dunăreni), aduși la noi de diverși domnitori. Mulți dintre cei veniți s-au așezat pînă la urmă în una din cele două țări, formînd familii ce s-au înrudit cu boierimea pămînteană și s-au românizat repede. Așa a fost cazul lui Const. Cantacuzino postelnicul, care a pus temeliile puternicei familii a Cantacuzinilor munteni — conducătoarea partidei „naționale" din a doua jumătate la sec. XVII —, al fraților săi Toma și Iordache, de la care a pornit familia Cantacuzinilor moldoveni, al Catargiilor, Rusetești lor, Ghiculeștilor etc.

IVAN NOROCEA DIN RĂZVAD este primul dintre boierii care au ocupat dregătorii în ambele ţări. După ce — între anii 1561-1568 — a fost mare postelnic şi mare logofăt în Ţara Românească, a ajuns dregător al lui Petru Şchiopul, în Moldova, în perioada 1589-1593: pîrcălab, mare vornic al Ţării de Sus şi hatman. Reîntors în Muntenia a devenit între 1594 şi 1597, mare vornic al lui Mihai Viteazul, pe care l-a slujit cu credinţă.

De altfel, în sfatul lui Mihai Viteazul vom întîlni şi alţi dregători veniţi din Moldova. Prin aducerea acestora în Ţara Românească, marele domn urmărea,. probabil, să cunoască mai bine realităţile din Moldova şi, în acelaşi timp, să stabilească, şi prin intermediul lor, legături politice mai strînse între cele două ţări, pe care avea să le unească apoi sub sceptrul său.

Într-o astfel de situaţie s-a aflat **ANDREI (CORCODEL),** originar din Moldova, care, după ce, între 1583 şi 1592 a ocupat dregătoriile de tretilogofăt (logofăt III), pîrcălab, hatman şi mare vornic al Ţării de Sus, a venit în Ţara Românească, unde a fost mare logofăt al lui Mihai Viteazul.

Între 1593 şi 1595, **NICOLAI COCI** s-a mutat de două ori din Moldova în Muntenia, slujind succesiv pe Aron Tiranul şi Mihai Viteazul şi fiind pe rînd: mare comis, în prima ţară, mare postelnic în cea de-a doua, mare paharnic în Moldova şi din nou mare postelnic în Ţara Românească.

O masivă deplasare de dregători a avut loc tot sub Mihai Viteazul, în timpul unirii celor trei ţări române. Unii au mers în Transilvania (Radu Buzescu clucerul, Mihalcea Caragea banul, Teodosie Rudeanu logofătul, Stoichiţă vistierul etc.), unde şi-au păstrat titlurile pe care le aveau în Ţara Românească. Alţii l-au însoţit în Moldova, majoritatea fiind menţionaţi cu aceleaşi titluri pe care le aveau în Muntenia (Mihalcea Caragea banul, Teodosie Rudeanu logofătul etc.); singurul care şi-a schimbat funcţia a fost **UDREA BĂLEANU,** care din mare ban al Ţării Româneşti a devenit hatman al Moldovei (mai-iulie 1600), luînd titlul dregătorului comandant de oaste de aici.

În aceeaşi epocă, un alt boier, **CÎRSTEA** — după ce a fost postelnic al lui Mihai Viteazul — a plecat cu Simion Movilă în Moldova, unde a devenit pîrcălab; întors în Ţara Românească, a intrat în slujba lui Radu Mihnea, fiind, între 1611-1617, mare spătar şi mare vornic.

Unul din căpitanii lui Mihai Viteazul, **MÎRZEA din BERILEŞTI,** înrudit prin soţie cu Radu Şerban şi mare spătar al acestuia, a trecut apoi în slujba lui Ştefan Tomşa, devenind mare vornic în Moldova; revenit în Ţara Românească, a ajuns mare paharnic.

Cele mai numeroase mutări de dregători dintr-o ţară în alta au avut loc în vremea lui Radu Mihnea, care a stăpînit succesiv în Ţara Românească (1611-1616; 1620-1623) şi Moldova (1616-1619; 1623-1626) şi care, în timpul domniei fiului său Alexandru Coconul în Muntenia (1623-1626), a condus de fapt ambele ţări. În cei 15 ani ce formează epoca lui Radu Mihnea, numit de Miron Costin şi Radu cel Mare, 15 mari dregători s-au mutat dintr-o capitală într-alta. Unul dintre ei, **IANACHE CARAGEA** a fost ctitor de lăcaşuri în ambele ţări („Sf. Sava" din Iaşi şi Mănăstirea Slobozia din judeţul Ialomiţa). **BERNARD BORISI,** mare postelnic în Ţara Românească, l-a însoţit pe domn, cu aceeaşi funcţie, în Moldova.

MIHO RACOTĂ, fratele lui aga Leca al lui Mihai Viteazul, a fost mare spătar în Muntenia, hatman al Moldovei şi reîntors în Ţara Românească a îndeplinit de mai multe ori funcţiile de mare spătar şi mare logofăt (1618-1640).

GORGAN din CRIVA, rudă cu familia Brîncoveanu, a deţinut un adevărat record al mutărilor. El şi-a început cariera ca mare stolnic în Ţara Românească (1616-1618), după care a fost mare vornic şi pîrcălab în Moldova (1621); revenit în Muntenia, a ocupat, scurtă vreme, dregătoria de mare paharnic (1623) şi a plecat din nou peste Milcov, fiind mare spătar (1624-1625), funcţie pe care a deţinut-o şi după o nouă reîntoarcere în Ţara Românească (1628).

DUMITRACHE CANTACUZINO a fost mare vistier şi mare paharnic în Moldova în perioada 1616-1623 şi „prim sfetnic" al lui Radu Mihnea şi mare vistier al lui Alexandru Coconul în Muntenia (1624).

MIHAI FORTUNA şi-a început cariera politică în Moldova, ca mare comis şi mare paharnic (1616-1618), după care a fost mare comis în Muntenia; s-a mutat din nou — cu aceeaşi funcţie — la Iaşi, unde, mai tîrziu, a ajuns unul din principalii dregători ai lui Vasile Lupu: mare postelnic, pîrcălab şi mare comis (1633-1646).

ASLAN a început ca pîrcălab al lui Radu Mihnea, în Moldova, şi apoi a fost mare vornic în Muntenia, după care a ocupat aceeaşi funcţie la Iaşi; revenit în Ţara Românească, a ajuns mare ban, în 1630.

În perioada 1620-1629, **BARTOLOMEU MINETI** a fost mare stolnic în Ţara Românească, s-a mutat în Moldova, devenind hatman. În aceeaşi vreme **TRUFANDA** a îndeplinit funcţia de postelnic în Muntenia, s-a mutat în Moldova cu aceeaşi dregătorie şi apoi a devenit pîrcălab şi, reîntors la Bucureşti, a ajuns mare vistier.

HRIZEA din BĂLTENI a fost tot unul dintre boierii care şi-au început cariera sub Radu Mihnea, fiind mare vis-

tier, întîi în Muntenia şi apoi în Moldova. Reîntors în Ţara Românească, a deţinut funcţiile de mare logofăt şi mare vornic; în timpul lui Matei Basarab a ajuns mare ban şi mare vornic.

IANCU COSTIN, tatăl marelui cronicar, a început prin a fi postelnic II în Ţara Românească, în vremea aceluiaşi Radu Mihnea, după care s-a stabilit cu aceeaşi funcţie, în Moldova, unde a ajuns mai tîrziu mare postelnic şi hatman.

În numai nouă ani (1622-1631), **GHEORGHE CATARGI** a fost mare postelnic în Moldova, a trecut cu aceeaşi dregătorie în Ţara Românească şi apoi s-a întors la Iaşi, unde a ajuns din nou mare postelnic şi pîrcălab.

BATIŞTE VEVELLI, pe care N. Iorga îl caracteriza ca pe un „om de mare inteligenţă şi pricepere", a fost mare paharnic al lui Radu Mihnea în Ţara Românească (1622-1623), după care a plecat în Moldova, unde se bucura de trecere la Curtea lui Alexandru Iliaş. În ceea ce îl priveşte pe **CONSTANTIN CELEBIUL,** acesta a fost, scurtă vreme, pîrcălab în Moldova, după care a ocupat funcţia de mare clucer în Muntenia (1624-1626) şi, reîntors la Iaşi, a ajuns din nou pîrcălab, în 1632. Mai frumoasă a fost cariera lui **CONSTANTIN CANTACUZINO,** ginerele lui Radu Şerban. El şi-a început activitatea politică fiind paharnic în Moldova (1624-1625), după care s-a mutat ca mare postelnic în Muntenia; o vreme, a îndeplinit funcţia de mare paharnic şi a ajuns din nou mare postelnic pe toată durata domniei lui Matei Basarab (1632-1654).

În sec. XVII mutările dintr-un scaun domnesc în altul au fost deosebit de frecvente, acest fenomen explicînd în parte desele peregrinări ale dregătorilor dintr-o ţară în alta. Astfel, **ALEXANDRI,** fost mare vistier în Moldova (1612-1615 şi în 1621) a ajuns mai apoi mare postelnic în Muntenia (1630-1631). **IANACHI CATARGI** a fost mare ban (1613-1620, cu întreruperi) şi apoi a plecat cu Alexandru Iliaş în Moldova. Fratele său, **NECULA CATARGI,** mare postelnic şi mare spătar în Muntenia, între anii 1618-1624, a trecut în Moldova, unde a ajuns mare postelnic şi mare vistier; s-a întors în Ţara Românească şi a ocupat funcţia de mare spătar, pentru ca, la venirea lui Matei Basarab pe tron, să plece din nou la Iaşi, devenind mare vistier (1638-1640). În perioada 1619-1643, un alt boier, **APOSTOL CATARGI** — fiul lui Ianachi — după ce a îndeplinit diferite misiuni în Ţara Românească, a trecut în Moldova ca mare paharnic; revenit în Muntenia, a ocupat aceeaşi dregătorie şi, în final, s-a stabilit în cealaltă ţară românească, unde a deţinut funcţiile de mare paharnic, mare vistier şi mare postelnic.

O scurtă peregrinare în dregătoriile celor două ţări româneşti a avut şi **CONDILO din ALBEŞTI,** fost mare postelnic în Ţara Românească (1628-1629) şi comis în Moldova (1632). Vestitul cărturar **NICOLAE MILESCU,** mai întîi grămătic şi spătar în Moldova (1653-1659), a ajuns apoi mare spătar în cealaltă ţară, în 1660. Alţi doi mari boieri, fraţii **LASCARACHE** şi **IORDACHE RUSET,** au deţinut dregătorii în ambele ţări. Primul şi-a început cariera în Moldova, unde, în perioada 1665-1670, a fost vistier II, mare cămînar şi mare vistier, ca apoi să treacă în Muntenia, fiind mare postelnic şi mare spătar (1674-1678), iar după cîţiva ani să fie mare postelnic în Moldova. Fratele său a început prin a fi mare postelnic în Ţara Românească (1676-1678) şi apoi a trecut în Moldova.

O situaţie ceva mai deosebită au avut alţi cinci dregători, rude sau apropiaţi ai unor domnitori şi care i-au însoţit pe aceştia în mutările lor din scaunul domnesc al Moldovei în cel al Ţării Româneşti. Astfel, **NESTOR URECHE,** tatăl cronicarului, după ce a fost mare vornic al Ţării de Jos în timpul lui Ieremia Movilă, l-a însoţit pe Simion Movilă în Ţara Românească, ocupînd înalta funcţie de mare ban. **DUMITRACHE CHIRIŢĂ,** fost pîrcălab în Moldova (1597-1600), a venit şi el cu Simion Movilă, care l-a făcut mare postelnic. Ambii boieri s-au întors apoi în Moldova, unde au ocupat în continuare înalte dregătorii.

Pe durata a numai doi ani (1630-1631), **PĂTRAŞCO BOUL** a fost mare spătar în Moldova şi mare ban în Ţara Românească, unde domnea cumnatul său Leon Tomşa. Mare cămăraş în Moldova (1657), **TODERAŞCO STURZA** a fost în două rînduri mare spătar în Ţara Românească, în timpul domniilor muntene ale cumnatului său Grigore Ghica (1662-1664 şi 1672-1673).

În sfîrşit, **LUPAŞCO BUHUŞ** a fost mare jitnicer, pîrcălab, mare sluger, mare şetrar şi mare paharnic în Moldova, după care l-a însoţit pe cumnatul său Gheorghe Duca, în domnia munteană a acestuia, fiind mare spătar (1675-1677).

Pe lîngă celelalte forme de manifestare ale unităţii (legături economice, culturale etc.), transferul dregătorilor dintr-o ţară românească în alta a adus o contribuţie de seamă la întărirea conştiinţei unităţii de neam, afirmată cu tărie de intelectualii din sec. XVI-XVIII, între care se găsesc şi trei din fiii demnitarilor amintiţi mai sus, strălucitii ctitori de cultură românească: Grigore Ureche, Miron Costin şi stolnicul Constantin Cantacuzino.

Cunoscut mai ales
prin activitatea sa
literară,
Ienăchiță Văcărescu
și-a cîștigat un loc
de frunte
în conștiința publică
românească
datorită acelui
memorabil
„testament“ poetic,
al cărui mesaj
îl resimțim
și azi la fel de vibrant:
„Urmașilor mei Văcărești
Las vouă moștenire
Creșterea limbii românești
Și-a patriei cinstire“.
Cărturarul boier valah
a fost însă
și un remarcabil
om politic și diplomat;
prima calitate
i-a fost deja
înfățișată
în paginile revistei
Magazin istoric[1];
celei de-a doua
îi consacrăm rîndurile
care urmează.

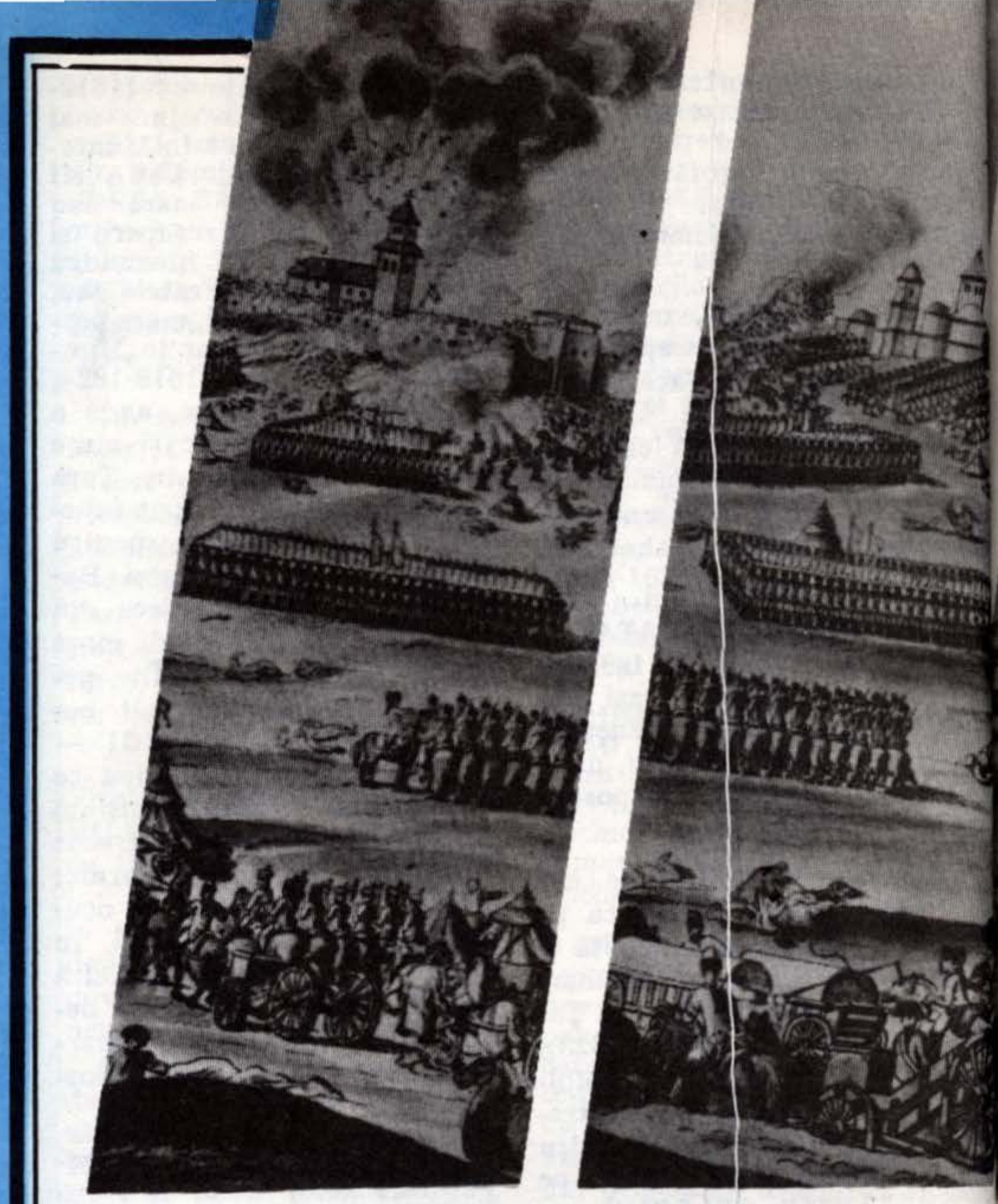

IENĂCHIȚĂ VĂCĂRESCU diplomat

ANDREI BUSUIOCEANU

Între polcovnic și feldmareșal

Urmaș al unei vechi familii de boieri, care pretindeau că descind din însoțitorii lui Negru vodă[2], Ienăchiță s-a născut pe la 1740, ca fiu al lui Ștefan Văcărescu și al Ecaterinei Done, o nepoată de soră a cronicarului moldovean Ion Neculce. Lipsesc amănuntele privitoare la formarea și desăvîrșirea educației sale; se știe doar că vorbea mai multe limbi: italiana, franceza, greaca, turca și, poate, germana. Și-a început cariera boierească pe la 1760; căsătoria cu fiica lui Iacovache Rizu — om cu multă trecere la Poartă — era de natură să-i asigure o frumoasă ascensiune, dar urcarea pe tron a lui Constantin Racoviță i-a determinat pe Văcărești, care

[1] *Magazin istoric*, nr. 7/1977; 5/1975.

Bătălia de la Focşani dintre armatele Imperiilor ţarist şi otoman, din 1789. Detalii dintr-un desen de epocă aflat la Biblioteca Academiei R.S.R.

ţi erau ostili, să plece în pribegie la Istanbul. După scurta domnie a lui Racoviţă (1763-1764), Ienăchiţă a revenit în Ţara Românească, urcînd mai departe treptele ierarhiei boiereşti; în timpul domniei cumnatului său, Grigore Alexandru Ghica (1764-1767)[1] a devenit mare vistier. Războiul ruso-turc, început în 1768, i-a oferit lui Ienăchiţă primul prilej pentru o acţiune diplomatică. Peripeţiile ei — ca şi întreaga activitate pe acest tărîm — le-a povestit în lucrarea *Istoria preaputernicilor împăraţi otomani*, scrisă între 1788 şi 1794. În împrejurările legate de trimiterea lui Grigore III Ghica vodă[2] ca prizonier la Petersburg, spătarul Pîrvu Cantacuzino, partizan al apropierii de Rusia, a crezut că ar putea obţine domnia cu sprijinul trupelor acesteia. La sugestia lui, s-a alcătuit o delegaţie compusă iniţial din doi boieri: vistierii Mihail Cantacuzino (fratele lui Pîrvu) şi Ienăchiţă (ulterior li s-a adăugat şi logofătul Nicolae Brîncoveanu) pentru a cere feldmareşalului Rumianţev (comandantul trupelor ruse) un corp de oaste pentru paza ţării.

„Pe cale mergînd — povesteşte Văcărescu în lucrarea amintită — şi [îşi] descoperi Mihail [Cantacuzino] chibzuirile [intenţiile] către mine, la o gazdă, într-o seară, cînd dormea Nicolae [Brîncoveanu] şi mă ispiti întrebîndu-mă aşa: «Feldmareşalul cînd ne va porunci să facem şi alegere de domn, în ţara noastră, dintre noi, pe cine găsesc eu cu cale?» socotind, poate, că voi răspunde: «pe dumnealui spătarul, fratele dumitale». Eu i-am şi răspuns, că nu găsesc altul mai cu cale, decît pe mine. Îmi zise şi: «Acest răspuns îl pot face toţi boierii». «Şi ce îndoială ai dumneata?» îi zisei".

Din discuţia purtată se vede că Ienăchiţă Văcărescu manifesta un remarcabil realism politic; în plină ocupaţie ţaristă, în plin război ruso-turc, el avertiza asupra primejdiei înscăunării unui domn cu ajutor străin. El arăta că „mai lesne s-ar fi făcut deocamdată domn acilea [în ţară]", căci — spunea el — „în Europa, împăraţii domn absolut nu fac", vrînd să sublinieze că un principe ales cu ajutor străin ar fi devenit inevitabil tributar puterii care l-a susţinut. (Dealtfel, de acest adevăr s-a convins însuşi spătarul Pîrvu Cantacuzino, care a trebuit să acţioneze cu toată energia pentru a împiedica amestecul direct al trupelor lui Rumianţev în treburile interne ale Ţării Româneşti.)

Diplomaţia lui Ienăchiţă a ieşit însă şi mai în evidenţă la întîlnirea cu polcovnicul Nazarie Caramzin (cel care-l arestase pe Grigore III Ghica). Acesta i-a sfătuit pe cei trei să meargă nu la feldmareşal, ci... direct la împărăteasa Ecaterina a II-a pentru a cere privilegii. „Ca [şi] cum nu ar mai fi rămas altă treabă pe aici de stăpînirea [conducerea] ţării, şi numai privilegiile lipseau!" — notează, cu umor, Ienăchiţă. Îndemnul lui Caramzin avea însă serioase implicaţii politice, căci cererea de „privilegii" ar fi însemnat, solicitarea protectoratului ţarist. De aceea, Ienăchiţă a recurs cu subtilitate la un tertip menit să respingă propunerea polcovnicului. El a venit cu o propunere; anume, ca să se poată trimite o delegaţie la ţarina Ecaterina era necesară întrunirea Sfatului ţării, deoarece — spunea Văcărescu — „trebuie să fie conglăsuirea tuturor boierilor cel puţin, căci trebuie să iscălească toţi cererile". Or, cum o bună parte dintre boieri se refugiaseră din ţară, întrunirea acestora era, pentru moment, impo-

[1-2] *Magazin istoric*, nr. 12/1975; 11/1975, 7/1978.

sibilă. Dealtfel, pentru a preîntîmpina noi propuneri de acest gen, o asemenea cale a ales și Ienăchiță Văcărescu, retras pentru o vreme la Brașov.

Argumentele Capitulațiilor

Lucrurile s-au complicat însă atunci cînd „Rosia [...] puse în aplicare ideea ce avea, de a lua cîte o bucată de loc din Polonia, atît Rosia cît și Prusia". Este momentul cînd s-a născut ideea primei împărțiri a Poloniei, cu care ocazie și Imperiul habsburgic a ridicat pretenții, cerînd Galiția și Lodomeria (vechile cnezate de Halici și Vladimir).

Diplomații au intrat repede în acțiune; pentru a avea teren liber de acțiune, Rusia țaristă a decis oprirea războiului cu Imperiul otoman, hotărîndu-se convocarea unui „Congres" de pace, al cărui loc de desfășurare a fost ales orașul Focșani (de fapt satul Goleștii de Jos, de lîngă oraș). Întrucît, inevitabil, prevederile păcii urmau să se refere și la Țările române, Iacovache Rizu, socrul lui Văcărescu, l-a convins pe conducătorul delegației otomane, Osman-effendi, să-l cheme la Focșani pe Ienăchiță. Congresul s-a desfășurat cu multe peripeții. La un moment dat lucrările sale s-au întrerupt, fiind, apoi, reluate la București. *Demn de relevat este faptul că, folosind prilejul tratativelor, delegațiile boierilor moldoveni și munteni au cerut ca Țările române să fie puse sub garanția puterilor europene și, întărindu-și autonomia să fie unite într-un singur stat. În sprijinul revendicărilor lor, boierii români au adus pentru prima dată, ca argumente, celebrele Capitulații*[1], *care, în sec. XIV-XVI, consfințiseră larga autonomie a Principatelor sub suzeranitatea Sublimei Porți. În timpul lucrărilor cele două delegații, moldoveană și munteană, au acționat de mai multe ori împreună, punîndu-și de acord poziția și chiar participînd, în comun, la întrevederi cu reprezentanți ai marilor puteri. Nu o dată, deși vorbea în numele unui principat, o delegație se referea și la situația celuilalt, uneori numindu-se chiar „principatele moldo-române".*

Principalul document prezentat la acest Congres a fost un Memoriu, *în care se afirmau vechile privilegii de care se bucuraseră Principatele, dreptul acestora de a exista ca entitate europeană. Autorul* Memoriului *a fost, după toate probabilitățile, Ienăchiță Văcărescu, care s-a dovedit cu acest prilej nu numai un bun cunoscător al istoriei țării, ci și un luptător pentru conservarea autonomiei ei. Ideile exprimate de el, au găsit un larg ecou în* Anaforaua *prezentată cu prilejul Tratatului de la Kuciuk-Kainargi din 1774, cînd ideea Capitulațiilor a fost reluată în solicitările pe care Țara Românească le făcea în legătură cu viitorul ei statut.*

Mare spătar și... tergimanlîc

După întreruperea tratativelor de la Focșani, Ienăchiță s-a reîntors (după o scurtă trecere în Sudul Dunării) la Brașov, unde în primăvara anului 1773, l-a cunoscut pe împăratul Iosif II, sosit într-o vizită în Transilvania[2] și în drum spre Galiția și Lodomeria. La audiența colectivă care a avut loc, Ienăchiță a îndeplinit oficiul de... translator, traducînd pentru împărat în limba italiană ceea ce boierii spuneau în românește. În *Istoria preaputernicilor împărați*, Văcărescu a remarcat bunăvoința arătată de Iosif II, care a poruncit ca atîta timp cît pribegii români se vor afla în cetatea Brașovului, orice „pricină ar avea [...] între dînșii, să nu fie volnic a-i judeca cineva, fără de cît noi [românii] între noi să-i judecăm". Seara, împăratul i-a poftit la o „assemblée" la locuința generalului guvernator al cetății; acolo, Iosif II s-a adresat boierului muntean cu aceste cuvinte: „Sinior Vacarescule, te pohtesc să te pui în osteneală ca să-mi faci astăseară terginanlîc" — adică slujba de traducător! Timp de peste patru ore — scrie Văcărescu — împăratul a stat de vorbă cu toți cei prezenți. A doua zi, au fost invitați, cu toții, la o paradă militară.

Ienăchiță a rămas la Brașov pînă în toamna anului 1774. În iulie, se încheiase pacea de la Kuciuk-Kainargi, iar în septembrie, Alexandru Ipsilanti a fost numit domn al Țării Românești. Cu poruncă de la otomani, boierii aflați la Brașov au fost chemați în țară. Văcărescu și-a continuat drumul pînă la Istanbul, unde a fost primit de marele vizir și a căpătat un „ferman arătător de slujbele credinței mele". S-a întors de acolo împreună cu noul domn, care i-a încredințat vechea dregătorie de mare vistier, avansîndu-l apoi mare spătar, deci căpetenie a armatei.

În timpul domniei lui Ipsilanti, Ienăchiță a îndeplinit una din misiunile care au stîrnit multă vîlvă în cronica diplomației românești din acea vreme. În decembrie 1781, doi fii ai domnitorului au fugit la Brașov, cu intenția de a ajunge la Viena și a se pune în slujba lui Iosif II. În pofida faptului că vodă Ipsilanti era bine văzut la Poartă, acest incident putea să-l coste tronul. De aceea, voievodul a trimis imediat o solie care să obțină reîntoarcerea fugarilor; între soli era și Văcărescu. Dar, la Brașov, generalul-guvernator nu l-a putut ajuta cu nimic; nici „comandirul Ardealului", nici baronul Brukenthal, guvernatorul Transilvaniei[3] nu au putut face ceva. Trebuia luat drumul Vienei.

„Cu duh și cu dreptate"

În capitala Imperiului habsburgic, Ienăchiță Văcărescu a cerut audiență cancelarului Kaunitz; acesta i-a comu-

[1-3] *Magazin istoric*, nr. 3/1975; 5/1978; 4/1978.

nicat că se trimiseseră, deja, porunci către conducătorii Transilvaniei, pentru „repatrierea" beizadelelor. Pe neașteptate, Kaunitz l-a întrebat cînd ar dori să meargă în audiență la împărat. „Eu, vrînd să-mi caut treaba cu temei, răspunsei că mă rog să fie îngăduială pînă va veni răspunsul de la Ardeal, pentru că să vedem, și de s-au întors principii în Valahia, la audiență să nu mai fac rugăciune împăratului, ci numai mulțămită, iar de nu s-au întors, atunci să-i fac și rugăciune". A doua zi însă la 18 ianuarie 1782, Văcărescu a primit „cu ștafetă înștiințare de la București că s-au mazilit domnul Țării Românești, Alexandru Ipsilanti, după cererea ce făcuse". În adevăr, domnitorul își ceruse singur mazilirea, pentru ca nu cumva să fie bănuit de înțelegere cu austriacii. Caimacam al țării, pînă la venirea noului domn, Nicolae Caragea, trebuia să fie însuși Ienăchiță Văcărescu. Boierii din București, în frunte cu mitropolitul, îi cereau, prin urmare, să se întoarcă de urgență în țară.

Anunțînd imediat pe Kaunitz de neașteptata întorsătură a evenimentelor, Văcărescu a obținut ca audiența la împărat să fie programată a doua zi. Și proaspătul „locotenent al domniei" — cum s-a recomandat el însuși cancelarului — și-a încheiat ziua aceea mare pentru el „la balul solului Spaniei, unde erau toți cei mari ai Beciului [Vienei], pînă și arhiduca Maximilian, fratele Chesarului [împăratului]."

A doua zi, la 10 dimineața, „regentul" s-a prezentat în audiență. „Sinior Vacarescule, dumneata în Viena, cum au fost cu putință a veni, aflîndu-te și consilier [aluzie la proaspăta funcție] al Principatului?", l-a întrebat Iosif II, care l-a recunoscut de îndată. Între împărat și caimacam a început o lungă discuție, în care Văcărescu a vădit o bună cunoaștere a legilor și a dreptului internațional, ceea ce l-a determinat pe împărat să-i spună: „Bravo, dumneata îmi grăiești cu duh și cu dreptate" și să-i promită trimiterea celor două beizadele la părintele lor.

Întors în țară, Văcărescu a preluat căimăcămia, îndeplinind funcțiile ei pînă în aprilie 1782, cînd Nicolae Caragea a venit la București. Apreciat și de noul domn — căruia i-a devenit ginere (prin căsătoria cu Elena Caragea; prima soție murise în 1780) — și de succesorul acestuia, Mihail Suțu, boierul diplomat a rămas în slujbe înalte pînă în 1786, cînd pe tronul Țării Românești s-a urcat Nicolae Mavrogheni, căruia Văcărescu îi spunea „poznă a firii". Dîndu-și demisia din Divanul țării, Ienăchiță s-a îndreptat spre preocupări cărturărești, tipărind în 1787, la Rîmnicu Vîlcea, *Observări sau băgări de seamă asupra regulelor și orînduielilor gramaticii românești;* gramatica propriu-zisă era însoțită de unele versuri ale sale, între care celebrul *Testament*.

Anul 1787, a adus, iarăși, un război ruso-austro-turc, care a prilejuit o nouă afirmare a dorinței de independență a Țărilor române. După ce, în septembrie 1790, vodă Mavrogheni și-a pierdut capul, Ianache Văcărescu a revenit în viața politică a Țării Românești, fiind chemat, chiar de... marele vizir, care i-a cerut părerea cu privire la încheierea păcii printr-o mediațiune prusacă. Sub noua domnie a lui Alexandru Moruzi, Văcărescu a fost numit iarăși mare vistier, dar relațiile sale cu domnul s-au stricat repede, din cauza despotismului exagerat al celui din urmă.

În timpul celei de-a doua domnii a lui Alexandru Ipsilanti (1796-1797), Ianache Văcărescu a contribuit la organizarea unei noi instituții, Logofeția de obiceiuri. A fost ultima sa manifestare pe plan politic: zilele vieții sale s-au sfîrșit la 12 iulie 1797. Pe lîngă experiența sa politică și diplomatică, a lăsat moștenire o impunătoare și interesantă operă, puternic influențată de ideile iluministe, și versurile sale, care se numără printre cele dintîi ale poeziei românești moderne.

CETĂȚI MEDIEVALE DE PĂMÎNT, PE TERITORIUL ROMÂNIEI

Prof. dr. docent M. PETRESCU-DÎMBOVIȚA

Succesivele valuri ale popoarelor migratoare, care s-au scurs aproape fără întrerupere de-a lungul primului mileniu al erei noastre, au întîrziat, în bună măsură, cristalizarea alcătuirilor feudale la noi în țară. Le-au întîrziat, dar nu le-au împiedicat! Populația autohtonă, legată de vetrele strămoșești, pe care rareori le părăsea din cauza năvălirilor, revenea de îndată ce iureșul primei năvale trecea, pentru a reașeza viața în cadrele ei firești, a cultiva din nou ogoarele pîrjolite, a reînnoda îndeletnicirile tradiționale. Perioadele — destul de lungi — în care puterea uneia sau alteia dintre cetele migratoare se afla în declin, au facilitat, de asemenea, dezvoltarea acestei societăți, în cadrul obștilor sătești, care cunoșteau un tot mai pronunțat proces de diferențiere. Cu scurgerea anilor, pe măsură ce forța economică și militară a localnicilor creștea, tot mai des oamenii rămîneau pe loc, pentru a opune forței — forța, armelor — armele. Către începutul sec. IX, în condițiile prăbușirii kaganatului avar și, în continuare, pînă la sfîrșitul acestui secol și începutul celui următor (cînd în Cîmpia panonică au apărut războinicii maghiari), iar în teritoriile extracarpatice, pînă la venirea pecenegilor (a doua jumătate a sec. X), s-a creat un echilibru de forțe în această parte a Europei. Teritoriile românești s-au bucurat de o perioadă de relativă stabilitate, care a permis apariția unor forme de organizare social-politică feudală tot mai complexă, forme pe care izvoarele vremii nu au întîrziat să le consemneze drept cnezate și voievodate. Una dintre caracteristicile acestor formațiuni a fost și apariția în spațiul carpato-dunărean, atît în bazinul intracarpatic, cît și în afara lui, pe o arie largă, din Răsărit pînă în Cîmpia Tisei, a cetăților de pămînt — centre politice și militare ale formațiunii respective, jucînd foarte probabil rol de reședință a conducătorului, dar și de adăpost a populației în vremuri de restriște. În această privință, fortificarea unor așezări din nordul și centrul Europei (zonă în care se încadrează și cele din Transilvania) s-ar datora, după savantul german R.v. Uslar, invaziilor normanzilor și ungurilor, iar cele din răsăritul continentului (ca Fundu-Herții, de pildă) după G.B. Feodorov, pătrunderii populațiilor turanice, de stepă.

Cetatea Dâbîca. Profilul secțiunii I.

Ridicarea cetăților cu începere din sec. VIII, deci și anterior acestor năvăliri, este în primul rînd un rezultat al evoluției societății din epoca respectivă, după cum au subliniat, în lucrările lor, arheologi de prestigiu ca P. Grimm, J. Eisner ș.a. Numeroasele locuințe descoperite în incinta cetății de pămînt de la Fundu-Herții (Botoșani), precum și gropile de provizii pentru cereale, găsite tot aici, dovedesc că fortificația a fost locuită și era pregătită pentru a face față unei ofensive prelungite. De asemenea, la Dăbîca (județul Cluj), unde în sec. IX-X ființa, de asemenea, o cetate de pămînt (ce apoi și-a prelungit existența pînă către sec. XIV), una din incinte constituia foarte probabil locul de reședință a feudalului, în vreme ce la 200 m exista o altă incintă, rezervată adăpostirii populației.

Cu Dăbîca și Fundu-Herții am enumerat două dintre cele mai importante cetăți de pămînt de pe teritoriul României unde au fost efectuate săpături pe scară largă, practic ele fiind cercetate în întregime. Prima a format obiectul unor ample cercetări începute din 1964 de un numeros colectiv condus de academicianul Ștefan Pascu și Mircea Rusu. Un consistent raport asupra săpăturilor de aici a fost publicat, în 1968, în *Anuarul Muzeului de Istorie al Transilvaniei (Acta Musei Napocensis)*. La cea de-a doua, cercetată între 1967 și 1972, o monografie — avînd ca autori pe prof. Mircea Petrescu-Dîmbovița și Dan Teodor — este în curs de apariție. Deși înscriind doar în ultimii 10-15 ani, această problemă în aria preocupărilor sale, arheologia feudală românească a obținut și alte remarcabile succese în cercetarea cetăților de pămînt: săpături se efectuează la Cluj-Mănăștur; de asemenea și în cetatea, tot de pămînt, de la Vladimirescu (Glogovăț), lîngă Arad, cercetările se află într-un stadiu avansat. Deosebite rezultate s-au obținut în cercetările de la Biharea și Dersca (jud. Botoșani). La Slon (Prahova), în apropierea vechiului drum ce duce de-a lungul Teleajenului, au fost cercetate două cetăți datînd din aceeași perioadă (sec. IX-X), dar construite din piatră (material ce se găsește din abundență în zonă). Numeroasele sondaje efectuate în diferite alte puncte de interes arheologic — la Sebiș, pe dealul Bilhart, la cetatea Sf. Petru de pe dealul de deasupra Castelului de la Hunedoara — atestă existența unor fortifi-

Stăruința populației românești și relațiile ei cu lumea înconjurătoare sînt probate de numeroase descoperiri: piese de ceramică din sec. IX-X descoperite în cetatea Dăbîca și obiect bizantin de podoabă din aceeași perioadă

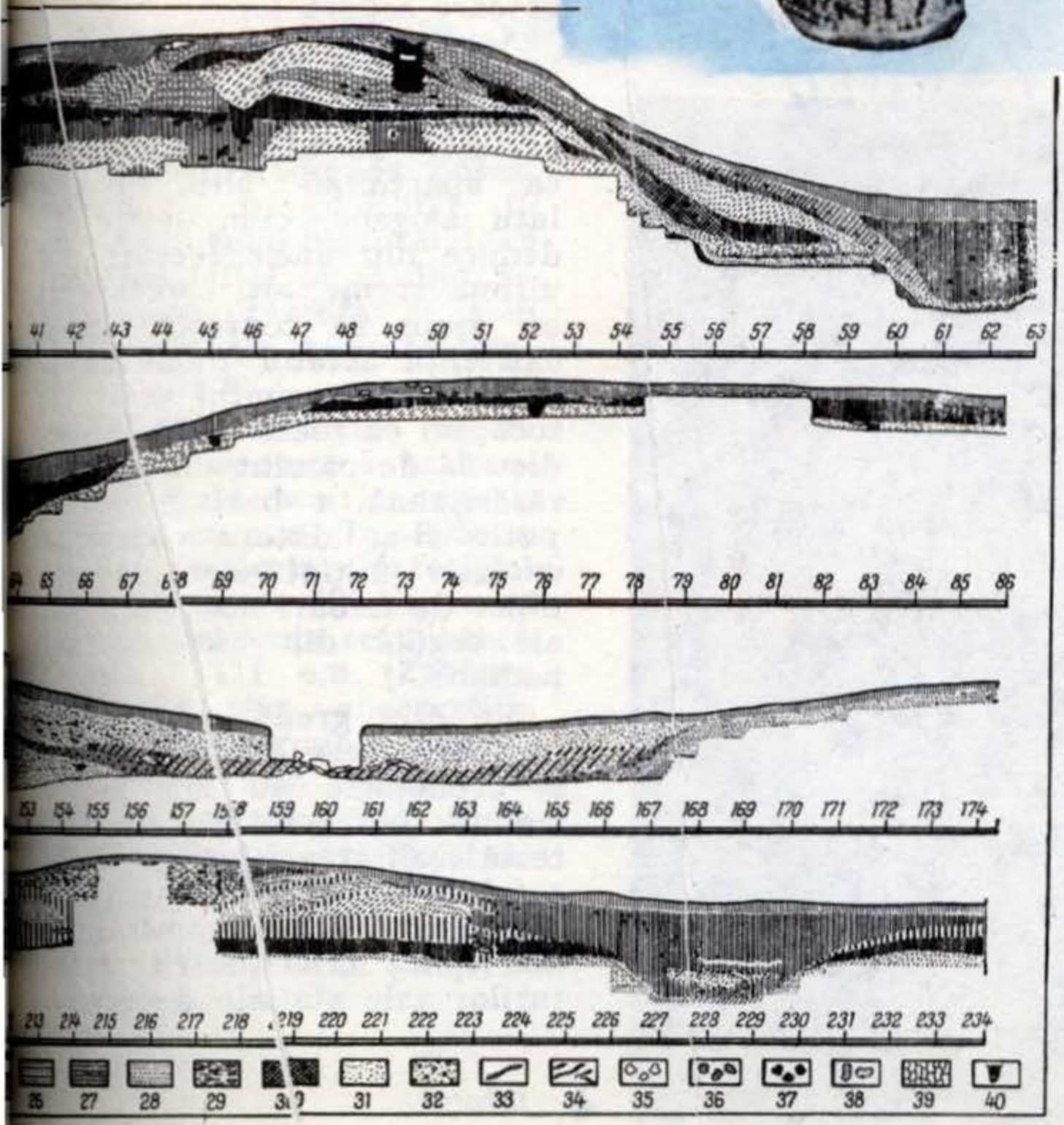

LEGENDA

1. Humus antic
2. Pămînt negru din valul cu bîrne putrezite
3. Humus modern
4. Pămînt negru închis, pigmentat cu lut galben
5. Pămînt negru amestecat cu pietriș
6. Pămînt negru amestecat cu lut brun
7. Pămînt negru pigmentat cu cărbune și cenușă
8. Humus din umplutura bordeielor neolitice
9. Strat compact de arsură
10. Stîncă nativă
11. Pămînt cenușiu închis
12. Pămînt cenușiu
13. Humus din umplutura șanțului de apărare
14. Strat compact de pămînt puternic ars
15. Lut brun din val
16. Lut galben
17. Lut brun amestecat cu pietriș
18. Pămînt negru-cenușiu din umplutura șanțului
19. Strat de pietriș nativ
20. Strat de pămînt ars, cărămiziu
21. Vatră de foc
22. Pămînt negru-închis amestecat cu pietriș, scurs din val
23. Pămînt cenușiu cu pietriș, scurs din val
24. Strat de pietriș galben închis
25. Strat de pietriș galben
26-27. Strat de lut brun amestecat cu pămînt negru
28. Strat nativ de pietriș galben
29. Strat de dărîmături din zidul feudal
30. Strat de stîncă descompusă
31. Strat de nisip scurs din val
32. Strat de pietriș scurs din val
33. Bîrne putrezite
34. Strat compact de cărbune
35. Pietre nefasonate
36. Bucăți de chirpici de la locuințe
37. Calupuri mari de pămînt ars
38. Lespezi de gresie arsă, de la cuptor
39. Zid feudal din blocuri fasonate
40. Gropi de stîlpi

▲ *Cetățile de pămînt au constituit, la cumpăna veacurilor IX și X, unul din principalele elemente de rezistență a țării. În imagini, zona cetăților Dăbîca...*

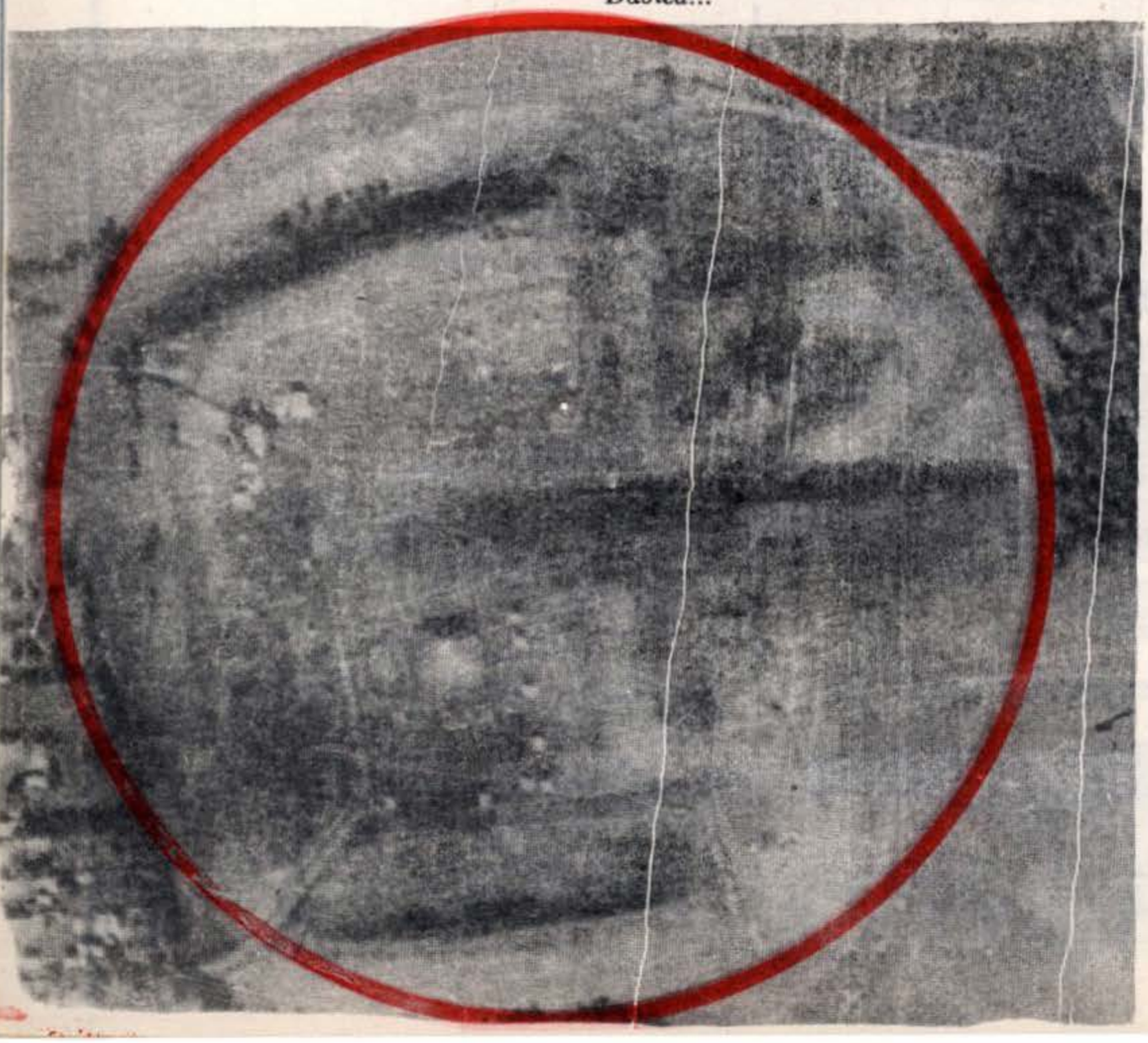

cații de pămînt pe întreg teritoriul țării, ca o reflectare a dezvoltării societății românești în ultimele veacuri ale mileniului I e.n., a închegării unor formații feudale de caracter statal.

Doar pe teritoriul Transilvaniei sînt semnalate aproape 300 cetăți de pămînt datînd din diferite epoci istorice, ceea ce înseamnă că în toată țara numărul lor este considerabil mai mare. (Dealtfel, ele sînt în curs de repertoriere — lucrare ce se execută de către un colectiv de arheologi clujeni și va cuprinde, toate celelalte obiective arheologice de acest fel de pe teritoriul României).

Numeroși cercetători și școli arheologice, inclusiv din țările vecine, acordă studierii unor asemenea monumente un mare interes, izvorît din însăși deosebita lor importanță. Cu cît investigația devine mai largă, cu atît mai imperioasă este necesitatea interpretării lor științifice în contextul istoric și social-economic în care au existat.

Interesul cercetării cetăților medievale de pe teritoriul României este cu atît mai mare cu cît, nu de puține ori, în lucrări de specialitate apărute în străinătate sau în sinteze istoriografice mai largi, s-au exprimat opinii contradictorii și uneori chiar surprinzătoare asupra lor.

Asemenea cetăți din spațiul carpato-dunărean nu pot fi considerate, ca fiind folosite exclusiv de către slavi sau ca aparținînd altor populații alogene, cum se poate deduce din unele lucrări. În ultima vreme, alți cercetători au ajuns să conteste însăși existența acestor monumente înainte de începutul sec. X, socotind că toate cetățile medievale de pămînt din partea răsăriteană a bazinului carpatic și-ar datora existența exclusiv inițiativelor căpeteniilor de triburi maghiare sau ale regilor din dinastia arpadiană.

Nu este greu de observat că aceste teze de ordin etnic și cronologic au un factor comun: ele ocolesc sau contestă realitatea istorică, aceea a folosirii acestor cetăți și de către populația românească din epoca cristalizării structurilor sale statale de esență

◀ *Bihorea ...*

feudală. Lipsa de temeinicie a acestor aserțiuni este dovedită de relatările din izvoarele scrise pentru această perioadă, potrivit cărora, la venirea ungurilor în Transilvania, sub primii arpadieni, asemenea fortificații existau. Așa, de pildă, **Gesta Hungarorum,** cea mai veche cronică maghiară păstrată, datorată notarului anonim al regelui Bela III (1172—1196), dar folosind izvoare scrise, tot maghiare, din sec. XI, povestește pe larg despre cetățile de pămînt din Bihor, din voievodatul Transilvaniei sau din Banat, adică acolo unde stăpîneau voievozii (ducii, în cronică) români Menumorut, Gelu, Glad. Unele dintre aceste cetăți sînt desemnate cu numele lor, ca acel „castrum Byhor" al „ducelui" Menumorut (cetate a cărei identitate cu Biharea ni se pare mai mult decît evidentă), sau cetățile Sătmar, Orșova și Cuvin. Alte asemenea fortificații sînt doar localizate geografic de autorul cronicii, ca acea cetate de lîngă Someș a voievodului român Gelu („castrum suum juxta fluvium Zomus positum"), unde acesta a încercat să se refugieze după lupta cu războinicii maghiari. Cronica stăruie pe larg asupra trăiniciei acestor cetăți și asupra asediilor care au dus la cucerirea lor.

Informațiile maghiare nu sînt însă izolate. Tot pentru sec. X, cronicile bizantine atestă și ele existența fortificațiilor. Cronica lui Kedrenos povestește, cum, în anul 971, în fața împăratului bizantin Ioan Tsimisces (aflat la asediul Silistrei) s-au prezentat și „solii din fortărețele ridicate dincolo de Istru".

Dovezile arheologice vin, de asemenea, să susțină existența anterioară sosirii ungurilor în Pannonia (în 896) a cetăților de pămînt. Materialul ceramic cules la Vladimirescu probează existența cetății încă din sec. VIII e.n. (**Ziridava** VIII/1977), iar observațiile stratigrafice permit constatarea că în prima jumătate a sec. X (atunci cînd **Gesta Hungarorum** plasează rezistența opusă de Glad) primul nivel al fortificației de refugiu a fost distrus de un puternic incendiu.

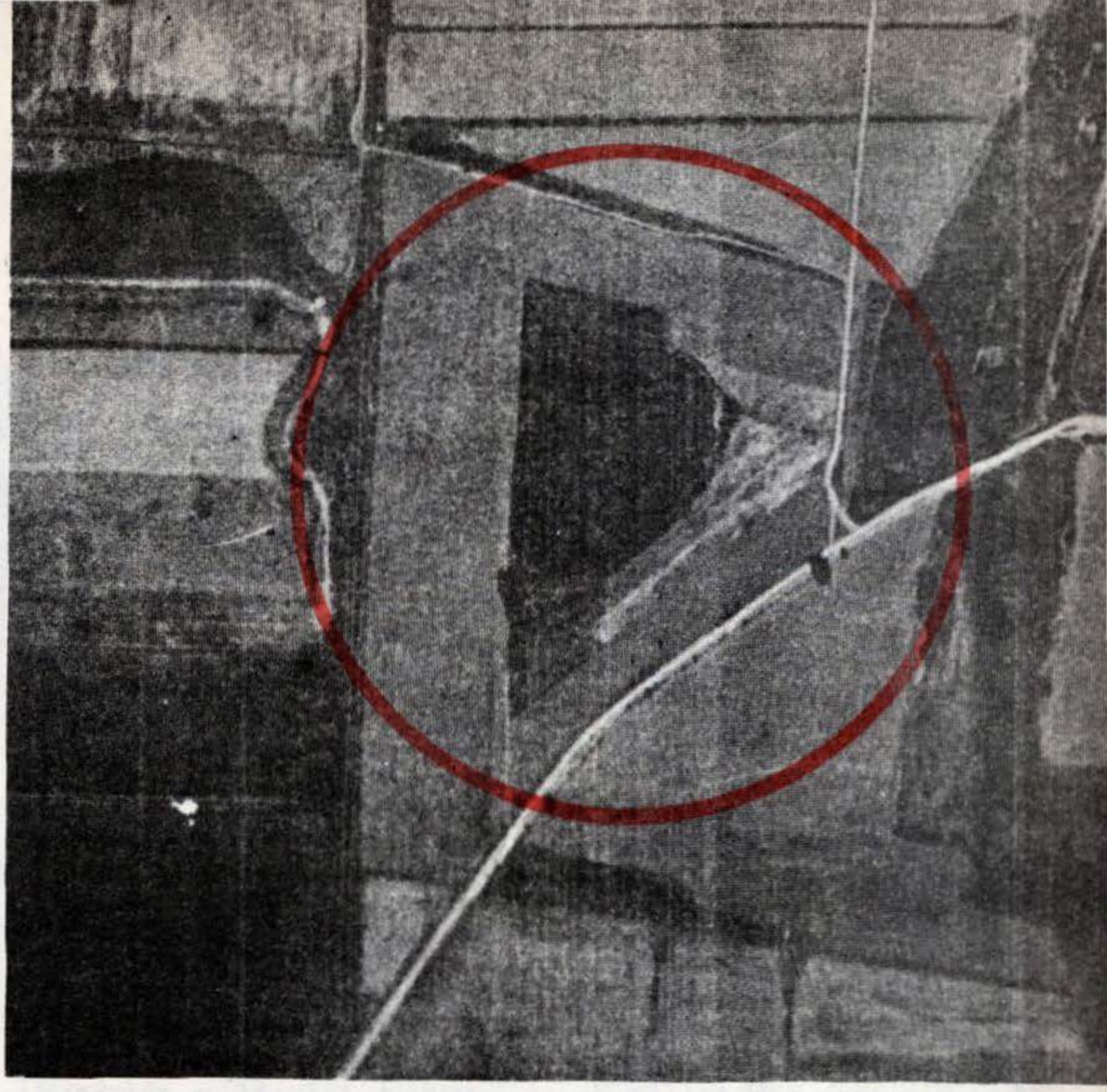

... Vladimirescu *(fotografii luate din avion)*

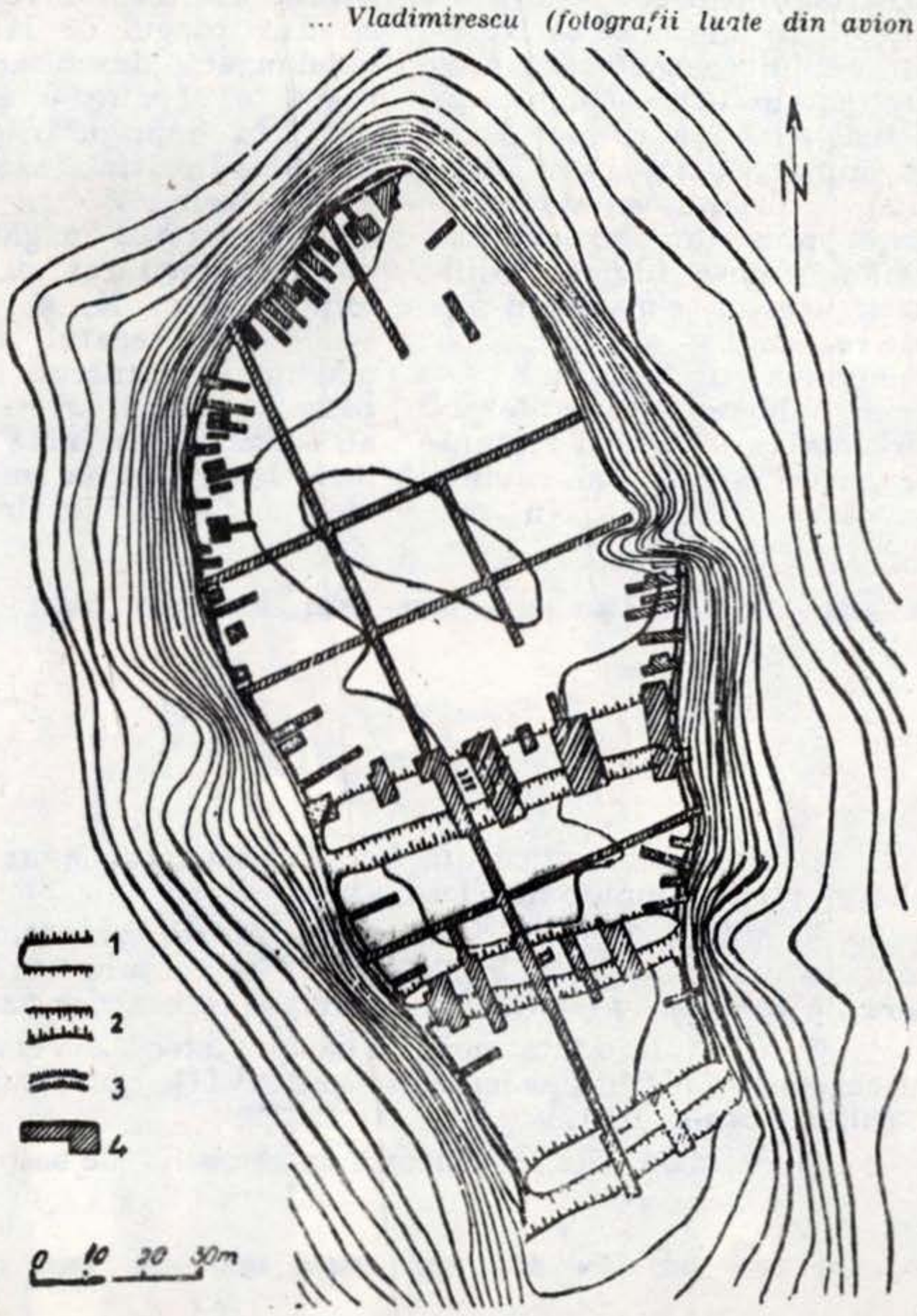

Planul săpăturilor arheologice întreprinse la Fundu—Herții în anii 1967—1972 : 1, val ; 2, șanț de apărare ; 3, val lateral ; 4, secțiuni arheologice.

De asemenea, la Biharea, analizele asupra materialului ceramic făcute de Sever Dumitrașcu (**Crisia,** VIII/1978), au atestat prezența ceramicii ornamentată cu striuri, peste care, în partea superioară s-a tras o bandă de linii în val. Acest decor este tipic ceramicii vechi românești de tip Dridu (sec. VIII-XI) din spațiul carpato-dunărean. Asemenea piese au fost găsite atît în cetate, cît și în așezarea din apropierea acesteia.

Dar însăși logica infirmă ipoteza construirii acestor cetăți de către „descălecătorii" maghiari. Dacă lucrurile ar fi stat așa, firesc ar fi fost ca asemenea construcții să fi apărut și în Pannonia, unde s-au așezat mai întîi oștenii lui Arpad, pentru a porni apoi spre apusul Europei. Or, asemenea cetăți feudale timpurii nu sînt pînă acum cunoscute, arheologii maghiari descoperind aici doar cetăți slave (ca la Zalavár, Bacsa Szent Vid) sau rămase de la romani (ca la Sopron, Veszprém, Visegrad) și adaptate prin înălțarea unor palisade noilor cerințe. Este adevărat că Notarul anonim consemnează construirea de către conducătorii maghiari a unor „fortărețe de pămînt, foarte puternice", după ce primul val de rezistență opus de voievodatele române fusese învins. Edificarea acestor construcții fusese realizată — așa cum chiar Anonymus consemnează — „strîngîndu-se mulțime de popor" dintre locuitorii regiunilor cucerite, cu alte cuvinte de către localnici. Nu mai este, credem, nevoie să insistăm că nu atunci — cu prilejul cuceririi lor — vor fi învățat localnicii complicata tehnică a înălțării și consolidării unor fortificații, întrucît sînt dovezi concludente că au cunoscut asemenea tehnici și mai înainte.

Este, de aceea, surprinzător că unii istorici, dînd crezare în mod „selectiv" informațiilor din cronici, se arată mai dispuși să atribuie cetățile de pămînt unor războinici nomazi, decît unei populații autohtone sedentare, de agricultori, crescători de vite și meșteșugari.

Desigur, fiecare dintre aceste cetăți și-a avut istoria ei. Unele — după ce stăpînitorii lor au fost înfrînți — au fost abandonate; altele au fost refăcute la proporții mai mici; peste altele s-au clădit noi cetăți, prevăzute cu ziduri de piatră și noi incinte. De aceea, credem că problema cetăților de pămînt medievale timpurii nu trebuie tratată în mod simplist și uniform, sec. X nereprezentînd o cezură în istoria teritoriilor românești, ci doar pragul de la care o îndelungată dezvoltare anterioară a căpătat o altă turnură, în împrejurările atunci apărute. Dealtfel, înseși structurile teritoriale în care a trăit societatea maghiară după sedentarizarea ei, pe la mijlocul sec. X, și pe care s-a bazat regatul medieval maghiar — apărut la cumpăna veacurilor X și XI — au continuat, în bună măsură, formele teritoriale mai vechi ale populației localnice, inclusiv în teritoriul transilvănean, în care se infiltraseră maghiarii. Voievodatul Transilvaniei, care s-a impus ca instituție în a doua jumătate a sec. XII, după eșuarea încercării arpadiene de a crea un „principat" al Transilvaniei, a reprezentat continuarea unei forme de organizare specific locale. Ducatul Bihorului continua în forme noi, structura mai veche a voievodatului din timpul lui Menumorut. Fenomenul poate fi urmărit în același sens și la nivelul formațiunilor teritoriale mai mici, anume la nivelul „țărilor" românești. Din Țara Maramureșului, s-a născut comitatul regal al Maramureșului, iar Țara Hațegului, înainte de a deveni un district al comitatului Hunedoarei, a fost o vreme comitat regal al cetății de Hațeg.

Din cele succint prezentate aici, rezultă importanța deosebită a cetăților de pămînt pentru cunoașterea structurilor feudale timpurii românești. Desigur, investigația într-un asemenea obiectiv arheologic nu este simplă, dimensiunile — sute de metri lungime, adîncimile mari ale secțiunilor — impunînd dislocarea (și cercetarea) strat cu strat a mii de metri cubi de pămînt. Succesele obținute pînă în prezent de școala românească de arheologie îndeamnă la cercetarea lor tot mai complexă și mai atentă, astfel încît o întreagă epocă, considerată pînă nu de mult „pată albă", să continue să-și dezvăluie tainele și prin mijlocirea „fortărețelor" de pămînt.

PLANȘELE NOASTRE

① Motive tematice din balada **Meșterul Manole,** în reprezentarea muncitorului Petru Ghețu, pictor amator din Turda, jud. Cluj

② Miliția populară din Nürnberg pregătindu-se de luptă împotriva trupelor franceze de ocupație. În medalion: 18 octombrie 1813 — Napoleon ordonă retragerea în bătălia de la Leipzig **(Germania în timpul războaielor napoleoneene,** p. 54)

③ „Iar la nunta mea / A căzut o stea"... Versurile de o puritate unică ale **Mioriței,** evocate într-o pictură pe lemn din sec. XVIII, opera unui artist anonim din Oltenia **(Cartea vie a culturii orale,** p. 17)

④ Imagini din București începutului de secol XX

FESTIVALUL NAȚIONAL „CÎNTAREA ROMÂNIEI"

MANOLE

MĂNĂSTIREA 1512.

CURTEA DE ARGEȘ. 1517.

TEOLIPT.

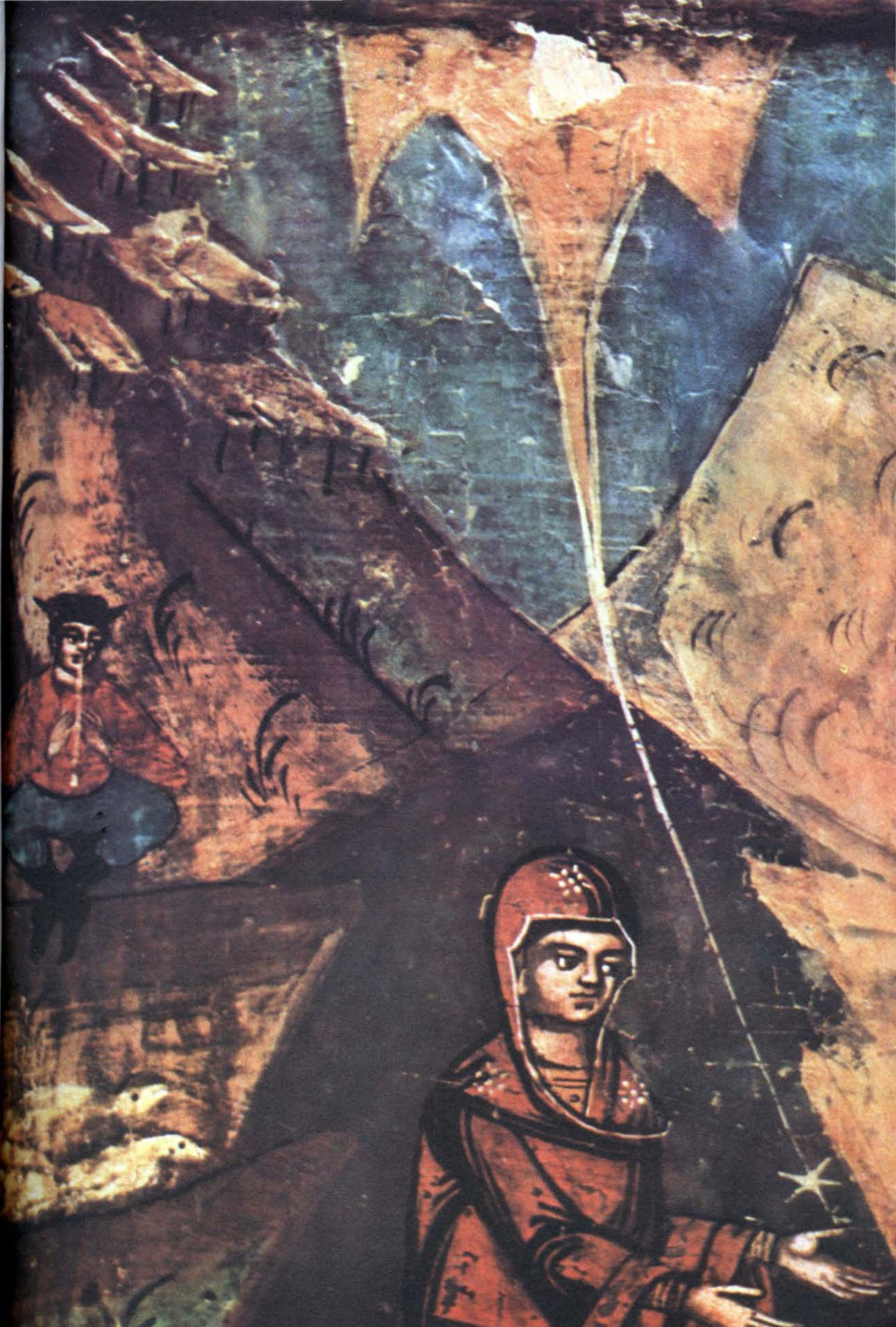

Album istoric românesc

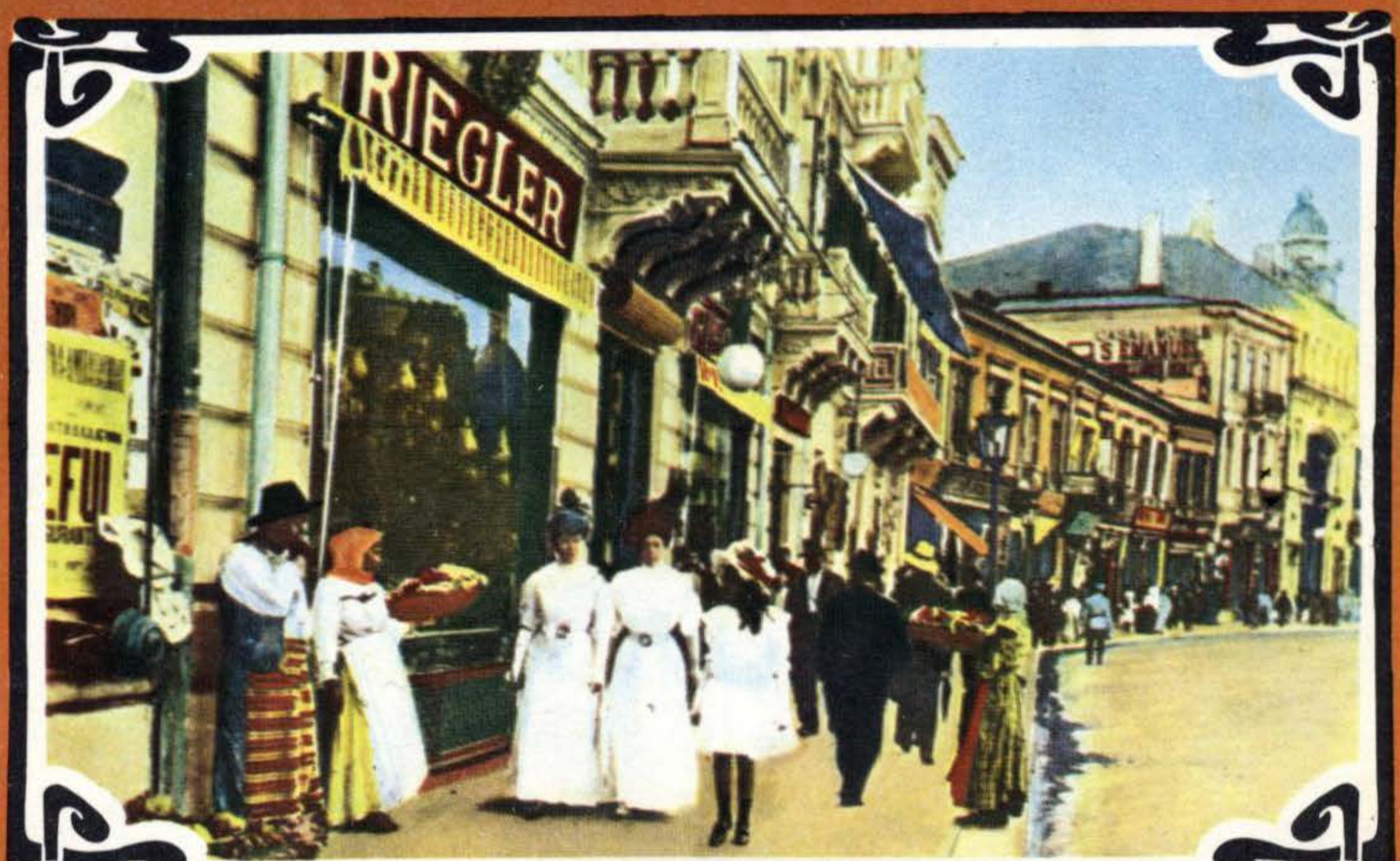

Casa „Ioan Zidarul" din Bistrița

Așezat la răscrucea a două importante drumuri comerciale, cel al Bîrgăului care — prin pasul cu același nume[1] — făcea legătura cu Suceava și cel al Rodnei, care făcea legătura cu Nordul Bucovinei, orașul Bistrița (atestat documentar încă din secolul XII) a avut, pentru Moldova, un rol comercial deosebit de important, asemănător în multe privințe cu cel jucat de Brașov și Sibiu pentru Țara Românească.

Legăturilor comerciale — existente încă de la formarea statului feudal de-sine-stătător Moldova — li s-au adăugat și cele politice. După prăbușirea regatului ungar (1526) sub loviturile armatei otomane, a urmat o lungă perioadă de anarhie în care tronul Ungariei a fost aprig disputat între Ferdinand de Habsburg și Ioan Zapolya, voievodul Transilvaniei. Cum nici unul dintre candidați nu avea forțe suficiente pentru o victorie decisivă, amîndoi au solicitat sprijinul lui Petru Rareș (din 1527, domn al Moldovei)[2]. În cele din urmă, voievodul român s-a decis să acorde sprijinul său lui Ioan Zapolya, care, în schimbul alianței, i-a recunoscut lui Petru Rareș o serie de stăpîniri: Cetatea de Baltă cu domeniile ei și Ciceiul cu 60 sate (ambele stăpînite de voievozii moldoveni, începînd cu Ștefan cel Mare). Acestora li se adăugau Ungurașul cu un domeniu de 34 sate, Valea Rodnei cu 23 sate și Bistrița cu 23 sate. În consecință, la 15 iulie 1529, Petru Rareș scria din Hîrlău, anunțîndu-i pe bistrițeni că „pentru dragostea frățească dintre noi, [Ioan Zapolya] ne-a dăruit pe timp neîntrerupt Bistrița cu oamenii ei și să fiți bucuroși în această situație și vă primim sub protecție și, de asemenea, sub apărarea noastră. Vrem să vă împărtășiți de toată povara și să nu vă temeți de nimic, să vă păstrați în acea credință, ca și domnii voștri [de mai] înainte". La rîndul său, la 21 august 1529, Ioan Zapolya anunța și el că a dăruit această cetate „strălucitului și gloriosului Petru voievod".

Legăturile dintre Bistrița și voievodul Moldovei sînt ilustrate și de istoria uneia dintre cele mai vechi clădiri bistrițene, datînd de la începutul sec. XVI. Este vorba de o locuință construită pe colțul străduței „qui ducit ad parvum circulum" (care duce la piața mică) de către Andreas Beuchel, jude-primarius al Bistriței. Clădirea, impunătoare pentru acele vremuri, a pătruns însă în istorie sub numele altui posesor al ei, anume Ioan Zidarul.

Sosirea acestuia la Bistrița s-a petrecut în 1538, în condițiile dramatice legate de sfîrșitul primei domnii a lui Petru Rareș. Cu învoirea Senatului săsesc, meșterul zidar a cumpărat fosta casă a lui Andreas Beuchel.

Motivele plecării sale din Moldova sînt încă neelucidate. Cum reiese dintr-o scrisoare din 14 noiembrie 1548, adresată de Iliaș Rareș bistrițenilor, Ioan Zidarul ar fi primit de la Petru Rareș 1 500 florini pentru a efectua anumite construcții. Alte documente care relatează plecarea lui Ioan Zidarul din Moldova atestă însă faptul că, în timpul intrării trupelor otomane în țară, acesta ar fi ascuns într-un loc ferit tezaurul unor boieri.

Revenit în 1541, în a doua domnie, Petru Rareș a chemat în repetate rînduri pe Ioan Zidarul să-și termine lucrările și să-și plătească datoriile. Invocînd fel de fel de motive, acesta s-a eschivat, plecînd în cele din urmă, pe ascuns, la Sibiu. Drept urmare, Petru Rareș și-a trimis oamenii de încredere la Bistrița, iar aceștia, împreună cu consiliul orașului, au sechestrat casa și lucrurile din ea. Nici după moartea lui Petru Rareș și urcarea pe tron a fiului său, Iliaș, litigiul nu fusese încheiat. După ce, în cîteva scrisori, acesta a reamintit bistrițenilor datoria, în 1549 le aducea la cunoștință faptul că a vîndut casa lui Paul Budaker pentru 260 florini.

Se părea că, odată cu recuperarea unei părți din suma datorată, diferendul a fost, în sfîrșit, încheiat. Totuși, la 18 iunie 1553, Alexandru Lăpușneanu se adresa bistrițenilor cerînd restul datoriilor de la Ioan Zidarul. La rîndul său, meșterul bistrițean a făcut și el apel pentru a-și reprimi casa și lucrurile. Inițial, Universitatea săsească l-a declarat absolvit de orice datorie, dar în urma apelului adresat de bistrițeni împăratului Ferdinand, acesta a anulat hotărîrea, menținînd valabilă vinderea casei către Paul Budaker. Astfel ia sfîrșit unul din episoadele cele mai interesante ale acestui vechi monument istoric, care, după restaurare, a fost pus la dispoziția Oficiului județean de turism, fiind astfel accesibil oricărui vizitator.

Vasile ILOVAN

---

[1] *Magazin istoric*, nr. 10/1977; 3/1977.

Prof. univ. dr. doc. SOLOMON MARCUS:

CLIO ȘI MATEMATICA

În epoca noastră profund marcată de revoluția științifică-tehnică, matematica joacă un rol important, gîndirea și instrumentele ei fiind tot mai des împrumutate în domenii considerate, pînă nu de mult, ca situate la antipozi. Sesizînd ponderea tot mai mare, în viața de zi cu zi, a acelor științe ce se exprimă în cifre și ecuații, matematicienii D.S. Bartholomew și E.E. Bassett scriau, într-o carte recent apărută la Londra, că omenirea „după ce s-a alfabetizat trebuie să se și numerizeze".

Colaborarea reciproc stimulantă dintre matematică și istorie este atestată, în prezent, de o serie de studii notorii, dintre care semnalăm doar cîteva: randamentul muncii sclavilor cercetat cu metode matematice de americanii A.H. Conrad și J.R. Meyer; tentativa sovieticilor E.V. Evreinov, I.G. Kosarev și V.A. Ustinov de a descifra scrierea maya cu ajutorul computerului; „Acum încerc să realizez cu ajutorul statisticii matematice o istorie a alfabetizării în Franța, acțiune care a început pe o scară de masă în secolul XVI — spunea tînărul și reputatul istoric francez François Furet (în interviul acordat lui Cristian Popișteanu, în 1975); este unul din subiectele în care matematica este de real folos istoriei". Revista Magazin istoric **și-a informat cititorii despre metoda pentru datarea mormintelor egiptene pusă la punct de David Kendall, profesor la Universitatea din Cambridge, împreună cu colegul său, dr. Hodson, de la Institutul de arheologie al Universității din Londra (nr. 12/1970); decizia lui Mihai Viteazul transpusă în ecuație matematică de prof. Mircea Malița (nr. 3/1971), precum și despre opinia unui... calculator în problema istoricității lui Negru vodă (nr. 5/1978). În luna mai, la Facultatea de istorie și filozofie a Universității din București, a avut loc o importantă sesiune științifică, în cadrul căreia a fost ținută comunicarea privind factorii determinanți ai intensității răscoalei din 1907, rezultat al cercetărilor întreprinse de un colectiv condus de dr. V.D. Liveanu.**

Pentru a afla noi date despre aceste „înrudiri de teritorii", ne-am adresat prof. univ. dr. doc. Solomon Marcus, cunoscut explorator al științelor de graniță, după cum o dovedesc incursiunile sale matematice în domeniul folclorului (Sémiotique formelle du folklore, **Paris, 1978), lingvisticii (**Introduction mathématique à la linguistique structurale, **Paris, 1967), poeziei (**Poetica matematică, **București, 1970 și ediția ei germană** Mathematische Poetik, **Frankfurt am Main, 1974), sau teatrului (sub forma unui număr dublu din revista** Poetics, **Amsterdam, 1977, a fost editat un volum scris în întregime de colaboratorii profesorului Solomon Marcus și intitulat** The Formal Study of Drama**):**

— Într-una din lucrările dv. aminteați despre teza elaborată de A. D. Xenopol, conform căreia, spre deosebire de științele interesate de fenomene de repetiție, istoria se preocupă de fapte de succesiune. Împărtășiți părerea marelui nostru istoric?

— Fără îndoială, istoria are ca principal parametru timpul, iar evenimentele ce o alcătuiesc, privite în toată concreteţea lor, par irepetabile. Aceste observații ușor accesibile ar pleda pentru acceptarea opoziției postulate de Xenopol. Dar o știință nu poate ajunge la adevăruri profunde dacă nu-și abstractizează întrucîtva obiectul. Diferența în gradul de abstractizare atins de istorie pe de o parte și de științele naturii pe de altă parte, în favoarea celor din urmă, a sugerat o opoziție care, de fapt, nu există, pentru că nu ține de natura lucrurilor, ci de reprezentările noastre despre ele.

— Credeți că aplicarea unor modele matematice în studiul faptelor istoriei, considerate „aprioric" irepetabile, ar putea releva esența dezvoltării istorice, înlăturînd aspectele neimportante, amănuntele, particularitățile întîmplătoare care creează aparența succesiunii?

— O astfel de metodologie a fost încercată, deocamdată, într-un domeniu vecin cu istoria,

din a cărui experienţă în transformarea faptelor de succesiune, în fapte de repetiţie, ar putea învăţa şi studiul istoriei. Mă refer la cercetarea narativităţii literare, fie ea cultă sau populară. Istoria scrisă este şi ea naraţiune, dar, spre deosebire de literatură, relatează fapte autentice, nu de ficţiune. În plus, discursul istoric este mai totdeauna lacunar — faptele trecutului, mai cu seamă ale trecutului îndepărtat, neputînd fi reconstituite într-o succesiune fermă şi neîntreruptă.

— Într-adevăr, e greu să ne închipuim că toate lacunele istoriei pot fi elucidate şi transformate în informaţie. Să nu uităm însă că pentru secvenţe destul de lungi de timp există suficiente date pentru a fi preluate ca un bun cîmp de cercetare de către istoriometrie, cum numea Grigore Moisil totalitatea studiilor istorice care folosesc date cuantificabile şi metode statistice, sau, dacă vreţi, cliomatematică, după numele propus de prof. M. Maliţa.

— Cred că, aplicate în aceste condiţii, metodele dezvoltate în studiul narativităţii literare ar putea înlesni reliefarea unor distincţii, efectuarea unor segmentări ce ar conduce la repetiţiile ascunse, neobservate, dar semnificative ale istoriei.

— Vă rog să ne daţi un exemplu ca să putem înţelege mecanismul procedeului la care vă referiţi.

— Să considerăm un basm-snoavă de tip Păcală, specific folclorului românesc. Este vorba de *Poveste din lume*. Universul narat poate fi segmentat în 17 evenimente: (1) Un băiat intră slugă la un popă, cu condiţia respectării reciproce a unei înţelegeri. (2) În prima zi, popa încearcă să-l determine pe băiat să calce înţelegerea, dar acesta rezistă; (3) a doua zi la fel; (4) în a treia zi, băiatul îşi atrage pedeapsa pentru încălcarea înţelegerii răuvoitoare a stăpînului. (5) Fratele băiatului — Păcală — intră în slujba popii, cu aceeaşi condiţie. (6) Stăpînul reia prima încercare, la care Păcală rezistă, (7) o reia şi pe a doua, care are acelaşi rezultat (8) şi a treia oară la fel. (9) Acum începe stăpînul să fie cel care îi rezistă, în cadrul condiţiei reciproce stabilite, lui Păcală. (10) O altă întîmplare — la fel şi (11) cu a treia de asemenea. (12) Rolurile s-au schimbat, popa începe să cedeze în faţa constantei răbdări a lui Păcală şi hotărăşte să plece el, cu fiul lui, pentru a scăpa de Păcală. (13) Dar acesta îl înşală şi se ia după el. (14) Hotărăsc aplicarea unei alte tactici pentru a scăpa, (15) dar Păcală din nou îl înşală, ceea ce (16) face ca răbdarea popii să cedeze cu totul, să încalce el înţelegerea iniţială şi (17) să-şi primească pedeapsa.

Lăsînd deoparte evenimentele 1 şi 5, care au exclusiv menirea de a introduce cîte un personaj, celelalte 15 evenimente pot fi grupate, în mod natural, astfel:

2 3 4	6 7 8	9 10 11	12-13	14-15	16-17
I	II	III		IV	

Fiecare grupă e alcătuită din cîte trei componente, pe care le numim *segmente narative*. Avem, deci, nouă segmente care se reduc la cîte un eveniment şi trei segmente formate din cîte două evenimente. În acest moment al analizei, faptele de succesiune încep să se insereze în fenomene de repetiţie.

Într-adevăr, fiecare segment narativ are caracterul unei probe de încercare la care e supus un erou (nu neapărat în sens moral, ci în acela de personaj al naraţiunii). Apare o simetrie a desfăşurării narative, astfel încît fazele I şi IV (ale căror segmente le vom nota cu a, b şi c) stau sub semnul opoziţiei dintre un personaj dominator (popa în I, Păcală în IV) şi un personaj dominat (fratele lui Păcală în I, popa în IV), iar fazele II şi III (ale căror segmente le vom nota cu a_1 b_1 şi c_1) sînt caracterizate printr-o stare de echilibru între personajele care se află în confruntare (Păcală şi opozantul său). Desfăşurarea basmului capătă reprezentarea simbolică

$$a\ b\ c\ \ a_1\ b_1\ c_1\ \ a_1\ b_1\ c_1\ \ a\ b\ c \quad (1)$$

Sensul imediat al acestei reprezentări este acela că *cineva* care reuşeşte să-l domine pe fratele lui Păcală este, ulterior, dominat de către Păcală. Dar, în fapt, lectura desprinde o idee mai generală, anume că Păcală e foarte isteţ şi reuşeşte să domine pe *toţi* cei cărora fratele său nu le poate rezista. Această generalizare, această semnificaţie simbolică pe care o atribuim basmelor de tip Păcală poate fi exprimată astfel:

$$(a\ b\ c)^n\ a_1\ b_1\ c_1\ \ a_1\ b_1\ c_1\ \ (a\ b\ c)^n \quad (2)$$

exponentul *n* arătînd că, atît la început cît şi la sfîrşit, secvenţa abc e repetată de n ori, n fiind aici un număr oricît de mare, care exprimă atît numărul de persoane care-l domină pe fratele lui Păcală, cît şi numărul persoanelor dominate de Păcală. Tocmai în această libertate a lui n de a putea lua valori oricît de mari se manifestă isteţimea superioară a lui Păcală, nu numai în raport cu orice adversar real, ci şi în raport cu orice adversar potenţial. Putem însă merge mai departe şi să admitem, împreună cu ipoteza care a condus la dezvoltarea (2), că numărul confruntărilor echilibrate e egal cu cel al confruntărilor dintre un personaj dominant şi unul dominat. O atare presupunere îşi are şi ea o „raţiune narativă", ţinînd seama de *efortul* pe care Păcală trebuie să-l depună pentru a reuşi să-i domine pe ceilalţi. Obţinem astfel o dezvoltare de forma

$$(a\ b\ c)^n\ (a_1\ b_1\ c_1)^{2n}\ (a\ b\ c)^n \quad (3)$$

Dezvoltările (2) şi (3) definesc anumite *prelungiri infinite* ale dezvoltării (1); aceasta din urmă constituie *performanţa narativă* a basmului de tip Păcală, în timp ce lecturile, interpretările lui (1) conduc la anumite ipoteze asupra *competenţei narative*, exprimate în dezvoltările (2) şi (3), dar şi în altele, care ar putea fi imaginate. Pe această bază se pot descoperi (a se vedea *Sémiotique formelle du folklore*) mecanismele generative ale diferitelor competenţe narative, descifrîndu-se astfel natura lor intimă.

— Cum s-ar putea transfera această metodă în studiul istoriei?

— Pentru ca metoda expusă mai sus să poată fi aplicată discursului istoric, e nevoie mai întîi ca istoriografia să fie capabilă să ne furnizeze succesiuni nelacunare și suficient de lungi de evenimente, pentru ca apoi, prin gruparea acestora în segmente de narațiune istorică și prin detectarea semnificațiilor acestor segmente (aici, mai cu seamă, intervin opțiunile noastre filozofice și ideologice), să ajungem la observarea unor repetiții, fără de care nu putem înțelege sensul aspectelor de succesiune. Răbdarea de a cerceta aceste posibilități ar putea fi răsplătită, deoarece întreaga optică existentă în studiul istoriei ar fi esențial modificată.

— În ce sens anume?

— Istoria, ca performanță, s-ar „scufunda" într-o semnificativă desfășurare potențială infinită, obținută prin extrapolarea unui segment real din succesiunea de întîmplări ale istoriei. Este vorba aici de cu totul altceva decît studiul unei istorii ipotetice, condiționate de o anumită schimbare care s-ar fi putut produce în succesiunea de fapte atestată de documente.

— Să sperăm că specialiștii au înregistrat ipoteza dv., atît de ispititoare din punct de vedere științific, în ciuda modului condițional-optativ pe care l-ați folosit pentru a o formula. Știm că lucrarea dv. Algebraic Linguistics; Analytical Models, **apărută în 1967, la New-York, a fost folosită ca punct de plecare în studiul problemelor de praxiologie de către psihologul Maria Nowakowska, în volumul,** Language of Motivation and Language of Actions **(Haga, 1973). Praxiologia sau teoria acțiunii eficiente se ocupă de structura generală a acțiunilor umane și a condițiilor eficacității acestora. Bănuiesc că ne aflăm pe un teren fertil pentru „subsistemele" istoriei, politica și diplomația, mai ales dacă ne gîndim la conceptele de negociere, strategie, ambiguitate.**

— Orice strategie a unui partener la o negociere poate fi reprezentată ca o secvență de alegeri. Aceste alegeri sînt, de obicei, etape într-o anumită activitate, în cazul de față într-o negociere. Considerăm *alegerile* ca elemente alcătuind o mulțime finită, numită *vocabular*, și un *limbaj* — orice mulțime de secvențe finite formate cu elemente din *vocabular*. Exemple de *limbaj:* mulțimea secvențelor de alegeri aparținînd unuia dintre parteneri; mulțimea secvențelor de alegeri care evită forme viciate ca presiunile, amenințările, înșelăciunile. O aceeași alegere poate servi strategii diferite, în funcție de contextul în care ea apare. Dar cît de mare trebuie să fie acest context, pentru ca orice ambiguitate privind determinarea strategiei să fie înlăturată?

Ambiguitatea contextuală e un fenomen important în negocieri și, în general, în activitatea diplomatică, este o unealtă folosită uneori în mod deliberat. De aceea e important să învățăm să o măsurăm. În cartea noastră recentă (în colaborare), *Metode distribuționale algebrice în lingvistică,* ne ocupăm de această problemă.

Măsura presupune o informație suficient de completă și detaliată asupra unor negocieri reale. Ceea ce am numit ambiguitate contextuală este determinat de faptul că semnificația unei alegeri într-o strategie depinde de contextul în care e utilizată. Astfel, construirea unui sistem de securitate europeană este un rezultat în vederea căruia diferite țări propun diferite strategii. Tratativele bilaterale de cooperare pot fi considerate mișcări (alegeri) care ne apropie de rezultatul dorit. Uneori, într-o negociere nu se urmărește un singur rezultat, ci mai multe. Se pune problema dacă este necesară o strategie distinctă pentru fiecare rezultat, sau este posibilă o strategie care să conducă la toate rezultatele dorite. Astfel de situații sînt tipice pentru conflicte. Un conflict ia naștere deoarece negocierea eșuează, iar negocierea eșuează pentru că nu se găsește o strategie prin care să se atingă atît rezultatele urmărite de un partener, cît și cele urmărite de celălalt partener. Este nevoie atunci de un compromis, prin care unul dintre parteneri să renunțe la unele dintre rezultatele pe care le urmărea, sau să le înlocuiască cu altele, mai modeste, în așa fel încît, pentru noua mulțime de rezultate, să se găsească o strategie prin care ea e atinsă.

De exemplu, cunoașterea amănunțită a tuturor etapelor prin care au trecut negocierile care au condus, mai întîi în iulie 1933 și apoi în septembrie 1974, la o definiție, acceptată pe plan internațional, a agresiunii ar putea da naștere unui studiu interesant privind modul în care un text evoluează pierzînd unele ambiguități și lacune, ar pune în lumină, în ambele cazuri, rolul proeminent al diplomației românești. De asemenea, procesul negocierilor desfășurate, încă din toamna anului 1972, privind regulile de procedură ale primei conferințe general-europene cu participarea Statelor Unite ale Americii și a Canadei, precum și conținutul Actului final semnat, la 1 august 1975, de reprezentanții cei mai autorizați a 35 state, la Helsinki, reprezintă unul dintre cele mai interesante capitole ale istoriei politicii și diplomației europene contemporane, capitol care ar putea constitui obiectul unei modelări, cu ajutorul teoriei matematice a deciziilor sau din punctul de vedere al rezolvării unor ambiguități contextuale.

— Concluziile sînt deci: 1) că matematicienii au tot atîta nevoie de istorici pe cît au istoricii de matematicieni; 2) considerăm dorința matematicienilor de a obține cît mai multe și amănunțite date de la cercetarea istorică, drept o strategie prin care se vor atinge rezultatele scontate de cele două științe, dar și de iubitorii de istorie.

Ana-Maria ȘERBĂNESCU

Pentru președinte: personal și confidențial

WILLIAM C. BULLITT

În prefața volumului cu acest titlu[1], care cuprinde corespondența dintre Franklin D. Roosevelt, președintele Statelor Unite între 1933-1945, și William C. Bullitt, primul ambasador american în Uniunea Sovietică (1933-1936), ulterior ambasador în Franța (1936-1941), istoricul și diplomatul american George F. Kennan[2] scrie despre acesta din urmă: „Primul său contact cu diplomația a fost o misiune în Rusia, în 1919, din însărcinarea secretarului de Stat [Robert Lansing — n.r.], la îndemnul colonelului Edward M. House [consilierul președintelui american Wilson — n.r.] și al premierului britanic David Lloyd George".

Bullitt i-a transmis lui Lenin o listă a propunerilor americane și engleze cu privire la încetarea intervenției armate în războiul civil din Rusia. „Această primă misiune — scrie Kennan — nu i-a adus lui Bullitt decît dezamăgire și deziluzie. Președintele Wilson a manifestat indiferență față de rezultatele călătoriei — și nici măcar nu l-a primit pe Bullitt la întoarcere. Cît despre Lloyd George — a declarat public că este în necunoștință de cauză". Atunci, în martie 1919, Bullitt avea numai 28 ani. Făcuse studii universitare la Yale și Harvard, era jurist și ziarist, atașat al delegației Statelor Unite la Conferința de pace de la Paris. „Strălucitor, cu vederi libe-

---

[1] *For the President Personal and Secret. Correspondence between Franklin D. Roosevelt and William C. Bullitt*, Londra, 1973.

[2] Kennan, George Frost, diplomat și istoric american, s-a născut la 16 februarie 1904 în Milwaukee, statul Wisconsin, S.U.A. A fost unul din colaboratorii apropiați ai lui William Bullitt la Ambasada Statelor Unite din Moscova, ca secretar, devenind apoi ministru-consilier (1945) și în 1952 ambasador. În 1953, în urma unor afirmații în spiritul „războiului rece", George Kennan a fost declarat „persona non grata" de către guvernul sovietic și a părăsit postul de ambasador. Sub inițiala „X", George Kennan a lansat doctrina „frînării" comunismului, una din teoriile strategice ale „războiului rece". După ce în 1961-1963 a deținut postul de ambasador la Belgrad, Kennan s-a dedicat într-o măsură tot mai mare activității de cercetare a istoriei diplomației și catedrei sale de la Universitatea Princeton.

O evoluție semnificativă a intervenit ulterior în atitudinea lui George Kennan, în special sub influența schimbărilor fundamentale petrecute în raportul de forțe pe plan mondial, și ca urmare a eșecului politicii americane de intervenție în Indochina. În lucrările, prelegerile, interviurile din ultimii ani, George Kennan se pronunță împotriva tentativelor de revenire la formulele „războiului rece", se manifestă ca un susținător ferm al coexistenței pașnice între toate țările, fără deosebire de sistem politico-social, și condamnă drept „nebunie" perspectiva unui conflict nuclear.

Dintre lucrările lui G. Kennan, apărute în limba engleză, citățm: *Diplomația americană 1900-1950; Relațiile americano-sovietice 1917-1920; Atomul și Occidentul; Politica externă sovietică 1917-1945; Rusia și Occidentul; Memorii 1925-1950; Democrația și mișcarea studențească de stînga; Din Praga după München; Documente diplomatice 1938-1940*, ultima fiind *Nori de primejdie: realități actuale ale politicii externe americane.*

rale, plin de temperament şi lipsit de experienţă“ — scrie Kennan despre tînărul diplomat din acea vreme.

Bullitt a revenit la Moscova la 11 decembrie 1933, în calitate de ambasador după ce, în noiembrie acelaşi an, relaţiile sovieto-americane fuseseră stabilite la nivel de ambasadă. De aici, ca de altfel şi de la Paris, în calitate de vechi prieten al lui Roosevelt, a transmis direct preşedintelui o serie de informaţii confidenţiale. Secretarul de Stat Cordell Hull nota în memoriile sale publicate în 1948: „Unii dintre ambasadorii americani, în special Bullitt, de la Moscova şi apoi de la Paris, Kennedy [Joseph, tatăl viitorului preşedinte John Kennedy — n.r.] de la Londra, Davies, de la Moscova şi apoi de la Bruxelles, care erau vechi prieteni ai preşedintelui Roosevelt, aveau obiceiul să-i scrie direct, peste capul meu“... Una din primele comunicări confidenţiale făcute de Bullitt preşedintelui suna astfel: „Stalin mi-a spus: «în orice moment, ziua ori noaptea, dacă vrei să mă vezi, este de-ajuns doar să-mi dai de ştire şi vei fi primit imediat»“.

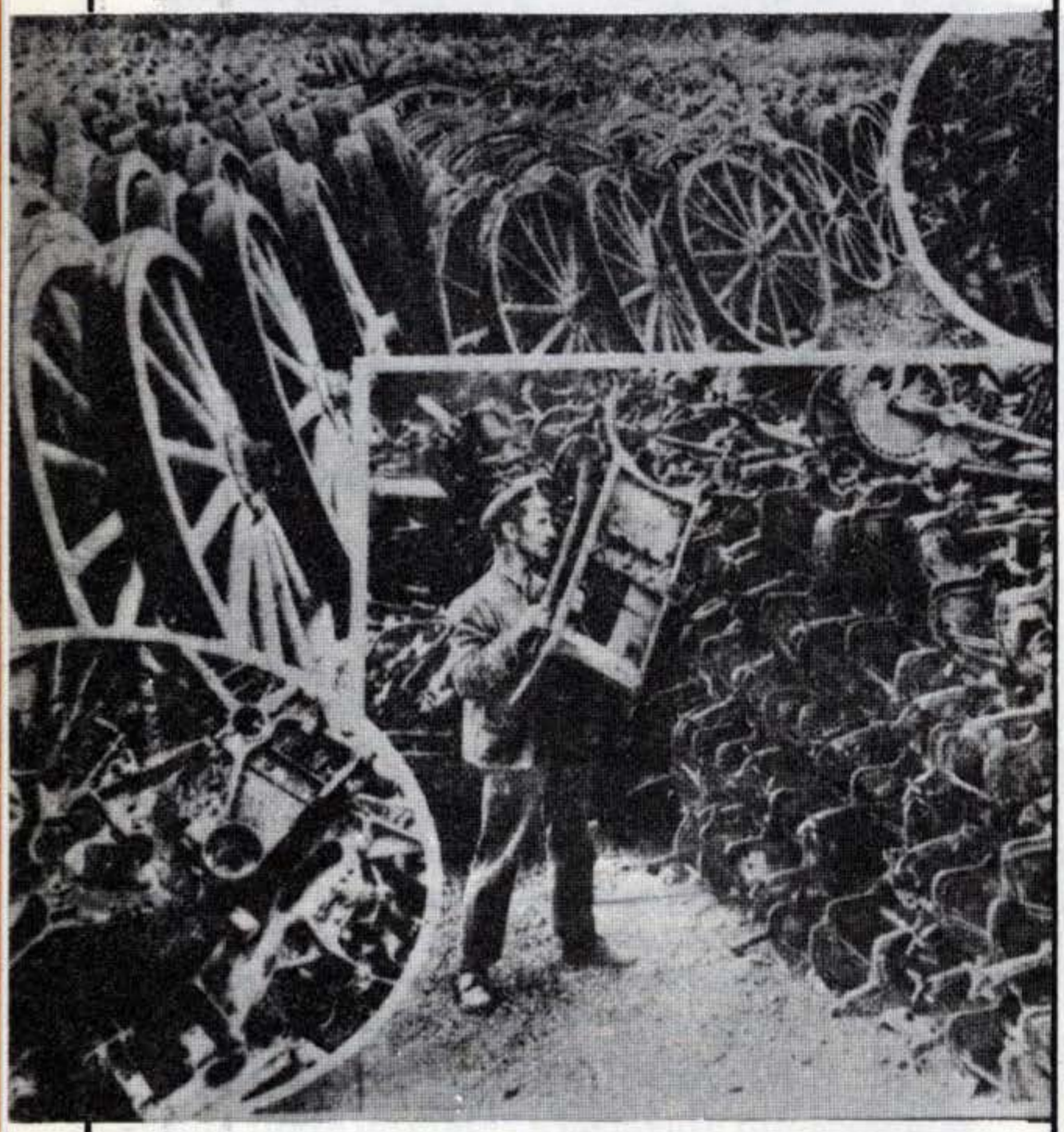

În urma Tratatului de pace de la Versailles (iunie 1918), Germania a fost obligată să distrugă artileria grea din dotarea forţelor sale armate...

Perioada 1935-1937 — la care se referă fragmentele din corespondenţa lui Bullitt cu Roosevelt, pe care le prezentăm în paginile ce urmează cititorilor Magazinului istoric **— s-a caracterizat printr-o intensificare a politicii agresive duse de Hitler: denunţarea clauzelor militare ale Tratatului de la Versailles şi trecerea făţişă la reconstituirea unor forţe armate ameninţătoare, prin introducerea serviciului militar obligatoriu (martie 1935), încălcarea Tratatului de la Locarno prin remilitarizarea Renaniei (martie 1936), constituirea Axei Roma-Berlin (noiembrie 1936), intervenţia armată — alături de Italia fascistă — în războiul civil din Spania, pregătirea anexării Austriei etc.**

Conjunctura internaţională care urmase crizei economice mondiale capitaliste exprima o puternică intensificare a contradicţiilor fundamentale ale capitalismului. În primii ani după ascensiunea nazismului la putere, cercuri conducătoare din Anglia şi, mai apoi, din Franţa, au ignorat sau le-a fost mai comod să ignoreze pericolul planurilor agresive urzite de Hitler, preferînd unor măsuri ferme împotriva „ciumei brune“ o politică conciliatoristă. „Cînd Franţa şi Marea Britanie au fost în mod tacit de acord cu reocuparea militară a Renaniei de către Hitler în 1936 — scrie istoricul englez Arnold J. Toynbee — ele au lăsat în felul acesta Europa de Răsărit în mîinile lui Hitler pînă la lichidarea regimului nazist din Germania. Care a fost cauza acestui acord tacit? În ciuda învăţămintelor trase după primul război mondial, în 1936, Anglia se mai legăna încă în iluzia că ar putea să se dezintereseze — fără ca această atitudine să aibă urmări care să o implice — de soarta Europei continentale. În acelaşi timp, atît în Anglia cît şi în Franţa exista o reţinere firească, dar nerealistă — de a privi în faţă posibilitatea îngrozitoare a unui al doilea război mondial“[1]. În această perioadă, Statele Unite nu erau nici ele dornice să reacţioneze prea activ la problemele internaţionale — mai ales europene — care nu le angajau imediat şi direct. Accentuarea unei vechi mentalităţi izolaţioniste caracterizase în special administraţiile republicane dinaintea lui Franklin Roosevelt.

Care este poziţia lui Bullitt faţă de evenimentele politice care agitau Europa acelor ani? În scrisorile trimise preşedintelui, de la Moscova şi apoi de la Paris, ambasadorul american, pe lîngă unele aprecieri lucide ale evenimentelor relatate, se manifestă ca izolaţionist convins şi, din această convingere, susţine poziţiile cercurilor conciliatoare din democraţiile occidentale faţă de pretenţiile tot mai ameninţătoare ale naziştilor. În această privinţă, poziţia lui se deosebeşte net de atitudinea antihitleristă a colegului său de la Berlin, ambasadorul William Dodd, dar şi de aceea a ambasadorului american la Londra, Joseph P. Kennedy, pe care cercurile diplomatice britanice îl considerau „defetist“ şi „adversar“ al intereselor Angliei.

Deosebit de preţioase în corespondenţa lui Bullitt cu Roosevelt sînt aprecierile ambasadorului american cu privire la remarcabila personalitate a lui Nicolae Titulescu şi la rolul de prim rang avut de marele diplomat român în viaţa politică a Europei acelor ani.

---

[1] Din nota introductivă scrisă de cunoscutul istoric englez, prof. Arnold J. Toynbee, în acea perioadă director la Royal Institute of International Affairs, pentru ediţia a II-a a cărţii *România şi Antanta Balcanică* de dr. Cristian Popişteanu.

Deşi situat pe o poziţie conciliatoare, opusă celei a lui Titulescu, Bullitt îl considera pe acesta un mare om de stat. „Titulescu a fost iniţiatorul acţiunii de apropiere între ruşi şi francezi", îi scrie ambasadorul, la 7 aprilie 1935, preşedintelui Roosevelt. Fapt este că, la 30 martie 1935, la două săptămîni după ce Hitler reintrodusese serviciul militar obligatoriu, ministrul de Externe al Franţei, Pierre Laval — continuînd pregătiri începute sub predecesorul său, Louis Barthou — remitea lui Potemkin, ambasadorul sovietic la Paris, textul proiectului de tratat de asistenţă mutuală între Franţa şi U.R.S.S. Titulescu transmitea textul, în aceeaşi zi, strict confidenţial, la Bucureşti. A doua zi, ministrul de Externe român a stat şapte ore la Quai d'Orsay, discutînd cu Laval. În însemnările făcute de Bullitt pentru Roosevelt, ambasadorul american notează că Titulescu a insistat ca Laval să plece la Moscova pentru a semna un tratat clar, angajant. Un an mai tîrziu, în martie 1936, Bullitt îi scria preşedintelui S.U.A. că la Moscova exista convingerea că va fi încheiat un pact sovieto-român. Ambasadorul american considera că Titulescu şi Litvinov, comisarul pentru Afaceri Externe al U.R.S.S. „se cunosc perfect unul pe altul" fiind meniţi să se înţeleagă în faţa iminenţei agresiunii naziste. Pentru acei ani, observaţiile lui Bullitt constituie una din principalele referinţe din sursa diplomatică Nord-americană despre acţiunile titularului diplomaţiei româneşti în 1935-1936.

În timpul crizei renane din martie 1936, Bullitt informa Washingtonul că perspectivele erau „îngrijorătoare pentru francezi şi ruşi". El observa cu luciditate că remilitarizarea Renaniei nu era doar o simplă acţiune simbolică de ridicare a prestigiului naziştilor, ci o bază pentru crearea unei linii de fortificaţii germane împotriva Franţei. Concluzia pe care o trăgea însă Bullitt nu avea în vedere sprijinirea eforturilor pentru securitatea europeană, împotriva pregătirilor agresive ale Germaniei hitleriste. Dimpotrivă, el nu vedea cu ochi buni apropierea franco-sovietică şi comenta defavorabil acţiunile din sînul Ligii Naţiunilor, care încercau să promoveze securitatea colectivă în Europa.

În vara anului 1936, Bullitt a părăsit Moscova devenind ambasador la Paris. Mai înainte, în luna mai, el se întîlnise, la Berlin, cu baronul Konstantin von Neurath, ministrul de Externe nazist. Afectînd o „atitudine sinceră", demnitarul hitlerist i-a declarat lui Bullitt că Germania va sta liniştită pînă cînd „Renania va fi digerată" iar fortificaţiile de la graniţa franceză vor fi terminate. După aceea, a continuat von Neurath, Austria şi Cehoslovacia „vor începe să-şi dea seama că politica lor externă trebuie să fie cu totul alta decît pînă acum şi se va forma o nouă constelaţie". Nelăsînd nici o îndoială că Germania hitleristă va fi centrul acestei noi „constelaţii", ministrul nazist l-a asigurat cu ipocrizie pe Bullitt că „dorinţa cea mai profundă a lui Hitler era să ajungă la o reală înţelegere cu Franţa".

Bullitt a susţinut poziţiile conciliatorilor, sugerînd preşedintelui Roosevelt că „logica faptelor economice" cerea expansiunea dominantă a Germaniei în Europa Centrală şi de Răsărit. El propunea preşedintelui ca ambasadorii americani de la Paris (Bullitt însuşi, deci) şi de la Berlin (William Dodd) să exercite presiuni „discrete" şi „să dea sprijin" politicii lui von Neurath de aşa-zisă conciliere cu Franţa, în dauna acţiunilor de securitate colectivă. Mai tîrziu, în decembrie 1936, conform concepţiilor sale izolaţioniste, s-a pronunţat împotriva „visului" premierului francez Léon Blum, liderul socialiştilor, care avansa ideea unei strînse colaborări între Franţa, Anglia şi S.U.A. Un an după aceea, în noiembrie 1937, ambasadorul american a avut o convorbire cu Goering, care i-a vorbit cu cinism despre planurile de anexare a Austriei şi despre „so-

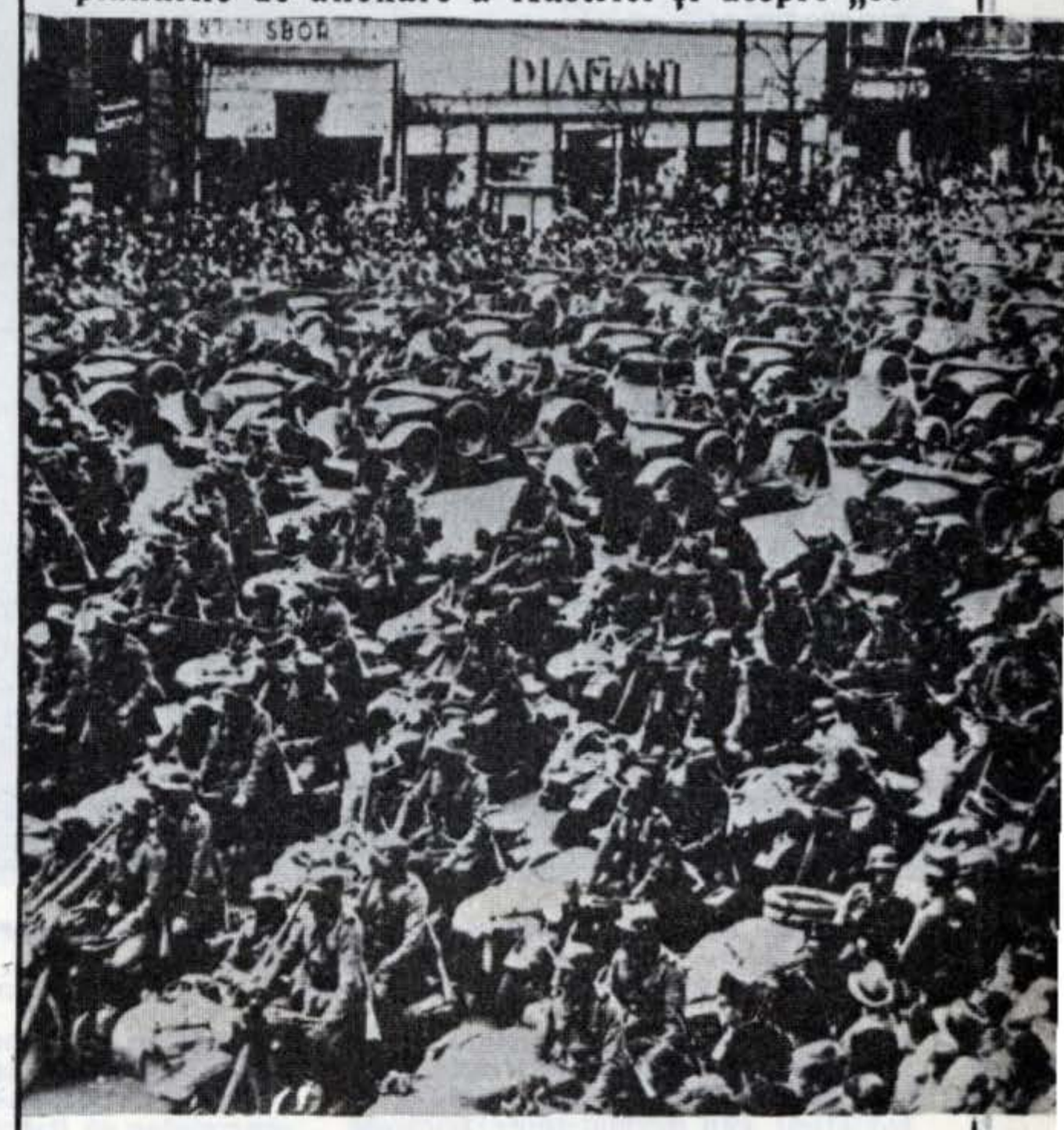

... dar, după 21 ani, la 15 martie 1939, Germania hitleristă, înarmată pînă în dinţi, ocupa Praga

luţia finală" a conflictului cu Cehoslovacia, pe baza încorporării la Reichul nazist a unor teritorii din Boemia. Deşi declaraţiile lui Goering indicau clar obiectivele hitleriste pentru anul 1938, Bullitt trăgea o concluzie cu totul falsă: „Germanii sînt dornici să se înţeleagă cu francezii".

Publicăm, în continuare, fragmente din lucrarea citată, în care Bullitt dezvăluie momente semnificative din istoria diplomatică interbelică. Textul subliniat aparţine comentatorului.

(Ambasada de la Paris)

Încă de pe vremea cînd era ambasador la Moscova, Bullitt i-a expediat președintelui Roosevelt cîteva scrisori de la Paris. Printre acestea este și cea datată 7 aprilie 1935, în care diplomatul american releva rolul lui Nicolae Titulescu în realizarea Tratatului de asistență mutuală franco-sovietic.

„Premierul francez Flandin nu dorește să fie încheiat tratatul cu Uniunea Sovietică. Pierre Laval, ministrul de Externe [după asasinarea lui Louis Barthou de către teroriștii ustași în atentatul de la Marsilia împotriva regelui Alexandru I al Iugoslaviei, la 9 octombrie 1934 — *n.r.*][1] nu vrea nici el încheierea acestei alianțe. Flandin este dispus să-i lase pe germani să se extindă spre Răsărit, în scopul evitării războiului în Europa Occidentală. Cu toate acestea, guvernul francez va fi probabil silit să încheie alianța cu sovieticii sub forma unui pact de asistență mutuală împotriva agresiunii, inclus în mecanismul Ligii Națiunilor. Nicolae Titulescu a fost principalul inițiator al acțiunii de apropiere între ruși și francezi. Cu cîteva săptămîni mai înainte, rușii au cerut francezilor să se pronunțe absolut clar — pentru sau contra pactului. Dacă Franța nu-și clarifică atitudinea, Uniunea Sovietică a arătat că este ferm hotărîtă să înceapă să dezvolte relații cît mai bune cu putință cu Reichswehrul, care a fost dintotdeauna, cum știți, pro-rus și antifrancez. Drept răspuns Quai d'Orsayul[2] a pregătit un proiect de acord, pe care rușii l-au considerat însă absolut nesatisfăcător. Ambasadorul Potemkin i-a transmis lui Laval o declarație foarte dură a lui Stalin.

Atunci a intervenit Titulescu[3] care a început să facă o adevărată navetă între francezi și ruși. «Reprezentam Franța față de ruși și pe ruși față de francezi», mi-a spus Titulescu. Acum, la Quai d'Orsay, se pregătește un proiect care prevede că, în caz de agresiune — fie împotriva Franței, fie împotriva Uniunii Sovietice — situația să fie mai întîi dezbătută în Consiliul Ligii Națiunilor. Dacă Consiliul se pronunță în unanimitate împotriva agresorului, atunci, fie Franța, fie Uniunea Sovietică — în funcție de care dintre ele va fi atacată — va pune pe deplin forțele sale la dispoziția celeilalte părți. Dacă Consiliul Ligii Națiunilor nu se va pronunța în unanimitate, puterile semnatare își vor recăpăta libertatea de acțiune; Franța și Uniunea Sovietică se obligă, fără nici o rezervă, să-și pună forțele reciproc la dispoziție împotriva agresorului ... O prevedere adițională permite ca aderarea la acest acord să fie deschisă tuturor statelor continentului, inclusiv Germaniei. La Paris există convingerea că Cehoslovacia va încheia imediat un pact asemănător cu Uniunea Sovietică. Italia ar putea proceda la fel. Se speră că România și Iugoslavia, și chiar Polonia, ar putea fi convinse pînă la urmă să adere.

Ministrul de Externe Laval a promis să plece la Moscova la 20 aprilie — și va trebui să semneze acolo un angajament fără echivoc. Cele menționate mai înainte reprezintă un minimum inevitabil. Cît de nemulțumit este Laval de această obligație rezultă din faptul pe care mi l-a povestit chiar ieri Titulescu: doamna Laval i-a reproșat mereu diplomatului român, săptămîna trecută, «dumneata îl împingi pe soțul meu la distrugere»"...

Nicolae Titulescu a fost unul dintre principalii inițiatori ai apropierii franco-sovietice...

Tratatul franco-sovietic a fost semnat la 2 mai 1935. Ratificarea a avut loc abia în martie 1936. Tratatul, în urma refuzului lui Laval, nu a fost completat printr-o convenție militară, care ar fi fost strict necesară.

La 16 mai 1935, între Uniunea Sovietică și Cehoslovacia a fost semnat, la Praga, un tratat de asistență mutuală, asemănător celui franco-sovietic. Un protocol-anexă prevedea că măsurile de asistență mutuală vor intra în vigoare numai dacă Franța acorda ajutor părții atacate. În scrisoarea către președintele Roosevelt, din 4 martie 1936, William Bullitt arăta:

„Pactul sovieto-cehoslovac va intra în vigoare după ratificarea Tratatului franco-sovietic. Sovieticii sînt convinși că va urma încheierea unui tratat româno-sovietic... Am surprins esența amînărilor în privința realizării Pactului sovieto-român. Nu este vorba de o dispută gravă. Dar atît Titulescu, cît și Litvinov, folosesc tehnica negociatorilor orientali... Se înțeleg perfect unul pe altul și amîndoi știu că tratativele sînt în curs de încheiere"[4].

(Moscova, 30 martie 1936)

(După intrarea trupelor naziste în zona demilitarizată a Renaniei[5] — *n.r.*)

„Acțiunea germană a produs, aici la Moscova, o mare îngrijorare. După

---

[1] *Magazin istoric*, nr. 6/1975.

[2] În sensul de Ministerul Afacerilor Externe, al cărui sediu se află pe Quai d'Orsay.

[3] „Contribuția lui Titulescu la cauza apropierii franco-sovietice poate fi înțeleasă în întreaga ei valoare din simplul fapt al participării sale nemijlocite la redactarea textului Tratatului de asistență mutuală dintre cele două mari puteri. Rolul său reiese și dintr-o declarație făcută de ministrul de Externe francez ziarului *Adevărul:* «Eminentul dv. ministru de Externe, prin politica sa atît de judicioasă față de marele dv. vecin, mi-a arătat temelia apropierii noastre de Soviete... și, după ce am conferit cu domnia-sa, am pășit la negocierile noastre cu Rusia»" (Cristian Popișteanu, *România și Antanta Balcanică*, ed. II, Editura Politică, 1971). Cu privire la rolul important al ministrului român în această chestiune vezi și I.M. Oprea, *Nicolae Titulescu*, Editura Științifică, 1966; Eliza Campus, *Nicolae Titulescu și politica pentru menținerea integrității teritoriale a României*, în *Studii*, nr. 2/1966.

[4] *Magazin istoric*, nr. 1/1967.

[5] Între 5-16 octombrie 1925 a avut loc o conferință internațională în localitatea elvețiană Locarno, cu participarea Germaniei, Angliei, Franței, Belgiei, Italiei, Poloniei și Cehoslovaciei. Cu acest prilej, au fost adoptate acordurile privind garantarea granițelor din 1919; acordurile au fost semnate la Londra la 1 decembrie 1925. Dintre acestea, cel mai important era Pactul de garanții renan, privitor la inviolabilitatea granițelor franco-germane și germano-belgiene și la zona demilitarizată

cum știți, ambasadorul francez Charles Alphand a fost unul din principalii arhitecți ai Tratatului de asistență mutuală dintre Franța și Uniunea Sovietică. Alphand este acum extrem de deprimat, vede lucrurile în negru — și trebuie să spun că și gazdele noastre, aici, sînt pesimiste.

Iată despre ce este vorba. Zona demilitarizată renană, e drept, nu garanta Franței și Belgiei o securitate prea mare față de un atac german. Într-adevăr, dacă Germania se hotăra să atace Franța și Belgia, nu avea nevoie decît de o zi și jumătate pentru ca forțele ei să traverseze zona demilitarizată. În schimb, această regiune oferea Franței un foarte mare avantaj în cazul cînd forțele ei ar fi acționat împotriva Germaniei pentru a lua apărarea Aliaților și asociaților Franței din Europa Centrală și de Est. Perspectiva care îi îngrijorează acum atît de mult pe francezi și pe ruși este următoarea: în cel mult un an, Germania va construi, la frontierele ei cu Franța și Belgia, fortificații comparabile cu «Linia Maginot». După ce aceste fortificații vor fi gata, Franța nu va mai putea ataca Germania decît acceptînd o pierdere inițială de un milion de oameni; un atac belgian va fi absolut exclus.

Lipsită de posibilitatea de a acționa eficient, Franța ar fi silită, în acest caz, să renunțe la influența și prestigiul ei în Europa Centrală. Sau, în caz contrar, să-și asume riscul celor mai grele pierderi umane. Sîntem însă cu toții conștienți că poporul francez va fi profund ostil unor asemenea pierderi, în cazul unor crize legate de Austria, Cehoslovacia, Polonia sau Uniunea Sovietică.

În concluzie, dacă Germania își realizează fortificațiile de la frontiera franceză, Reichul va fi, practic, asigurat împotriva intervenției Franței în cazul unor acțiuni ale lui Hitler în Austria sau Cehoslovacia (ca să nu mai vorbim de țările situate mai la Răsărit). Germania va putea să obțină astfel o poziție absolut dominantă în Europa Centrală".

Față de această perspectivă, Bullitt nu a făcut decît o singură recomandare: înțelegerea cu Hitler.

(Moscova, 20 aprilie 1936)
„Trebuie să dăm instrucțiuni reprezentanților noștri diplomatici din Europa să folosească, în contactele lor personale, toate prilejurile pentru a scoate în evidență pericolul pe care îl reprezintă pentru continent continuarea dușmăniei între Franța și Germania. Trebuie să încurajăm reconcilierea franco-germană".

Proiectul Pactului de asistență mutuală româno-sovietic, discutat de Titulescu și Litvinov, nu viza nici o țară anume, dar era îndreptat împotriva oricărui agresor. După îndepărtarea lui Titulescu din guvern, la 29 august 1936, evenimentele politice care au urmat au blocat definitivarea documentului, adnotat la Montreux, la 21 iulie, cu Litvinov.

Unul din adversarii permanenți ai politicii de securitate a fost colonelului Jozef Beck, șef de cabinet și consilier al dictatorului Pilsudski. Ministru de Externe al Poloniei între 1932-1939 [după invazia nazistă s-a refugiat în România — n.r.], Jozef Beck a intrat în „cîmpul vizual" al lui Bullitt în octombrie 1936, cînd acesta, devenit ambasador la Paris, transmitea lui Franklin Roosevelt:

(Paris, 24 octombrie 1936)
„Vizita lui Beck la Paris n-a produs acea creștere a încrederii franceze în el, pe care o dorea. Francezii nu pot uita că pe vremea cînd era atașat militar al Poloniei la Paris [1922-1923 — *n.r.*] au fost nevoiți să-l expulzeze, pentru divulgarea către Germania a unor documente ale Marelui Stat Major francez".

În iulie 1936, rebeliunea generalilor franchiști împotriva guvernului legal republican a declanșat războiul civil din Spania[1].

... în urma căreia, la 2 mai 1935, a fost încheiat Tratatul de asistență mutuală franco-sovietic, semnat de Potemkin, ambasadorul U.R.S.S. la Paris, și Laval, pe atunci, ministrul de Externe al Franței

La 1 august, guvernul francez prezidat de Léon Blum a lansat inițiativa „politicii de neintervenție", care s-a întors în avantajul lui Franco, sprijinit de mari unități militare italiene și germane. William Bullitt a văzut în evenimentele din Spania un argument în favoarea politicii de conciliere și a adresat președintelui Roosevelt următoarea scrisoare:

(Paris, 8 noiembrie 1936)
„Problema principală a păcii în Europa continuă să fie — așa cum este de atîta vreme — problema reconcilierii între Franța și Germania. De la venirea la putere a lui Hitler, în Franța s-a ajuns la convingerea că reconcilierea a devenit cu neputință... Nu cred că lucrurile pot fi considerate chiar așa. Esențialul satisfacțiilor pe care germanii ar trebui să le capete constă în dezvoltarea relațiilor lor economice cu Europa Centrală și cu Balcanii. Din acest punct de vedere, francezii (cel puțin premierul Blum și ministrul de Externe Yvon Delbos) nu au nimic împotrivă. De fapt, este absolut evident că, indiferent dacă francezilor le convine sau nu, situația va evolua în acest sens. Logica faptelor economice cere, de pildă, ca România să schimbe cerealele și petrolul ei pe mașinile și materialele de construcție germane. În chip similar, germanii au nevoie de produsele Iugoslaviei, Ungariei, Bulgariei și Turciei, iar aceste țări au nevoie de mărfurile germane. Nu văd nici un motiv legitim pentru a încerca să oprești această dominație economică a Germaniei. Dacă, totuși, atîția oameni politici se tem de ea, explicația este următoarea: amenințarea că această dominație economică va duce la supremația politică germană în această zonă și, de aici, la înfăptuirea vechiului proiect al blocului «de la Berlin pînă la Bagdad»[2]. Eu nu cred

---

a Renaniei. La 7 martie 1936, Germania hitleristă denunță Tratatul de la Locarno și ocupă zona demilitarizată renană.

[1] *Magazin istoric*, nr. 7/1976.

[2] Încă din primii ani de domnie, împăratul Germaniei Wilhelm II (1888-1918) a dat o nouă orientare politicii externe — „Weltpolitik", o politică mondială întemeiată pe forță. Din 1891, a fost ajutat în acest sens de Liga pangermană, care reprezenta interesele capitaliștilor și militariștilor germani. Politica pangermană a însemnat o gravă amenințare a păcii în lume. Ea preconiza dominația asupra Europei Centrale și apoi, prin așa-zisul „Drang nach Osten" — marșul spre Răsărit — să-și impună supremația în Peninsula

că dominația politică rezultă, în mod necesar, din dominația economică. De aceea, sînt de părere că ar fi posibil să-i împăcăm pe francezi cu germanii, pe baza unei înțelegeri economice care să ofere Germaniei putința de a folosi din punct de vedere economic Europa Centrală și Balcanii... Acest proiect poate să pară ambițios — și este într-adevăr".

La 1 noiembrie 1936, Mussolini, vorbind la Milano, a proclamat „Axa Berlin-Roma", în jurul căreia propunea să se alieze celelalte state europene. Pe baza experienței intervenției în Spania, naziștii lui Hitler și fasciștii lui Mussolini pregăteau noi lovituri. Exprimînd temerile de război ale cercurilor oficiale franceze, Georges Bonnet, care urma să plece ca ambasador la Washington, i-a făcut o comunicare lui Bullitt — retransmisă de acesta la Departamentul de Stat, cu comentarii defavorabile.

(Paris, 16 decembrie 1936)
„Georges Bonnet a avut recent lungi convorbiri cu premierul Léon Blum. Ei au ajuns la convingerea că pericolul izbucnirii unui război în Europa este iminent. Perioada de răscruce este cea a următoarelor 18 luni. Acest răstimp îi este necesar Angliei ca să se poată reînarma. După aceea, Germania va ezita să atace Franța. Pentru a menține pacea în următoarele 18 luni, Léon Blum «visa» la făurirea unei strînse colaborări între Franța, Anglia și Statele Unite. Dacă Germania va fi făcută să înțeleagă că marile democrații sînt umăr la umăr, ea nu va îndrăzni să atace în următoarele 18 luni.

I-am spus domnului Bonnet că, dacă am înțeles bine cele comunicate, nu cred că există nici cea mai mică șansă pentru participarea Statelor Unite la o asemenea acțiune. I-am explicat că, deși sîntem profund interesați în menținerea păcii, nu numai în emisfera vestică, ci și în Europa și în Extremul Orient, există anumite limite peste care nu putem trece. Toți oamenii de stat francezi trebuie să înțeleagă că Statele Unite nu vor mai trimite trupe, nave de război și bani în Europa, pentru a sprijini Franța și Anglia. Trebuie, de asemenea, să se știe că Statele Unite nu se vor lăsa antrenate în dificultățile politice ale Europei".

În sprijinul poziției sale, Bullitt i-a expus președintelui Roosevelt o variantă a teoriei „echilibrului terorii" — în „ediție 1936".

(Paris, 20 decembrie 1936)
„Pe zi ce trece devin tot mai convins că singura șansă de a menține pacea rezidă în posibilitatea înțelegerii — pe o anumită bază — între francezi și germani. Există un element nou, care a creat această posibilitate: faptul că avionul de bombardament a fost perfecționat pînă la o asemenea culme a eficienței încît guvernul francez știe că germanii pot distruge Parisul în 24 ore, iar guvernul german știe că francezii pot nimici Essen și toate orașele din Ruhr tot în 24 ore".

Începutul anului 1937. Premierul francez Camille Chautemps [viitor membru al guvernului Pétain, după dezastrul din 1940 — n.r.] îi comunica, lui Franz von Papen, ambasadorul lui Hitler în Austria, care pregătea „Anschluss-ul": „Spuneți Führerului că, dacă am reclădi politica europeană pe o bază nouă, mai sănătoasă, evenimentul acesta ar avea o importanță mondială". Cum urma să fie „reclădită" Europa în concepția conciliatorilor? Bullitt i-a redat președintelui Roosevelt cîteva din sugestiile promotorilor „împăcării" cu Hitler.

(Paris, 10 ianuarie 1937)
„Am vorbit mereu despre modalitățile și mijloacele de a opri dezastrul care se apropie.. Sînt și acum convins că unica metodă de a-l evita este cea a negocierilor directe între Paris și Berlin. Dar nu sînt deloc convins că aceste negocieri vor reuși, fiindcă știu că frontierele răsăritene ale Germaniei, stabilite prin Tratatul de la Versailles în 1919, continuă să fie tot atît de inacceptabile pentru Germania ca și în ziua cînd au fost impuse. Philip Kerr (marchiz de Lothian), cu care m-am întîlnit alaltăseară, are relații strînse cu germanii și îl cunoaște personal pe Hitler. [Lothian va fi ambasador al Marii Britanii la Washington între 1939-1940 — *n.r.*]. Kerr este absolut convins că Hitler nu va accepta menținerea păcii decît cu prețul dominației asupra Europei Centrale și Răsăritene și asupra regiunii Balcanilor... Kerr, personal, dorește să vadă Germania obținînd această dominație — și se opune categoric oricărei intervenții armate a Angliei care ar încerca să o împiedice.

Aseară am avut o convorbire extrem de interesantă cu ministrul Cehoslovaciei la Paris [dr. Ștefan Osusky — *n.r.*], care este mîna dreaptă a președintelui Eduard Beneș. Ministrul s-a întors chiar acum de la Praga. El mi-a comunicat în modul cel mai confidențial că Beneș încearcă să convingă România și Iugoslavia să-l sprijine în cererea față de Franța, ca această țară să încerce o înțelegere directă cu Germania. Ministrul a mers pînă acolo încît mi-a spus că Beneș a decis că, dacă Franța nu face acest pas, Cehoslovacia va negocia direct cu Germania și că nu va aștepta să fie zdrobită".

În mai 1937, Neville Chamberlain, viitorul „münchenez", a devenit prim-ministru al Marii Britanii. Bullitt n-a manifestat încredere în Chamberlain, dar nici în adversarul acestuia, Winston Churchill, pe care îl considera, în mod eronat, „un om depășit". O scrisoare trimisă de Bullitt președintelui Statelor Unite sugerează acestuia că Anglia duce o politică de duplicitate.

(Paris, 28 mai 1937)
„Ministrul de Externe Anthony Eden și premierul Neville Chamberlain i-au spus ministrului de Externe francez Yvon Delbos că, după convingerea lor, este absolut imposibil să se realizeze o înțelegere cu Germania. După ei, marea problemă era doar cum să se cîștige timp pretinzînd — în contactele cu Germania — că reconcilierea între britanici și germani ar fi posibilă. Dar, pe de altă parte, tot Eden i-a spus ministrului de Externe polonez Beck, pe care îl considera — pe bună dreptate — în stare să povestească germanilor aproape tot ce află de la el, că Marea Britanie își propune ca principală aspirație realizarea înțelegerii cu Germania. Iată deci, că, dacă britanicii nu doresc război pe continentul Europei, ei rămîn totuși preocupați, așa cum au fost întotdeauna de-a lungul istoriei lor, de a împiedica Franța și Germania să ajungă la o înțelegere reală. Cît timp britanicii păstrează această stare de spirit, nu cred că putem reuși să reconciliem continentul".

O pagină aparte în corespondența ambasadorului Bullitt este întîlnirea cu Goering, la Berlin, în noiembrie 1937:

„Am văzut mai întîi trei fotolii, de proporțiile unor mamuți... Erau atît de mari încît pînă și Goering arăta, prin comparație, de proporții normale — deși, după cum știți, seamănă foarte bine cu partea finală a unui elefant. Poftit să iau loc în fotoliul meu, cred că arătam ca o musculiță... Goering a spus că nu există actualmente nici un conflict direct între Germania și Franța. Germania a renunțat definitiv la ideea de a redobîndi Alsacia și Lorena. Mai mult, trebuie spus că sistemele economice ale Franței și Germaniei sînt absolut complementare... Francezii au contribuit atît de mult la cultura Germaniei, și germanii atît de mult la cea a Franței încît, ca două popoare civilizate vecine, ele nutresc o profundă stimă reciprocă... A fost apreciat faptul că guvernul francez a făcut cunoscut că este dispus, în ceea ce îl privește, să restituie coloniile germane care au fost transferate Franței prin Tratatul de la Versailles. Din păcate, francezii au pus condiția că vor restitui coloniile numai dacă și Marea Britanie se declară dispusă să facă la fel...

Goering mi-a spus că era în măsură să declare, cu toată răspunderea, că Reichul era gata, chiar în momentul de față, să încheie de îndată *o alianță ofensivă și defensivă* cu Franța. L-am întrebat apoi dacă Germania era absolut decisă să anexeze Austria. Goering mi-a răspuns: Aceasta este hotărîrea fermă a guvernului german. Reichul nu va admite nici o altă soluționare a problemei Austriei decît integrarea în statul german. Goering a adăugat: Există actualmente proiecte avansate pentru o uniune între Austria, Ungaria și Cehoslovacia — fie sub un Habsburg, fie fără... Să se știe că o astfel de soluție este absolut inacceptabilă pentru noi: încheierea unei asemenea înțelegeri ar reprezenta pentru Germania un imediat *casus belli*. L-am întrebat, de asemenea, pe Goering dacă guvernul german era tot atît de ferm în privința germanilor sudeți din Boemia, ca în problema Austriei. El mi-a răspuns că, în această chestiune, nu va exista decît o singură soluție finală. Sudeții germani trebuie să facă parte integrantă din Reich".

Cuvînt introductiv, comentariu și traducere de Florin HERA

Balcanică, Ucraina, Caucaz, pînă în Orientul Apropiat, lansînd sloganul agresiv „de la Berlin pînă la Bagdad".

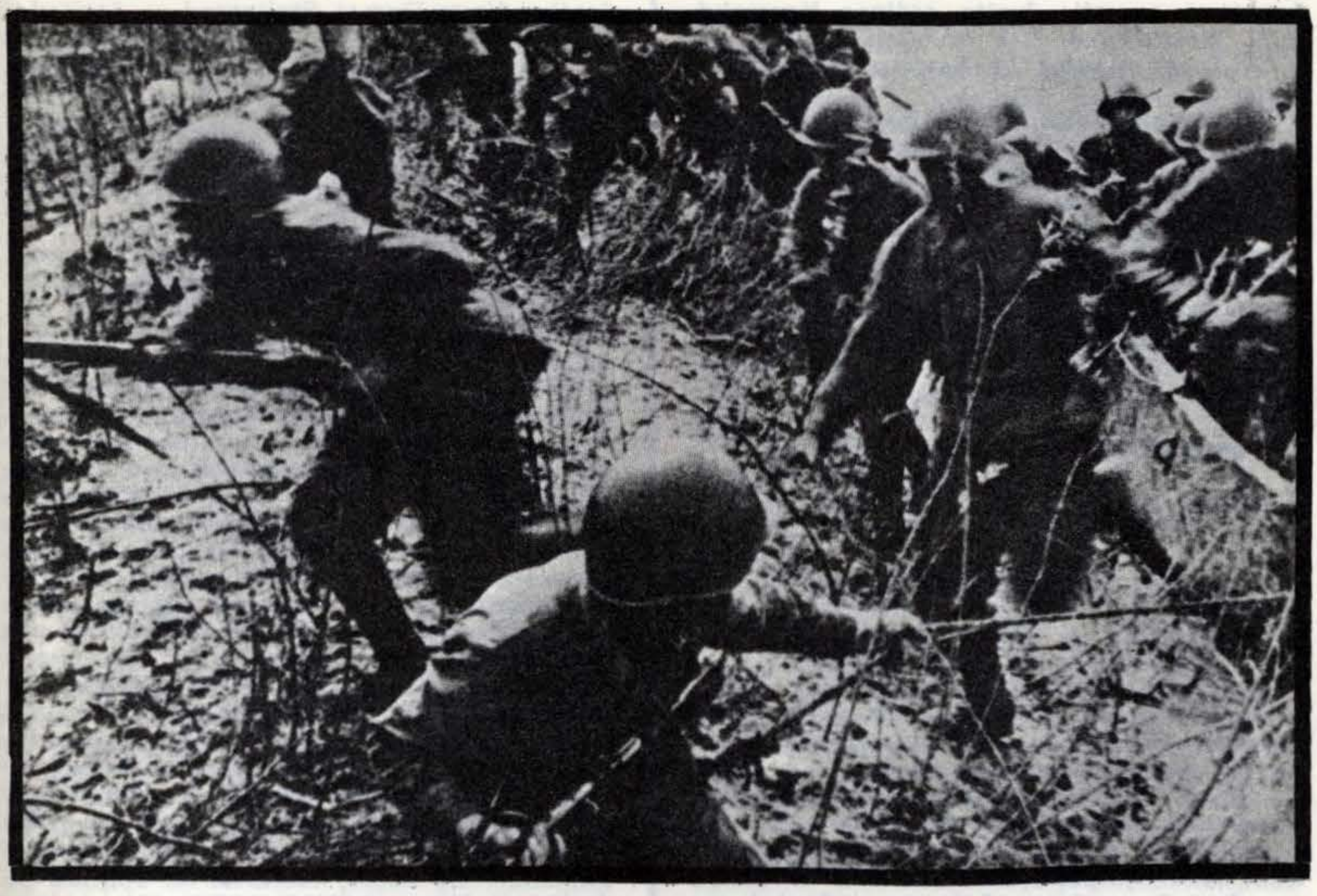

UN COMANDANT DE ARMATĂ ÎȘI AMINTEȘTE...(I)

K. S. MOSKALENKO
mareșal al Uniunii Sovietice

Simultan cu acțiunile de lichidare a grupării forțelor hitleriste încercuite la Stalingrad (10 ianuarie-2 februarie 1943), Comandamentul suprem sovietic a declanșat ofensiva pentru nimicirea grupării germane din raionul Voronej, formată din aproximativ 30 divizii. Operația, la care au participat Fronturile de Sud-Vest, Voronej și o parte din trupele Frontului Briansk, a început la 12 ianuarie, prin acțiunea de încercuire a unui grup de forțe germane situate în sectorul Ostrogojsk-Rossoș, și a fost continuată cu aceea de împresurare a unor alte unități hitleriste aflate în zona Voronej—Kastornoe. În cursul acestor lupte, care s-au încheiat la 17 februarie, ostașii sovietici au zdrobit principalele forțe ale Grupului de armate „B", fiind nimicite în totalitate 26 divizii inamice.

Comandant de mari unități de-a lungul întregului război antihitlerist, K.S. Moskalenko, mareșal al Uniunii Sovietice, și-a publicat memoriile în cartea Pe direcția Sud-Vest. Amintirile unui comandant de armată. 1941-1945, **în care, între numeroase alte bătălii la care a participat, descrie și acțiunea de încercuire și distrugere a trupelor germane din sectorul Ostrogojsk-Rossoș.**

K.S. Moskalenko s-a născut în anul 1902, în satul Grișino, actualmente în raionul Krasnoarmeisk, regiunea Donețk. A intrat în armata roșie în 1920, participînd la războiul civil. Alegînd cariera armelor, în anii interbelici a urmat diferite școli militare. În timpul războiului a deținut rînd pe rînd funcția de comandant de corp de armată, locțiitor de comandant de armată, după care a comandat succesiv Armatele 38, 1 de tancuri, 1 de gardă, 40 (între 1942-1943), iar din octombrie 1943 pînă la sfîrșitul marii conflagrații Armata 38. După război a ocupat importante funcții militare, printre care și aceea de locțiitor al ministrului Apărării a U.R.S.S. Pentru merite deosebite i s-au decernat titlurile de Erou al U.R.S.S. și Erou al R.S. Cehoslovace, a fost decorat de cinci ori cu Ordinul

Lenin şi cu alte înalte ordine. Mareşalul K.S. Moskalenko este membru al C.C. al P.C.U.S. şi deputat în Sovietul Suprem al U.R.S.S.

În toamna anului 1942, K.S. Moskalenko a fost numit comandant al Armatei 40, aflată în compunerea Frontului Voronej. Pe baza amintirilor şi a cercetării unui vast material de arhivă, în mare parte inedit, el descrie contribuţia armatei pe care o conducea la pregătirea şi desfăşurarea operaţiei Ostrogojsk-Rossoş, în ansamblul Frontului Voronej. În paginile ce urmează, reproducem cîteva fragmente condensate din acest episod relatat de K.S. Moskalenko în cartea amintită.

Titlul şi subtitlurile aparţin redacţiei noastre.

I. D.

Pe Frontul Voronej liniştea e doar aparentă

Avionul a sosit la Moscova noaptea. Dimineaţa, la Hotelul Arhanghelskoe, unde mi se rezervase o cameră, a telefonat A.M. Vasilevski, şeful Marelui Stat Major.

— Vino la mine!, mi-a spus el. Trebuie să mergem la comandantul suprem.

Am plecat imediat. Nici Vasilevski nu s-a lăsat mult aşteptat, astfel că, în scurt timp, ne aflam în anticameră la comandantul suprem. Aici, şeful Marelui Stat Major m-a rugat să aştept puţin, iar el a intrat în cabinet la I.V. Stalin.

În anticameră era linişte. Telefoanele sunau în surdină. Încăperea era plină. Aşteptînd să fie chemaţi, unii discutau în şoaptă între ei, alţii parcurgeau cine ştie ce documente, continuînd, probabil, să se pregătească pentru raport.

Şi eu mă pregăteam, dar fără nici un fel de hîrtii. Reluam pur şi simplu, în minte, evenimentele ultimelor săptămîni, petrecute la Nord de Stalingrad, gîndindu-mă că s-ar fi putut întîmpla să trebuiască să vorbesc despre ele.

La cîteva minute după plecarea lui A.M. Vasilevski, în anticameră a apărut G.K. Jukov.

— De ce ai fost chemat?!, m-a întrebat el cu mirare.

Aflînd că habar n-aveam de motive, Jukov mi-a promis că se va interesa şi a intrat în cabinetul lui I.V. Stalin. A revenit după vreo 15 minute şi mi-a comunicat:

— În ce te priveşte, totul e decis. Comandantul suprem te-a numit comandant al Armatei 40, din compunerea Frontului Voronej. Deci, imediat într-acolo! Pe aerodrom s-a şi dat ordin în acest sens.

Am zburat în aceeaşi zi spre destinaţie. Frontul Voronej mi se părea liniştit, calm. Şi nici măcar nu se întrevedea a se trece foarte curînd la acţiuni de luptă. În schimb, se contura tot mai clar perspectiva declanşării, în raionul Stalingrad, a ofensivei în pregătire.

Dar, să fac o menţiune: pregătirea operaţiei ofensive de la Stalingrad a Fronturilor de Sud-Vest, Don şi Stalingrad se desfăşura în cel mai strict secret, încît ştiau de ea doar acei care participau nemijlocit la organizarea ei.

Dar eu, ca „fost stalingrădean", sesizam cu deosebită acuitate tot ceea ce, într-un fel sau altul, avea tangenţă cu măsurile care vizau gruparea inamică de la Stalingrad. Şi deduceam multe lucruri, fără să-mi imaginez însă amploarea ofensivei care se pregătea...

Cînd am sosit eu, Frontul Voronej se afla sub comanda generalului-locotenent N.F. Vatutin; membru în Consiliul Militar era generalul-locotenent F.F. Kuznețov; şef al Statului major — generalul-maior M.I. Kazakov. În compunerea frontului intrau Armatele 38, 60, 40 şi 6. Acestora li se opuneau şapte divizii germane — şase de infanterie şi una de tancuri, precum şi Armata 2 ungară, compusă din opt divizii de infanterie. În afară de acestea, inamicul mai avea în apropierea imediată a Voronejului, în fîşia aripii stîngi a Frontului Briansk, nouă divizii de infanterie.

În cadrul Armatei 40 intrau patru divizii de infanterie — 100, 159, 206, 141 — Brigada 14 tancuri, două brigăzi antitanc şi o serie de regimente de artilerie şi de aruncătoare — de întărire. Firește că, la o asemenea componenţă a armatei, apărarea ei pe un front de 60 kilometri era liniară, neavînd adîncime. De aceea, lucrările de apărare pe limita dinainte căpătau o deosebită importanţă.

Am trecut la treabă, începînd cu elaborarea în fiecare divizie a unui plan şi cu stabilirea termenelor pentru încheierea lucrărilor de apărare, pentru înlăturarea lipsurilor în amenajarea punctelor de sprijin şi a nodurilor de apărare.

Rezultatele s-au văzut foarte curînd. Astfel, la începutul lunii noiembrie, lucrările de apărare erau, în linii generale, încheiate.

În continuare, trebuia să simulăm amenajarea unor puncte de trecere peste rîul Voronej, regruparea trupelor, concentrarea infanteriei şi artileriei, precum şi a corpului de tancuri la flancul drept al armatei. Evident, toate acestea aveau menirea de a convinge comandamentul inamic că, în sectorul nostru, se pregăteşte o ofensivă. Personal, îmi era, foarte clar că, în curînd, avea să înceapă ofensiva, undeva, prin apropiere. Dar unde anume?

Răspunsul la întrebare l-a dat ofensiva începută la 19 noiembrie de forţele Fronturilor de Sud-Vest şi Don în scopul încercuirii şi nimicirii grupării inamice de la Stalingrad. În ziua următoare, împotriva inamicului acţionau cu succes trupele a trei Fronturi — de Sud-Vest, Don şi Stalingrad.

Acum, principalul consta în aceea că gruparea inamică de la Stalingrad era încercuită, lichidarea ei fiind o chestiune de timp. În acest context, era normal să avem în vedere că evenimentele din raionul Stalingrad modificau substanţial şi sarcinile Frontului

Voronej, care nu mai putea rămîne pasiv. Ce-i drept, ştiam că începuse pregătirea unei operaţii ofensive la flancul său stîng, în fîşia Armatei 6 (vecinul nostru) însă consideram că aceasta era insuficient, că acţiunile ei trebuiau să fie urmate şi de o lovitură a forţelor armatei noastre — Armata 40.

Comandantul suprem aprobă iniţiativa

Potrivit aprecierilor mele, trupele Frontului de Sud-Vest şi ale flancului stîng al Frontului Voronej trebuiau să înainteze şi să ajungă foarte curînd în adîncimea cotului mare al Donului. În cazul acesta, ele s-ar fi găsit şi mai departe decît acum de liniile de cale ferată şi, la ducerea ofensivei în direcţia Donbassului, puteau să apară serioase dificultăţi în aprovizionarea materială a trupelor. Pentru preîntîmpinarea unei asemenea situaţii era nevoie ca linia ferată de rocadă Voronej - Rostov să fie la dispoziţia noastră. Dar cum un sector al ei, de la staţia Svoboda pînă spre Sud, se afla în posesia inamicului, se impunea eliberarea acestuia printr-o lovitură dată asupra localităţilor Ostrogojsk - Rossoş, Kantemirovka, adică să se acţioneze în întîmpinarea trupelor Frontului de Sud-Vest aflate în atac, lucru pe care putea să-l facă numai Armata 40.

Cînd planul operaţiei mi s-a conturat în minte, l-am expus membrilor din Consiliul militar:

— E limpede că Armata 40 va trebui să atace pe direcţiile Sud-Vest şi Sud pentru curăţirea de inamic a sectorului de linie ferată cuprins între staţiile Svoboda - Millerovo.

Krainiukov şi Gruşeţki mi-au împărtăşit părerea:

— Raportează-i direct comandantului suprem, au încercat ei să mă convingă. Telefonează-i şi propune-i o operaţie pentru armata noastră...

Stăteam la îndoială... Dar, în fond, de ce nu aş fi telefonat? Era clar că o asemenea operaţie ofensivă avea să devină foarte curînd necesară. Prin urmare, era mai bine să ne pregătim din timp pentru ea! La data respectivă, comandantul trupelor Frontului Voronej, generalul-locotenent F.I. Golikov, (care îl înlocuise între timp pe Vatutin — **n.t.**), se afla la flancul stîng, în fîşia Armatei 6, ce se pregătea de ofensivă pe cursul mijlociu al Donului, împreună cu trupele Frontului de Sud-Vest.

După ce am reflectat încă o dată la propunerea mea, m-am apropiat de telefon şi am cerut legătura cu comandantul suprem. Alături de mine stăteau Krainiukov şi Gruşeţki. Mă aşteptam ca, mai întîi, să-mi răspundă cineva din anticamera comandantului. Cînd, deodată am auzit în receptor:

— La telefon Vasiliev.

Ştiam că Vasiliev era pseudonimul comandantului suprem. În plus, mai avusesem ocazia să vorbesc la telefon cu Stalin. Şi, apoi, nici nu era greu să-i recunoşti vocea gravă şi calmă, cu intonaţiile-i caracteristice. Emoţionat, m-am prezentat şi i-am adresat salutul cuvenit. Stalin mi-a răspuns, adăugînd:

— Te ascult, tovarăşe Moskalenko.

Krainiukov şi Gruşeţki, emoţionaţi şi ei, au desfăcut iute în faţa ochilor mei harta operativă a situaţiei Frontului Voronej. Am reuşit pe loc să formulez concis propunerea privind necesitatea unor acţiuni ferme din partea Armatei 40 în scopul zdrobirii grupării inamice şi a eliberării acelui sector de cale ferată, atît de necesar pentru aprovizionarea trupelor pe parcursul ofensivei Fronturilor Voronej şi de Sud-Vest, pe direcţiile Harkov şi Donbass.

Stalin m-a ascultat fără să mă întrerupă, fără să pună întrebări.

— Am înţeles propunerea făcută. Vei primi răspuns peste două ore.

Exact peste două ore, a sunat Moscova. Am ridicat receptorul şi, din nou, m-am prezentat:

— La aparat, Moskalenko.

De la celălalt capăt al firului, am auzit vocea de mai înainte:

— Vorbeşte Vasiliev. Aprob şi sprijin iniţiativa dumitale. Se permite efectuarea operaţiei. Pentru realizarea ei, Marele Cartier General întăreşte Armata 40 cu următoarele forţe: trei divizii de infanterie, două brigăzi de infanterie, o divizie de artilerie, o divizie de artilerie antiaeriană, trei brigăzi de tancuri, două-trei regimente de gardă de aruncătoare; iar mai tîrziu veţi primi un corp de tancuri. Vă sînt suficiente aceste forţe pentru desfăşurarea cu succes a operaţiei?

— Ne ajung, tovarăşe comandant suprem! am răspuns eu. Vă mulţumim pentru întărirea armatei cu efective atît de importante. Vom justifica încrederea acordată.

— Vă urez succes!

Am pus receptorul la loc şi, întorcîndu-mă spre Krainiukov şi Gruşeţki, am înţeles după expresia luminoasă a feţei lor că deduseseră esenţialul: aprobarea propunerii de către Marele Cartier General. Le-am confirmat presupunerea şi le-am comunicat apoi tot ce-mi spusese Stalin precizînd:

— În curînd şi Armata 40 va trece, în compunere întărită, de la apărare la ofensivă.

Convorbirile telefonice cu comandantul suprem avuseseră loc la 23 noiembrie. După cîteva zile, din însărcinarea lui Stalin, a sosit la punctul de comandă al Armatei 40 generalul de armată G.K. Jukov. Acesta mi-a confirmat că Marele Cartier General nu numai că se interesa de posibilităţile desfăşurării operaţiei ofensive în sectorul nostru de front, dar îi şi acorda o mare importanţă.

Spre mirarea mea, Jukov era întrucîtva sceptic. Neobiéctînd împotriva ideii însăşi a ofensivei proiectate, el considera, totuşi, că vom întîmpina dificultăţi foarte mari în executarea ei.

— Ţi-a trebuit operaţia asta ofensivă!, mi-a reproşat el, examinînd încruntat harta desfăşurată sub ochii săi. Oare nu ştii că ai în faţă importante forţe ale inamicului, o apărare adînc eşalonată, cu un dezvoltat sistem de lucrări şi baraje genistice?

— Dificultăţi, firește, vom întîmpina. Şi încă mari, am replicat eu. Dar, cu toate acestea, vom rupe apărarea inamică, îl vom zdrobi pe duşman.

Încrederea mea se întemeia, în primul rînd, pe faptul că, pentru desfăşurarea operaţiei ofensive, aveau să fie afectate forţele necesare. Dar existau şi alţi factori nu mai puţin importanţi. Studiindu-se minuţios apărarea inamică pe toată adîncimea fîşiei ei principale, ajunsesem la concluzia că eram în stare să neutralizăm punctele de foc din prima linie chiar în perioada pregătirii de artilerie. Apoi, în cazul reuşitei ofensivei care se pregătea în fîşia vecinului din stînga, Armata 6 sovietică, trebuia să se înrăutăţească foarte mult şi situaţia trupelor care ni se opuneau nouă. În sfîrşit, cea mai mare parte a acestora din urmă o constituia Armata 2 ungară, iar în rîndurile ei se aflau mulţi soldaţi şi ofiţeri care nu doreau să lupte pentru interesele Germaniei hitleriste. Şi acest lucru facilita, într-o bună măsură, îndeplinirea misiunii.

Jukov îşi schimbă părerea

Probabil, nu am reuşit să spulber îndoielile generalului de armată G. K. Jukov, care, după ce m-a ascultat, s-a ridicat spunîndu-mi:

— Să mergem la trupele din prima linie. Să vedem la faţa locului...

Am străbătut tranşeele din prima linie a capului de pod. De aici pînă la fortificaţiile inamicului erau cam 150-200 m. Pe alocurea, am reuşit să ne apropiem tîrîş chiar şi mai mult. Culcaţi în spatele vreunei ridicături de pămînt sau al vreunei tufe, la 80-100 metri de duşman, cercetam cu atenţie barajele, examinam căile de acces spre limita dinainte şi spre sistemul de foc.

Lămuriri ne dădea comandantul Diviziei 25 infanterie de gardă, generalul Şafarenko; el cunoştea bine nu numai sectoarele de tragere ale armamentului, ci şi punctele de odihnă pentru personal, locurile posturilor de observare, dispunerea depozitelor duşmanului. La întoarcere, G.K. Jukov a stat de vorbă cu soldaţi şi ofiţeri, interesîndu-se de cele mai mici amănunte referitoare la comportamentul trupelor adversarului: regimul de foc, orele de primire a hranei, de schimbare a santinelelor.

La fel a procedat Gheorghi Konstantinovici şi puţin mai la stînga, în fîşia Diviziei vecine, 107 infanterie, a colonelului P.M. Bejko. După aceea, am vizitat Divizia 141 infanterie de la flancul drept, pe care o comanda colonelul N.I. Şpilev.

Trupele care ni se opuneau se găseau pe malul de Vest al Donului încă de la începutul lui iulie şi, în cele peste cinci luni de zile, îşi amenajaseră o bună apărare. Limita ei dinainte trecea pe malul vestic al Donului, mai înalt cu aproape o sută de metri faţă de cel pe care îl ocupam noi. Acest lucru îi permitea inamicului să examineze dispunerea trupelor noastre pe o mare adîncime şi să creeze un sistem de foc de flancare de-a lungul albiei rîului şi pe versantul abrupt.

Comandamentul inamic concentrase în prima linie cea mai mare parte a armamentului automat.

Pe Jukov îl interesa, de asemenea, cea de-a doua linie a apărării inamicului, unde terenul abunda în viroage, pîraie şi crînguri. Toate aceste obstacole naturale fuseseră folosite pentru consolidarea apărării.

Cele mai trainice puncte de sprijin erau amenajate în localităţile Storojevoe şi Urîv-Pokrovskoe, precum şi în aşa-zisa Pădurice de nuci — cota 185. I-am atras atenţia lui Gheorghi Konstantinovici asupra lor şi mai ales asupra celei din urmă. Jukov a fost de acord că punctul de sprijin dispus aici reprezintă o poziţie cheie.

— Da, fără îndoială, acesta trebuie cucerit în primul rînd! Altfel, vor spori dificultăţile de rupere a apărării în ansamblu.

Ne-am întors la Statul major al armatei noaptea tîrziu. Aici se adunaseră deja comandanţii de divizii, comandanţii de arme şi şefii serviciilor, convocaţi anume. Mai întîi, reprezentantul Marelui Cartier General a ascultat raportul şefului cercetării armatei, colonelul S.I. Cernîh, privind starea apărării inamicului, intenţiile şi forţele lui. Datele cercetării completau substanţial imaginea pe care Jukov şi-o făcuse pe parcursul vizitei făcută trupei.

Apoi, Jukov le-a propus comandanţilor de divizii să-şi spună părerea în legătură cu proiectata operaţie ofensivă. Toţi s-au exprimat în favoarea desfăşurării ei.

Jukov asculta cu răbdare şi multă atenţie. Era evident că îşi schimbase părerea pe care

În p. 43: *puşcaşi sovietici dintr-o unitate a Armatei 40 iau cu asalt poziţiile duşmane*
Trupe hitleriste încercuite la Stalingrad încearcă fără succes să iasă din împresurare

o avusese la sosire. Probabil, experienţa sa vastă îl ajutase să aprecieze pe loc şi în mod corect situaţia şi să renunţe la atitudinea sceptică faţă de ideea unei operaţii ofensive în fîşia Armatei 40.

Jukov le-a ordonat celor doi comandanţi de divizie, generalul Şafarenko şi colonelul Bejko, în sectorul cărora avea să aibă loc lovitura principală, să se prevadă totul pînă la cel mai mic amănunt. Timp pentru pregătire veţi avea suficient. Despre tot ceea ce am văzut şi am auzit pe parcursul vizitei mele la Armata 40 — a spus el în încheiere, adresîndu-se tuturor celor de faţă — voi raporta comandantului suprem. Voi sprijini propunerea de a se desfăşura operaţia ofensivă. Vă doresc succes, tovarăşi, în viitoarele lupte!

După ce l-am condus pe reprezentantul Marelui Cartier General la Statul major al frontului, de unde urma să decoleze spre Moscova, ne-am apucat cu înflăcărare de pregătirea ofensivei. Sigur, nu putea fi vorba de grabă, întrucît din discuţia cu G.K. Jukov dinaintea plecării sale înţelesesem că aveam la dispoziţie cel puţin o lună. Termenul se datora atît situaţiei în ansamblu la aripa de Sud a Frontului sovieto-german, cît şi măsurilor care urmau să fie luate prin întărirea Armatei 40.

Încă de la 23 noiembrie 1942, trupele sovietice desăvîrşiseră la Stalingrad încercuirea grupării principale a inamicului. 22 divizii inamice şi alte numeroase unităţi afectate se găseau strînse într-un inel, pe un teren bătut cu foc din toate direcţiile. Armata germano-fascistă era în pragul catastrofei. Încercînd să o preîntîmpine şi, totodată, să menţină în mîinile sale raionul Stalingrad, comandamentul hitlerist a încercat să rupă dinafară inelul încercuirii. În acest scop, a creat concomitent două mari grupări de izbire. Una, în raionul Kotelnikovo, cealaltă la Tormosin. Gruparea de la Kotelnikovo a trecut la ofensivă la 12 decembrie şi a fost zdrobită de trupele Frontului de Sud-Vest la sfîrşitul acelei luni. Cum concentrarea grupării de la Tormosin trena, trupele Frontului de Sud-Vest au primit ordinul de a o zdrobi. Acestora, comandantul suprem le-a fixat misiunea de a prinde în cleşte gruparea din raionul Bokovskaia—Morozovsk, de a pătrunde în spatele ei şi de a o lichida printr-o lovitură concomitentă cu Armatele 5 tancuri şi 3 de gardă dinspre Est, precum şi cu Armata 1 de gardă dinspre Nord-Vest.

Aşadar, trupele Frontului de Sud-Vest trebuiau să atace pe direcţia Sud-Est, şi nu Sud-Vest, cum se prevăzuse anterior. Zdrobirea grupărilor deblocate ale inamicului a amînat înfăptuirea planului de ofensivă al Armatei 40, la care se putea proceda numai după curăţirea de inamic a marelui cot al Donului şi, de aceea, după plecarea lui Jukov, multă vreme încă nu a fost vorba de data începerii ofensivei. Declanşarea ei a fost stabilită prin Directiva din 21 decembrie a Marelui Cartier General.

În româneşte de
Margareta MIHĂILESCU

cărţi sosite la redacţie

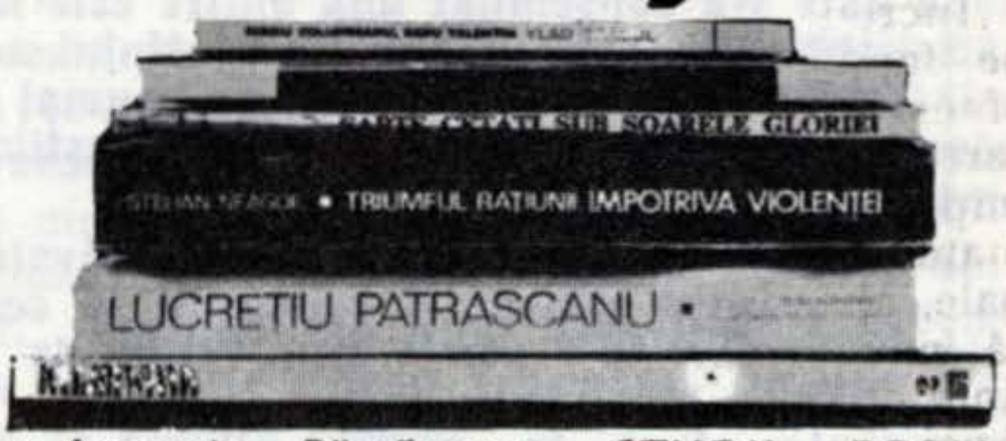

● **Lucreţiu Pătrăşcanu — STUDII ECONOMICE ŞI SOCIAL-POLITICE. 1925-1945** *(sub egida Institutului de studii istorice şi social-politice de pe lîngă C.C. al P.C.R.).*

Editura Politică, Bucureşti, 1978, 232 pp., 14 lei: *volumul reuneşte lucrările* **Reforma agrară în România mare şi urmările ei (1925); Anglia şi Statele Unite (1927); Procesul feroviarilor din Bucureşti după masacrul de la Griviţa (1933); Sarcinile P.C.R. în situaţia economică şi politică actuală din România (1934); Ion al Babei — deputat clăcaş în Divanul ad-hoc al Moldovei (1945).**

● **Nicolae N. Bîrdeanu — MIŞCAREA MUNCITOREASCĂ DIN PORTURILE ROMÂNIEI.**

Editura Politică, Bucureşti, 1978, 168 pp., 5 lei: *pagini de istorie a proletariatului din a doua jumătate a sec. XIX şi începutul sec. XX.*

● **Sergiu Columbeanu, Radu Valentin — VLAD DRACUL.**

Editura Militară, Bucureşti, 1978, 127 pp., 4,25 lei: *viaţa şi domniile (1436-1442, 1443-1447) unui urmaş al lui Mircea cel Bătrîn.*

● **Nicolae Edroiu — HOREA'S UPRISING.**

Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1978, 86 pp., *marea răscoală din 1784 a ţăranilor români din Transilvania, ridicaţi la luptă pentru libertate şi dreptate socială şi naţională.*

● **Ion Dobocan — CONVINGERE ŞI DEVOTAMENT.**

Editura Politică, Bucureşti, 1978, 168 pp., 5 lei: *episoade din lupta comuniştilor în perioada interbelică, evocate de un participant direct.*

● **MANUSCRIPTUM.**

Bucureşti, 1978, 192 pp., 10 lei: numărul 2(31)/1978 al *publicaţiei Muzeului Literaturii Române, comemorînd 130 ani de la revoluţia din 1848.*

● **Gheorghe Săsărman, Gheorghe David, Sanda Voiculescu — ŞAPTE CETĂŢI SUB SOARELE GLORIEI.**

Editura Militară, Bucureşti, 1978, 148 pp., 5 lei: *străvechile aşezări de la Severin, Hunedoara, Deva, Poenari, Bran, Neamţ şi Suceava, martore ale îndelungatului drum de luptă a românilor pentru libertate şi independenţă.*

● **Stelian Neagoe — TRIUMFUL RAŢIUNII ÎMPOTRIVA VIOLENŢEI.**

Editura Junimea, Iaşi, 1977, 544 pp., 22 lei: *Universitatea ieşeană între cele două războaie mondiale, angajată în lupta antifascistă a întregului popor, din iniţiativa şi sub conducerea Partidului Comunist Român.*

SENTIMENTUL ISTORIEI LA PABLO NERUDA

La 12 iulie 1904, la Parral, în Chile, se năştea Nefteli Ricardo Reyes Basoalte, iar, la 23 septembrie 1973, înceta din viaţă, la Santiago de Chile, Pablo Neruda. Între cele două date s-a consemnat una dintre cele mai pasionante existenţe umane ale secolului nostru. Viaţa acestui om a trecut nu numai în istoria culturii mondiale, ci şi în conştiinţa omenirii.

Cel care avea să rostească acel năvalnic Să se trezească pădurarul **a început să scrie primele versuri la 7 sau 8 ani. Vreme de 65 ani, Pablo Neruda (pseudonim luat în adolescenţă, de teama de a nu-şi atrage mînia tatălui dornic să-l vadă mai degrabă îmbrăţişînd medicina sau ingineria) a cîntat prin scrisul său pămîntul natal şi neamul araucanilor[1], a cîntat omul de pretutindeni şi lupta sa pentru dreptul la viaţă, la dragoste, la demnitate. A cîntat, mai presus de orice, marea împotrivire a popoarelor faţă de iazma otrăvitoare a fascismului, care, în deceniul 1930-1940, se întindea ameninţătoare peste lume.**

„Am avut acel sentiment al istoriei care este, cît de cît, conştiinţa poetului" — **aşa îşi defineşte vocaţia Pablo Neruda. Istoria tragică a incaşilor[2], ca şi istoria omului de pe întreg pămîntul se regăsesc unite în poezia sa.** Cîntarea sărbătorii **şi** Douăzeci de poeme de dragoste şi o cîntare de deznădejde, Cîntec de dragoste pentru Stalingrad **şi** Un cînt pentru Bolivar, Tentativa omului infinit şi Reşedinţe pe pămînt, Ode elementare şi Navigări şi întoarceri, Pietrele din Chile şi Cîntece de vitejie **se adună în biblioteca de aur a veacului. În ele şi, mai presus de toate, în** Cîntecul general[3] **răzbate conştiinţa poetului înfrăţit în toate cu destinul omenirii.**

Laureat, în 1971, al premiului Nobel pentru literatură, Neruda este definit, în ultima ediţie a Enciclopediei britanice **(Chicago, 1977, vol. VII, p. 264), drept „unul dintre cei mai fertili şi mai originali poeţi care au scris în limba spaniolă".**

Fiu al unui muncitor de la căile ferate, trăind viaţa celor umiliţi şi obidiţi, deseori în surghiun, Pablo Neruda a intrat în lupta cea mare de partea forţelor binelui. „Am început să devin comunist în Spania, în timpul războiului civil", avea să spună mult mai tîrziu poetul, care declarase odată că „Marele Partid Comunist este unicul partid al Omului". Fermitatea convingerilor sale l-a opus fascismului, oriunde se manifesta el, de la agresiunile lui Hitler şi Mussolini pînă la dictaturile din America Latină. Muncitorii de la minele de cupru şi salpetru l-au ales senator al Republicii Chile, la 4 martie 1945. La 15 iulie, acelaşi an, a devenit membru al Partidului Comunist din Chile, pentru ca, un sfert de secol mai tîrziu, în septembrie 1970, să fie candidatul acestui partid la preşedinţia republicii. Ca unul din liderii Unităţii Populare — alianţa forţelor de stînga din Chile — a renunţat să mai candideze, în favoarea socialistului Salvador Allende. Iată cum descrie poetul campania electorală a candidatului stîngii: „Luînd cuvîntul la adunări imense, la care participau mii şi mii de chilieni, schimbînd automobilul cu trenul, trenul cu avionul, avionul cu vaporul şi vaporul cu calul, în lunile acelea epuizante, Allende şi-a dus misiunea la bun sfîrşit, fără să şovăie".

Neruda şi-a început cariera diplomatică în Birmania, în 1927, în calitate de consul onorific al ţării sale la Rangoon. Au urmat Ceylon, Singapore, Indonezia, Malaysia, Argentina, Spania, Franţa, Mexic. Peste tot Neruda şi-a făcut prieteni dar şi duşmani, pretutindeni a lăsat, mai ales, versurile sale, înfrăţite cu oamenii acelor pămînturi.

Ambasador al ţării sale în Franţa (1970-1973), Neruda scria: „Cînd am ajuns la Paris pentru a prelua conducerea ambasadei noastre, mi-am dat seama că trebuia să plătesc un tribut greu propriei mele vanităţi. Acceptasem postul fără să mă gîndesc prea mult,

---

[1-2] **Magazin istoric,** nr. 1/1975; 7/1970.

[3] În limba română au fost traduse din opera nerudiană, printre altele: **Poeme,** în româneşte de Constantin Varta, Bucureşti, 1950; **Poeme,** traducere de Eugen Jebeleanu, Bucureşti, 1951; **Strugurii şi vîntul. Poem,** în româneşte de Maria Banuş, Bucureşti, 1956; tot Maria Banuş semnează tălmăcirea **Poezii noi,** Bucureşti, 1963; **Poeme,** traducere de Radu Boureanu, **Mătasea şi metalul. Poeme de dragoste,** în româneşte de Aurel Covaci, Bucureşti, 1973.

lăsîndu-mă din nou dus de valul vieții. Îmi surîdea ideea de a reprezenta un guvern popular victorios [prezidat de Allende], ajuns la putere după atîția ani de guvernări mediocre și mincinoase. În fond, poate că ceea ce mă încîntase cel mai mult era să intru cu un nou prestigiu în clădirea Ambasadei chiliene, acolo unde înghițisem umilințe atunci cînd organizasem emigrația spaniolilor republicani în țara mea. Fiecare dintre ambasadorii dinaintea mea contribuise la persecutarea, la denigrarea și la rănirea mea. Prigonitul avea să ia loc pe scaunul prigonitorului, să mănînce la masa sa, să doarmă în patul său și să deschidă ferestrele vechii ambasade pentru ca înăuntru să pătrundă noul aer al lumii".

Poet, militant, diplomat. Iată ipostazele cele mai cunoscute ale identității lui Pablo Neruda, omul lungilor călătorii, prietenul lui Federico Garcia Lorca[1] și Ilia Ehrenburg[2], al lui Rafael Alberti[3] și Louis Aragon[4] al atîtor și atîtor mari artiști ai veacului nostru. Într-una dintre aceste călătorii, în 1960, a poposit și în România — la București și în Carpați — s-a împrietenit cu Mihai Beniuc, Radu Boureanu, Eugen Jebeleanu și a scris despre poeții români, „cu lunga lor istorie" că „sînt cei mai curajoși și, în același timp, cei mai veseli din lume. Grupul acela de trubaduri, tot atît de români ca și păsările de pe meleagurile lor împădurite, tot atît de fermi în patriotismul lor, de hotărîți în revoluția lor și de îmbătător îndrăgostiți de viață au constituit o revelație pentru mine. În puține locuri mi-am făcut atît de repede, atît de mulți frați".

Aceste gînduri, ca și noianul celorlalte pe care i le-a zămislit propria-i viață, sînt adunate în volumul memorialistic Confieso que he vivido memorias, apărut la Barcelona în 1974. Versiunea românească, Mărturisesc că am trăit..., semnată de Nina Ecaterina Popescu, cu o prefață de Eugen Jebeleanu, se află sub tipar, la Editura Politică.

Redactarea memoriilor lui Pablo Neruda, a fost, din nefericire, întreruptă de moartea autorului. De ordonarea definitivă a materialului s-au ocupat soția sa, Matilde Neruda, și poetul Miguel Otero Silva.

Episodul, pe care-l prezentăm în avanpremieră editorială cititorilor noștri, relatează eforturile lui Neruda, în 1939, pe cînd era consul la Paris, pentru a organiza imigrarea în Chile a refugiaților spanioli.

Subtitlurile, notele, ca și explicațiile cuprinse între paranteze drepte aparțin redacției revistei Magazin istoric.

I. W.

---

[1] Federico Garcia Lorca (1899-1936), poet și dramaturg spaniol. Director, din 1931, al teatrului universitar itinerant, „La Barraca", s-a dăruit cu pasiune misiunii de a face cunoscut, pînă și în cătunele cele mai îndepărtate, teatrul clasic spaniol. Multe din piesele sale au văzut luminile rampei pe scenele românești: **Mariana Pineda** (scrisă în 1927), **Nuntă însîngerată** (în 1933), **Casa Bernardei Alba** (în 1936). Despre poetul Garcia Lorca, criticul spaniol Angel del Rio spunea: „Modern și în același timp tradiționalist, cultivat și în aceeași măsură primitiv, Lorca a fost, pe bună dreptate, numit «esența poeziei vii»" (**Vida y Obras de Federico Garcia Lorca,** Saragossa, 1952).

[2] Ilia Grigorievici Ehrenburg (1891-1967), scriitor și ziarist sovietic. Civilizația europeană contemporană, realitățile sovietice, ca și momente din cel de-al doilea război mondial, sînt surprinse, cu acuitate, în vasta și complexa sa operă.

[3] Rafael Alberti (n. 1902), poet spaniol. Membru al partidului comunist, participă, în 1936, la războiul civil, emigrează la Moscova și apoi la Buenos Aires; vizitează în repetate rînduri România, traducînd, în limba spaniolă, versuri de Eminescu și Arghezi.

[4] Louis Aragon (n. 1897), poet și romancier francez; **Traité du style,** apărut în 1928, mărturisește nădejdea autorului într-o revoluție totală, nu numai estetică ci și morală și politică. Ca membru al Partidului Comunist Francez, Aragon afirmă un nou crez artistic în valoarea renașterii morale a omului. Angajat în viața politică, devine directorul ziarului comunist **Ce soir.** Impresiile păstrate din lupta în rîndurile Rezistenței au fost transpuse în versuri de factură, în același timp, clasică și populară. După Eliberare a fost unul din animatorii Comitetului național al scriitorilor și director al săptămînalului **Les Lettres françaises.** În perioada următoare va aborda romanul istoric, **La semaine sainte** avînd ca subiect „cele 100 zile" cuprinse între 20 martie 1815 — reintrarea lui Napoleon în Paris, și 22 iunie 1815 — data celei de-a doua abdicări.

«Consider că omul trebuie să trăiască în patria în care s-a născut şi că dezrădăcinarea fiinţei lui înseamnă o frustrare care, într-un fel sau altul, îi umbreşte sufletul. În ceea ce mă priveşte, nu pot vieţui altundeva decît în patria mea. Nu pot trăi dacă picioarele, mîinile şi auzul meu nu se află aici, dacă nu-i presimt zvonul apelor şi umbrele ei, dacă nu caut prin rădăcinile mele în ţărîna ei, substanţa maternă».

MĂRTURISESC CĂ AM TRĂIT... (I)

PABLO NERUDA

Din nou m-am înapoiat în patria mea cu clasa a treia a unui vapor. Deşi în America Latină nu s-a întîmplat ca scriitori eminenţi să devină trădători, să se pună în slujba fascismului, cum a fost cazul lui Céline[1], Drieu la Rochelle[2] sau Ezra Pound[3], totuşi nu se poate spune că nu a existat un puternic curent întreţinut cu subsidii financiare sau pe altă cale de hitlerism. Peste tot apăreau mici grupuri, care te întîmpinau cu salutul fascist, ridicînd braţul, şi care se ascundeau sub numele de gărzi de asalt. Nu era însă vorba numai de mici grupuri. Vechile oligarhii feudale de pe continent simpatizau (şi încă mai simpatizează) cu orice fel de anticomunism, indiferent dacă provine din Germania sau din partea cercurilor reacţionare autohtone. Nu trebuie uitat nici faptul că anumite regiuni din Chile, Brazilia şi Mexic sînt populate, aproape în întregime, de urmaşi ai germanilor. Aceste sectoare au fost captivate cu uşurinţă de meteorica ascensiune a lui Hitler şi de povestea sa despre mileniul de măreţie germană [Hitler promisese că al treilea Reich va dura 1 000 ani].

Artileria literară împotriva naziştilor

Pe vremea cînd Hitler obţinea victorii zgomotoase, am fost nevoit, nu o dată, să străbat vreun sat sau vreun oraş din Sudul ţării trecînd pe sub adevărate păduri de steaguri cu crucea încîrligată. Odată, aflîndu-mă într-o mică localitate din Sud şi vrînd să dau un telefon, m-am văzut obligat să-i fac Führerului o nedorită reverenţă. Proprietarul localului unde se afla singurul telefon din localitate, un neamţ, se străduise să aşeze astfel aparatul, încît fără să vrei rămîneai cu braţul ridicat în aer, în chip de salut, în faţa portretului lui Hitler.

Am condus revista *Aurora de Chile*. Întreaga artilerie literară (căci alta nu aveam) era îndreptată împotriva naziştilor, care cotropeau ţară după ţară. Ambasadorul hitlerist din Chile a dăruit Bibliotecii Naţionale cărţi reprezentînd aşa-numita cultură neogermană. Am răspuns acestui gest cerînd tuturor cititorilor noştri să ne trimită adevăratele cărţi germane, ale adevăratei Germanii, interzise de Hitler. Am trăit o experienţă deosebită. Am fost ameninţat cu moartea; am primit multe pachete, frumos ambalate, cu cărţi ce conţineau tot felul de porcării; am primit, de asemenea, colecţii întregi din *Stürner*, ziar pornografic, sadic şi antisemit, condus de Julius Streicher, spînzurat pe

---

[1] Louis-Ferdinand Destouches, zis Louis-Ferdinand Céline (1894-1961), medic şi prozator francez; colaboraţionist în perioada ocupaţiei naziste, fapt pentru care a fost condamnat la moarte în contumacie, în 1944. Cititorul român al cărţii *Voyage au bout de la nuit*, apărută recent sub titlul *Călătorie la capătul nopţii*, ar fi meritat o traducere mai corespunzătoare valorii ridicate a originalului, dar şi o prefaţă mai pertinentă şi mai explicită privind nefasta activitate hitleristă a scriitorului francez.

[2] Pierre Drieu la Rochelle, poet, romancier şi eseist (1893-1945); colaboraţionist al ocupanţilor germani, s-a sinucis cîteva luni după eliberarea Franţei, în ziua primirii mandatului de arestare, pentru a se sustrage procesului ce i se intentase pentru colaboraţionism.

[3] Ezra Loomis Pound (1885-1972), poet american cu simpatii profasciste.

drept la Nürnberg[1], după ani de zile. Începutul cu începutul însă timid, au început să ne sosească ediții, în limba germană, din Heinrich Heine[2], Thomas Mann[3], Anna Seghers[4], Einstein[5], Arnold Zweig[6]. După ce am strîns circa 500 volume, ne-am dus să le dăruim Bibliotecii Naționale.

Dar, surpriză! Pentru noi ușile Bibliotecii Naționale erau ferecate cu lacăt.

Atunci am organizat un marș. Am intrat în salonul de onoare al Universității purtînd portretul pastorului Niemöller[7] și cel al lui Karl von Ossietzky[8]. Nu-mi mai amintesc care era prilejul, dar chiar atunci avea loc o ședință prezidată de don Miguel Cruchaga Tacornal, ministrul Afacerilor Externe. Am așezat cu grijă cărțile și portretele pe estrada prezidențială. Bătălia a fost cîștigată. Cărțile au fost primite.

Intenționam să mă dedic muncii mele literare cu și mai mare dăruire și forță. Contactul cu Spania mă fortificase și mă maturizase. Trebuia să pun capăt orelor amare ale poeziei mele. Subiectivismul melancolic din *Douăzeci de poeme de dragoste* sau patetismul dureros din *Reședințe pe pămînt* erau epuizate. Am intuit existența unui filon ascuns nu în adîncuri, sub stînci, ci sub filele cărților. Oare, poezia nu poate sluji semenilor noștri? Nu ar fi nimerit să însoțească oamenii în luptă? Mersesem destul pe drumul iraționalismului și negativismului. Trebuia să mă opresc și să caut calea umanismului, ocolit de literatura contemporană, dar adînc înrădăcinat în aspirațiile ființei omenești.

Mă pregăteam să lucrez la *Cînt general*. Aveam însă nevoie de un loc potrivit; am găsit o casă de piatră pe malul oceanului, într-un loc neștiut de lume, numit Insula Neagră. Proprietarul casei, don Eliadio Sobrino, vechi socialist spaniol, era căpitan de vas. Deși construise casa pentru familia lui, s-a învoit să mi-o vîndă. Dar cu ce s-o cumpăr? Am oferit proiectul volumului *Cînt general* Editurii Ercilla, unde îmi publicam pe atunci lucrările; mi-a fost respins. Cu sprijinul altor editori, care i-au plătit direct proprietarului, am reușit, în cele din urmă, să am, în anul 1939, propria mea casă de creație, în Insula Neagră.

Ideea unui poem central reunind evenimentele istorice, condițiile geografice, viața și lupta popoarelor noastre îmi apărea ca o sarcină ce nu suferea amînare. Țărmul sălbatic al insulei, cu tumultuoasa frămîntare a valurilor oceanului, mă îmbia să mă dăruiesc cu pasiune noului meu cînt.

Misiune nobilă în Franța

Viața însă m-a obligat curînd să părăsesc acel loc.

Îngrozitoarele vești despre emigrația spaniolilor ajunseseră pînă în Chile. Peste cinci sute de mii de bărbați și femei, atît militari cît și civili, trecuseră granița în Franța. Sub presiunea forțelor reacționare, guvernul lui Léon Blum[9] i-a dus în lagăre, i-a împrăștiat prin fortărețe și închisori, i-a îngrămădit în regiunile africane din apropierea Saharei.

În Chile avusese loc o schimbare de guvern. Forțele populare chiliene se întăriseră tocmai datorită suferințelor prin care trecuse poporul spaniol. Guvernul Frontului Popular din Chile[10] a hotărît să mă trimită în Franța, încredințîndu-mi cea mai nobilă misiune pe care am avut-o în viața mea: aceea de a-i scoate pe spanioli din închisori și de a-i aduce în Chile. Poezia mea putea astfel să iradieze, ca și razele de lumină din America, asupra acestei mulțimi de oameni, împovărați, ca nimeni alții, de suferință și plini de eroism. Versurile mele s-ar fi împletit astfel cu sprijinul material pe care-l acorda spaniolilor America, continent care, adăpostindu-i, își plătea o foarte veche datorie.

Aproape invalid (cu puțin timp înainte fusesem operat și aveam un picior în ghips), am ieșit din bîrlog și m-am prezentat președintelui Republicii. Don Pedro Aguirre Cerda m-a primit cu simpatie.

— Da, adu-mi mii de spanioli! Avem de lucru pentru toți. Adu-mi pescari, adu-mi oameni din Țara Bascilor, din Castilia, din Extremadura.

Cîteva zile după aceea, cu piciorul încă în ghips, am plecat spre Franța, pentru a trimite spanioli în Chile.

Aveam o sarcină concretă. Eram consul însărcinat cu imigrarea spaniolilor, așa suna titlul funcției mele. M-am prezentat la Ambasada Republicii Chile, din Paris, etalîndu-mi titlul.

Deși în patrie situația și guvernul nu mai erau aceleași, la Ambasada din Paris nu se schimbase nimic. Perspectiva de a trimite spanioli în Chile i-a umplut de furie pe diplomații sclivisiți. Mi-au dat un birou lîngă bucătărie persecutîndu-mă în fel și chip, ajungînd pînă acolo încît îmi refuzau chiar și hîrtia de scris. La ușa Ambasadei se strîngeau valuri de oameni; luptători răniți, juriști, scriitori, medici care-și pierduseră clinicile, muncitori de tot felul.

---

[1] *Magazin istoric*, nr. 9-12/1970.

[2] Heinrich Heine (1797-1856), poet german. Întîlnirea cu K. Marx (1844) îl orientează spre o nouă fază de creație, aceea a literaturii cu conținut politic-social și cu pronunțat caracter polemic-satiric.

[3] Thomas Mann (1875-1955), scriitor german, laureat, în 1929, al premiului Nobel; *Magazin istoric*, nr. 12/1971, 1/1972.

[4] Anna Seghers (de fapt Netty Radvanyi, n. 1900), scriitoare germană, stabilită după un lung exil, în R.D.G. (1947).

[5] Albert Einstein (1879-1955), fizician german, naturalizat cetățean american în 1940. Laureat, în 1921, al premiului Nobel. Autorul teoriei relativității, care a revoluționat, la vremea sa, științele fizico-matematice.

[6] Arnold Zweig (1887-1969), prozator și dramaturg german, stabilit, din 1948, în R.D.G.

[7] Martin Niemöller (n. 1892), teolog german din R.F.G., militant al mișcării mondiale pentru pace.

[8] Karl von Ossietzky (1889-1938), publicist german; laureat al premiului Nobel pentru pace. *Magazin istoric*, nr. 11/1972.

[9] Léon Blum, om politic și scriitor francez (1872-1950). Lider al Partidului Socialist Francez; prim-ministru în guvernele Frontului Popular (1936-1937 și martie-aprilie 1938). Deportat în Germania, în 1943, și eliberat, în mai 1945, a devenit, ulterior, liderul unui guvern socialist monocolor (1946).

[10] În 1936, partidele chiliene de centru și de stînga au constituit un Front Popular, care a întrunit majoritatea voturilor la alegerile prezidențiale din 1938. În urma acestui succes, s-a constituit un guvern al Frontului Popular condus de Pedro Aguirre Cerda.

Cum pînă la biroul meu de la etajul IV oamenii își croiau drum cu mare greutate, funcționarii Ambasadei au inventat ceva diabolic. Au oprit ascensorul. Mulți dintre spanioli fuseseră răniți în război sau erau supraviețuitori din lagărul de concentrare din Africa. Mi se rupea inima cînd îi vedeam urcînd anevoie scările pînă la etajul al patrulea, în timp ce funcționarii aceia odioși se distrau pe socoteala mizeriilor pe care le născoceau.

Viața fiecărui om ce venea de acolo, de acolo de unde totul însemna înfrîngere și captivitate, constituia un roman, cu plînsetele, cu rîsetele, cu singurătatea, cu ideile lui. Cîteva din aceste povești m-au umplut de uimire.

Am cunoscut un general de aviație, înalt și sobru. Urmase Academia militară și avea tot felul de titluri. Umbla pe străzile Parisului asemeni unei umbre donquijotești a pămîntului spaniol, bătrîn și drept ca un plop din Castilia.

Cînd armata franchistă a împărțit zona republicană în două, generalul Herrera trebuia să patruleze într-un întuneric dens, să inspecteze punctele de apărare, să dea ordine în cele două zone. Survola zona inamică în nopțile cele mai întunecoase cu avionul complet neluminat. Din cînd în cînd, tirul franchist aproape îi atingea aparatul. Deoarece stătea mereu în întuneric și se plictisea, generalul a învățat alfabetul Braille. După ce a învățat bine scrisul orbilor, a început să-și facă primejdioasele lui raiduri citind cu degetele, în timp ce sub el se consumau focul și durerea războiului civil.

O altă poveste de care-mi amintesc cu emoție este cea a poetului andaluz Pedro Garfias. Aflîndu-se în exil, ajunsese în Scoția, la castelul unui lord. Castelul fiind pustiu, Garfias — andaluzian fără astîmpăr — obișnuia să se ducă zilnic la cîrciuma din comitat, unde, în tăcere, căci nu știa englezește, iar spaniola lui dialectală nici măcar eu nu eram în stare s-o înțeleg, își bea berea singuratic și plin de melancolie. Clientul mut a atras atenția cîrciumarului. Într-o seară, după ce toți mușteriii plecaseră, cîrciumarul l-a rugat să mai rămînă. Au băut împreună, în liniște, așezați lîngă soba în care focul arunca scîntei, invitatul vorbind pentru amîndoi.

Vizitele aveau să devină curînd un adevărat ritual.

În fiecare seară, Garfias era invitat de cîrciumar, și el singur, fără nevastă, fără familie. Încetul cu încetul, limbile s-au dezlegat. Garfias îi povestea cîrciumarului despre războiul din Spania, folosindu-se de interjecții, înjurături, imprecații foarte andaluziene. Cîrciumarul îl asculta în tăcere, cu religiozitate, neînțelegînd, firește, nici o boabă.

La rîndul lui, scoțianul a început să-și povestească și el necazurile; poate că întîmplarea cu soția care-l părăsise, poate că isprăvi de ale fiilor lui, ale căror portrete, în uniforme militare, decorau căminul. Spun poate, deoarece în timpul tuturor acelor luni cît duraseră ciudatele conversații, nici Garfias nu a înțeles o iotă din ce îi povestea cîrciumarul.

Cu toate acestea, prietenia dintre cei doi bărbați singuratici, povestindu-și cu înflăcărare viața, fiecare în limba lui, inaccesibilă celuilalt, s-a strîns, iar faptul că se vedeau seară de seară și vorbeau pînă în zorii zilei a devenit o necesitate pentru amîndoi.

Garfias a trebuit să plece în Mexic. Au băut și au stat de vorbă, iar la despărțire s-au îmbrățișat și au plîns. Emoția care-i stăpînea pe amîndoi și care-i unea atît de adînc, se datora faptului că singurătățile lor aveau să se despartă.

— Pedro, l-am întrebat eu de mai multe ori pe poet, despre ce crezi tu că îți povestea?

— N-am înțeles niciodată, măcar un cuvîntel, Pablo, dar în clipa cînd îl ascultam aveam senzația, certitudinea chiar, că pricepeam. Iar cînd vorbeam eu, eram sigur că și el mă înțelege.

Cu Winnipeg spre America de Sud

Cînd am sosit într-o dimineață la Ambasadă, funcționarii mi-au înmînat o telegramă cu un text foarte lung. Zîmbeau. Mi s-a părut ciudat că-mi zîmbeau, ei, care nici măcar nu-mi dădeau bună ziua. Probabil că mesajul conținea ceva care-i umplea de bucurie.

Telegrama venea din Chile. Era semnată, nici mai mult nici mai puțin, de președinte, de don Pedro Aguirre Cerda, același din partea căruia primisem instrucțiuni atît de ferme în legătură cu îmbarcarea spaniolilor exilați.

Am citit cu stupoare că don Pedro, bunul nostru președinte, luase cunoștință cu surprindere, chiar în aceeași dimineață, despre faptul că eu pregăteam plecarea emigranților spanioli spre Chile. Îmi cerea să dezmint imediat această știre.

Pentru mine, telegrama președintelui era stranie. Munca de a organiza, a examina, a selecționa emigranții fusese grea și o făcusem singur. Din fericire, guvernul spaniol aflat în exil înțelesese importanța misiunii mele. În fiecare zi însă se iveau piedici noi, neașteptate. Între timp, din lagărele din Franța și Africa, unde erau îngrămădiți mii de refugiați, plecau sau se pregăteau să plece spre Chile sute de oameni.

Guvernul republican din exil reușise să facă rost de un vapor, Winnipeg. Fusese transformat pentru a i se mări capacitatea de transport, iar acum aștepta la cheiul micului Port Trompeloup, din apropierea orașului Bordeaux.

Ce era de făcut? Munca aceea intensă și dramatică, desfășurată chiar în ajunul celui de-al doilea război mondial, însemna pentru mine încununarea sensului vieții mele. Mîna pe care o întinsesem luptătorilor persecutați însemna pentru ei salvarea și, în același timp, era o dovadă că patria mea este primitoare și combativă. Odată cu sosirea telegramei președintelui toate visurile mele se năruiau.

Am hotărît să mă consult cu Negrin. Avusesem norocul să mă împrietenesc cu președin-

tele Juan Negrin[1], cu ministrul Alvarez del Vayo[2] și cu alți cîțiva din cei din urmă lideri republicani. Negrin era cel mai interesant dintre toți. Avea un spirit universal, sau cel puțin european, își făcuse studiile la Leipzig, era profesor universitar. La Paris a reușit să mențină, cu toată demnitatea, acea umbră imaterială pe care o au de obicei guvernele în exil.

Am vorbit cu el. I-am povestit cum stăteau lucrurile, amintind despre ciudata telegramă a președintelui, care, de fapt, mă punea în situația de impostor, de șarlatan ce oferea unui popor exilat o găzduire inexistentă. Existau trei soluții posibile. Prima, abominabilă, consta pur și simplu în a anunța că emigrarea spaniolilor în Chile fusese suspendată. A doua, dramatică, era aceea de a face public faptul că nu eram de acord cu hotărîrea de a-mi considera misiunea încheiată și de a-mi trage un glonte în tîmplă. A treia, sfidătoare, era să umplu vaporul cu emigranți, să mă îmbarc împreună cu ei și să ne îndreptăm, fără nici o aprobare, spre Valparaiso, urmînd să vedem la fața locului ce avea să se întîmple.

Negrin s-a lăsat pe speteaza fotoliului trăgînd dintr-o voluminoasă țigară de foi. A zîmbit cu tristețe și m-a întrebat:

— N-ai putea folosi telefonul?

Comunicațiile telefonice între Europa și America erau, pe vremea aceea, aproape imposibile, necesitînd ore întregi de așteptare. Printre zgomote asurzitoare și întreruperi bruște am reușit totuși să aud vocea îndepărtată a ministrului nostru de Externe. În urma acestei convorbiri — care se întrerupea mai tot timpul, trebuind să repetăm fiecare frază de cîte douăzeci de ori, fără a putea ști dacă celălalt înțelesese sau nu, scoțînd niște urlete fantastice, sau primind, drept orice răspuns, zgomotul de trîmbiță oceanică al telefonului — am crezut că reușisem să-l fac pe ministrul Ortega să înțeleagă că nu mă supuneam contraordinului președintelui Aguirre Cerda. Am crezut, de asemenea, că auzisem că ministrul îmi cerea să aștept pînă a doua zi.

Cum era și firesc, în micul meu hotel din Paris, am petrecut o noapte agitată. În dupăamiaza zilei următoare am aflat că ministrul Afacerilor Externe chilian își prezentase demisia chiar în dimineața aceleiași zile. Nici el nu era de acord cu retragerea permisiunii care-mi fusese dată cu cîtva timp în urmă. Întreg cabinetul era alarmat, dar bunul nostru președinte, năucit pentru scurt timp de presiunile ce se făceau asupra lui de către cercurile forțelor ostile ajutorării refugiaților spanioli, și-a recăpătat în cele din urmă autoritatea. Am primit o a doua telegramă, prin care mi se indica să-mi continui activitatea în legătură cu emigrarea spaniolilor.

[1] Juan Negrin (1889-1956), om politic socialist spaniol, medic reputat și profesor la Facultatea din Madrid. Ministru de Finanțe (1936-1937) și prim-ministru (1937-1939) în timpul războiului civil din Spania. Între 1939 și 1945 a condus guvernul republican din emigrație.

[2] În 1963, Alvarez del Vayo a vizitat România, acordînd un interviu revistei *Lumea*.

Am îmbarcat în sfîrșit oamenii pe Winnipeg. Soți și soții, copii și părinți venind din diferite colțuri ale Europei sau Africii, se reîntîlneau din nou, acum, la locul îmbarcării. Mulțimea celor care așteptau se arunca asupra trenurilor. Plîngeau și strigau, își recunoșteau din goana trenului ființele iubite, ca niște ciorchini vii pe ferestrele vagoanelor. Încet, încet, au reușit să urce cu toții pe vapor. Erau pescari, țărani, muncitori, intelectuali, o adevărată mostră de forță, eroism, putere de muncă. Luptînd, poezia mea a reușit să le găsească o patrie. Și m-am simțit mîndru.

Am cumpărat un ziar. Mergeam pe o stradă din orășelul Varennes-sur-Seine. Treceam prin fața vechiului castel cu ruinele lui înroșite de plante agățătoare, cu turnuri de ardezie înălțate spre cer. Vechiul castel, în care odinioară se adunaseră Ronsard[3] și poeții Pleiadei[4], avea în ochii mei prestigiul pietrei și al marmurei, al versurilor alexandrine scrise cu vechi litere de aur. Am deschis ziarul. Chiar în ziua aceea izbucnise cel de-al doilea război mondial. Așa anunța cu litere de-o șchioapă, scrise cu o cerneală neagră și murdară, ziarul care-mi căzuse în mînă în bătrînul tîrg uitat de Dumnezeu.

Toată lumea se aștepta la așa ceva. Hitler înghițise treptat teritorii întregi, iar oamenii de stat englezi și francezi, cu nelipsitele lor umbrele, alergau oferindu-i mereu noi și noi orașe, țări și ființe omenești.

În mințile oamenilor domnea o confuzie teribilă. De la fereastra locuinței mele, din Paris, priveam spre Hôtel des Invalides, de unde ieșeau primele detașamente de flăcăiandri, îndreptîndu-se direct spre gura căscată a morții, fără măcar să aibă habar ce înseamnă uniforma militară.

Plecarea lor avea ceva trist. Nu se întrevedea nimic, războiul părea dinainte pierdut. Forțele șovine vînau pe străzi intelectuali progresiști. Pentru ei, dușmanii nu erau discipolii lui Hitler sau ai lui Laval[5], ci floarea intelectualității franceze. L-am adăpostit din nou la Ambasadă, care, între timp, se schimbase mult, pe marele poet Louis Aragon. A petrecut aici patru zile și patru nopți, scriind neîncetat, în timp ce hoardele îl căutau pentru a-l lichida. Acolo, la Ambasada chiliană, și-a terminat romanul *Pasagerii de pe imperială*. În cea de-a cincea zi a îmbrăcat uniforma și a plecat pe front. Era al doilea război în care lupta împotriva germanilor.

Traducere de
Nina Ecaterina POPESCU

[3] Pierre de Ronsard (1524-1585), poet francez.

[4] Pleiada — în mitologia greacă, numele celor șapte fiice ale lui Atlas și Pleion; denumește nu numai o constelație din emisfera boreală ci și un grup de poeți francezi, alcătuit în sec. XVI de Ronsard, du Bellay, Remy Belleau, Jodelle, Baïf, Pontus de Tyard și J. Peletier du Mans, înlocuit, după moartea sa, de Dorat.

[5] Pierre Laval (1883-1945), om politic francez. Prim-ministru (1931-1932, 1935-1936, 1942-1944) și ministru de Externe (1934-1935). A dus o politică de conciliere față de Italia fascistă și Germania hitleristă. Împreună cu mareșalul Pétain a condus regimul colaboraționist de la Vichy (1940-1944). După eliberarea Franței a fost condamnat la moarte și executat (1945).

GERMANIA ÎN TIMPUL RĂZBOAIELOR NAPOLEONEENE (I)

PIERRE GAXOTTE

Anul 912, cînd se stinge dinastia carolingiană și este ales rege Conrad I (912-918), marchează întemeierea regatului german. Otto I cel Mare (936-973), din dinastia saxonă, reunește sub autoritatea sa și a membrilor familiei sale cea mai mare parte a ducatelor germane, încoronîndu-se, la 2 februarie 962, ca împărat. Statul său, denumit mai apoi Sfîntul Imperiu roman de națiune germană, cuprinde ducatele: Franconia, Suabia, Bavaria și Lotharingia (Lorena), precum și mărcile[1]: Bilung, Lausitz, Meissen, Carintia, Nordmark; îi sînt vasale Regatul Italiei și Regatul Burgundiei. În secolele următoare, acest imperiu devine unul din statele cele mai puternice ale Europei. În timpul lui Carol Quintul (1519-1556), Casa de Habsburg stăpînește Germania și Austria, Spania, Țările de Jos, o parte din Italia, Boemia, Moravia, o parte din Ungaria etc. În secolul următor, războiul de 30 ani (1618-1648), o adevărată conflagrație europeană purtată pe teritoriul Germaniei între statele catolice și cele protestante, duce la pulverizarea imperiului în aproape 400 state și stătulețe, rămase după Pacea westfalică (1648) sub dominația formală a Habsburgilor.

În aceste condiții, din a doua jumătate a secolului XVII, se ridică două state care își dispută dominația asupra lumii germane: Prusia și Austria. Statul modern prusian ia ființă la începutul sec. XVII, prin unirea domeniilor Casei de Hohenzollern: Brandenburg, Kleve, Mark, Ravensberg; la acestea se adaugă ducatul Prusiei (1618), precum și o serie de mici teritorii în Saxonia și Westfalia (1648). Sub electorul Frederic Wilhelm (1640-1688) și urmașul acestuia, electorul Frederic III (1689-1713), devenit rege al Prusiei în 1700, sub numele de Frederic I, sînt anexate Pomerania de Apus și alte teritorii germane; în 1745, este cucerită, de la austriaci, Silezia. Participînd la împărțirea Poloniei, alături de Austria și Rusia, Prusia anexează întinse teritorii poloneze. La sfîrșitul sec. XVIII, statul prusian era unul dintre cele mai puternice din Europa.

După Pacea westfalică, Habsburgii rămîn, formal, monarhi ai Sfîntului Imperiu roman de națiune germană. În urma unor îndelungate războaie cu turcii, duse de la finele sec. XVII pînă la jumătatea veacului următor, Austria anexează întreaga Ungarie, Transilvania, Croația, o parte a Serbiei, Slovenia etc.

[1] Marca era denumirea dată în evul mediu comitatelor de frontieră.

Intrarea trupelor lui Napoleon în Berlin (detaliu după o gravură de epocă)

După războaiele de succesiune la tronul spaniol, Habsburgii austriaci își extind stăpînirile asupra Belgiei, Regatului Neapolelui, Sardiniei etc.; ca urmare a participării la împărțirea Poloniei, Austria anexează o bună parte din această țară. În ultimii ani ai sec. XVIII, monarhia habsburgică stăpînește un teritoriu de 576 000 km², cu o populație de peste 20 milioane locuitori.

Revoluția franceză din 1789-1794, precum și evenimentele care îi urmează — instaurarea, rînd pe rînd, a Directoratului (1795-1799) și Consulatului (1799-1804), iar după aceea domnia lui Napoleon I ca împărat al Franței (1804-1815) — au implicații importante asupra întregii Europe și mai ales a statelor care compuneau Imperiul romano-german. Atît Frederic Wilhelm, regele Prusiei, cît și Leopold II, împăratul habsburgic, sînt mulțumiți, la început, de izbucnirea revoluției franceze: primul, dorind slăbirea Franței; cel de-al doilea, considerînd că reunirea Statelor generale la Paris, în mai 1789, este un pas important către constituționalism[1].

Radicalizarea mișcării revoluționare franceze îi determină pe cei doi monarhi să semneze „Declarația de la Pillnitz" (august 1791), prin care amenință Franța cu o intervenție europeană. Șase luni mai tîrziu, Austria și Prusia încheie un tratat de alianță împotriva Franței, care constituie baza primei coaliții antifranceze (Austria, Prusia, Anglia, Spania, Olanda). Dar, cum scrie istoricul vest-german Karl Dietrich Erdmann, „statele imperiului n-au acordat celor doi aliați [Austria și Prusia] decît un ajutor insuficient, plin de ezitări". Micile state din zona Rinului inferior n-au opus nici o rezistență francezilor. „La Mayenza și în alte locuri — scrie istoricul german K. Erdmann — au fost create regimente după modelul cuceritorilor, cluburi iacobine, o municipalitate revoluționară; s-au plantat arbori ai libertății, au avut loc manifestații. Populația acestor mici state n-avea nici un motiv să regrete vechea ordine. Burghezia își dovedea în mod deschis simpatia pentru ideile venite din Occident [Franța]".

Războiul dus de trupele republicane franceze împotriva forțelor monarho-feudale se încheie prin destrămarea coaliției și succesul deplin al Franței. Prin Tratatul de la Campo Formio (octombrie 1797), Austria renunță la stăpînirea Belgiei, consimte la ocuparea malului stîng al Rinului de către Franța și recunoaște influența acesteia în Italia.

În anul 1798 se încheie o a doua coaliție antifranceză, alcătuită din Austria, Rusia, Anglia, Neapole, Turcia; luptele dintre cele două tabere iau sfîrșit tot cu victoria francezilor. Tratatul de pace franco-austriac (Lunéville, februarie 1801) confirmă statu-quoul existent, iar cel franco-englez (Amiens, martie 1802) stipulează unele cesiuni teritoriale reciproce.

Trei ani mai tîrziu, în 1805, se formează o a treia coaliție (Anglia, Rusia, Austria, Suedia, Neapole). Campaniile napoleoneene vor continua, producînd mari prefaceri în lumea germană (aflată, formal, sub sceptrul lui Francisc II de Habsburg, pînă în 1806, cînd Sfîntul Imperiu roman de națiune germană este desființat de Napoleon), implicînd aproape toate statele Europei și sfîrșindu-se cu înfrîngerea Franței și abdicarea lui Bonaparte.

Expedițiile și cuceririle franceze au și cunoscutele efecte pozitive asupra Europei, determinînd răspîndirea ideilor revoluționare: abolirea privilegiilor feudale, egalitatea civică, garantarea proprietății, desființarea sistemului perimat al breslelor medievale etc. În Prusia, în 1807, de pildă, „programul reformelor lui Hardenberg a fost alcătuit, în mod deliberat, după ideile Revoluției franceze" (Karl D. Erdmann).

Dar umilirea națională și exploatarea economică a țărilor subjugate determină apariția și creșterea rezistenței populare împotriva ocupanților. Cînd „Napoleon a creat Imperiul francez — scrie Lenin — cotropind o serie întreagă de state naționale mari și viabile din Europa, care se formaseră de mult, atunci

---

[1] *Magazin istoric*, nr. 5/1978.

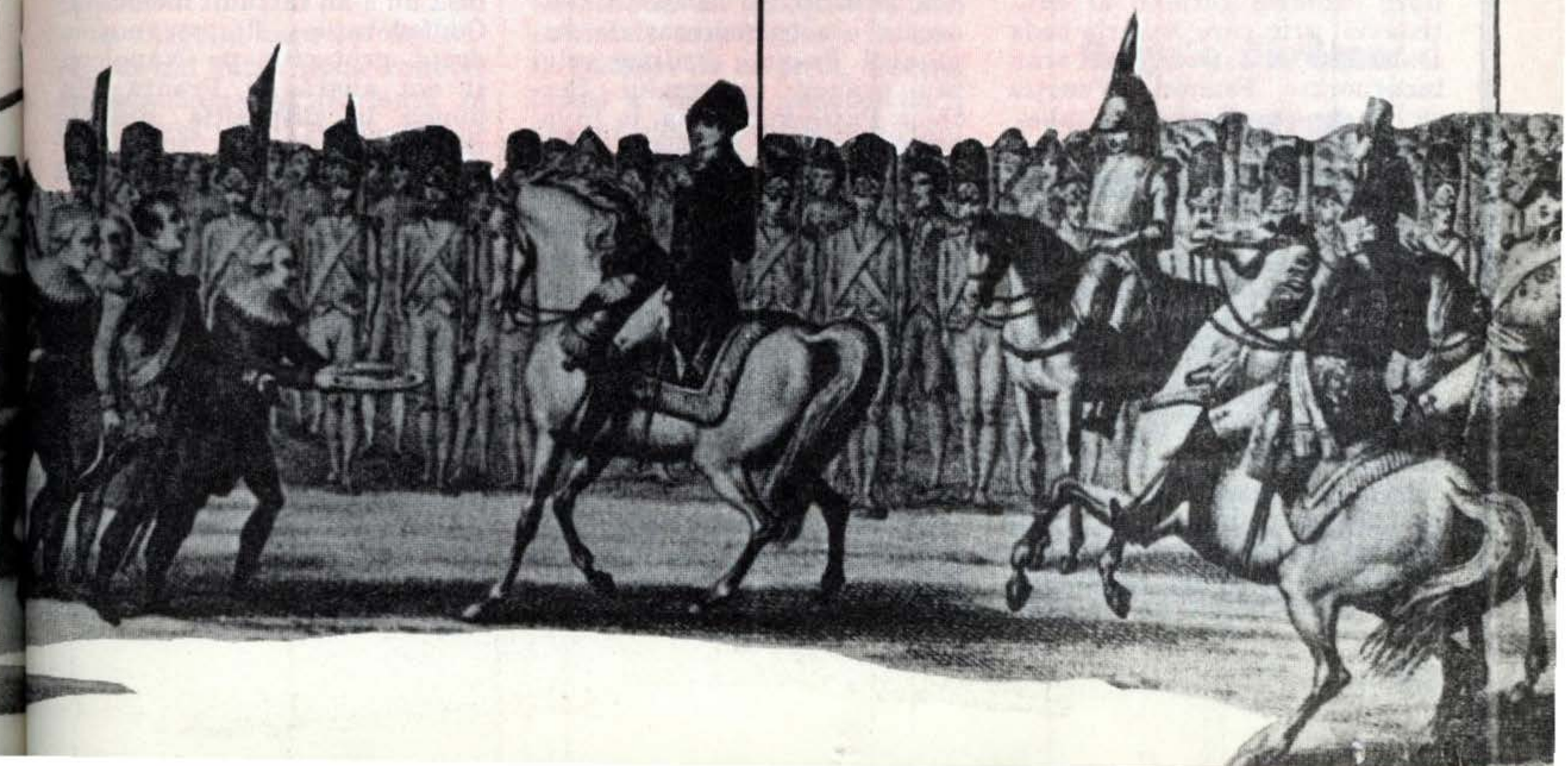

războaiele franceze naționale s-au transformat în războaie imperialiste, care au generat, la rîndul lor, războaie de eliberare națională împotriva imperialismului lui Napoleon"[1]. În 1809 are loc o răscoală în Tirol, înăbușită de francezi. „În persoana conducătorului acestei insurecții populare, Andreas Hofer, în victoriile și înfrîngerea ei, rezistența națională germană împotriva lui Napoleon își află un simbol strălucitor", arată profesorul K. Erdmann. Mai tîrziu, au loc alte asemenea tentative în mai multe zone ale Germaniei. „Toate acestea demonstrau că forțele naționale și populare, în numele cărora Napoleon își începuse acțiunile, se întorceau acum în Germania, așa cum mai înainte se întîmplase în Spania, împotriva dominației franceze" (K.D. Erdmann).

La 1 decembrie 1805, după ce alege el însuși pozițiile de luptă cele mai avantajoase, Napoleon își așază marea majoritate a trupelor (aproximativ 70 mii soldați) în fața platoului Pratzen din apropierea localității Austerlitz (120 km de Viena); flancul drept și-l acoperă doar cu forțe reduse. (La 20 octombrie 1805, după începerea ostilităților dintre armatele Coaliției și Franța, Napoleon împresurase armata generalului austriac Mack, care capitulase; 23 zile mai tîrziu, Bonaparte a intrat în Viena.) Oștile țariste și austriace (circa 90 mii oameni), comandate de țarul Alexandru I și de împăratul Francisc II, sînt instalate pe poziții foarte puternice pe platou. Văzînd dispunerea armatei franceze, Aliații decid să atace flancul slab, pentru a-l străpunge și a înconjura adversarul, tăindu-i drumul de retragere spre Viena. În acest fel, ei cad în cursa întinsă de Napoleon, care urmărește să slăbească centrul inamic prin dislocarea trupelor de pe pozițiile puternice de pe platou, pentru a izbi cu toate forțele.

Primii care atacă, în dimineața de 2 decembrie, sînt Aliații, dar soldații mareșalului Davout (aflați în flancul drept) rezistă cu îndîrjire. La ora 9, Napoleon lovește cu impetuozitate centrul dușman și cucerește platoul; contraatacul adversarilor, lansat pe la orele 11, este zdrobit. După vreo două ore, oștile țariste și austriace sînt înfrînte definitiv și puse pe fugă.

După publicarea în nr. 5/1978 a relatărilor istoricului vest-german Karl Dietrich Erdmann despre evenimentele petrecute în Germania la sfîrșitul sec. XVIII, înfățișăm în viziunea academicianului francez Pierre Gaxotte perioada următoare din istoria acestei țări. Fragmentele ce urmează sînt extrase din cartea lui P. Gaxotte, Histoire d'Allemagne, apărută în Editura Flammarion, Paris, în 1975, care acordă un spațiu larg războaielor napoleoneene și implicațiilor lor în Germania acelei epoci. Titlul și subtitlurile aparțin redacției noastre.

Ioan DRAGOMIRESCU

[1] V.I. Lenin, *Opere*, vol. 22, p. 303.

Sfîntul Imperiu roman de națiune germană dispare

Lupta s-a încheiat cu o strălucită victorie a lui Napoleon. În aceeași seară, Francisc II de Habsburg i-a cerut învingătorului o întrevedere. Armistițiul s-a semnat două zile mai tîrziu. La 26 decembrie a urmat Pacea de la Pressburg [numele german al Bratislavei] prin care Austria ceda Dalmația și Istria, care erau încorporate Franței; Veneția se unea cu Regatul Italiei. Alte teritorii austriace treceau în stăpînirea Würtembergului și Bavariei.

Acum, Sfîntul Imperiu roman de națiune germană, constituit cu nouă secole în urmă, a dispărut. Francisc II „convins de imposibilitatea de a-și îndeplini mai departe îndatoririle sale de conducător al acestui imperiu", declara că renunța la o coroană „care nu mai avea nici un preț în ochii lui, dar care inspira deplină încredere statelor, electorilor și prinților germani". Pe aceștia îi absolvea de îndatoririle pe care le avuseseră față de el. El va domni de acum înainte sub numele de Francisc I, ca împărat ereditar al Austriei, titlu pe care și-l luase de fapt încă din 1804, anul cînd Napoleon se proclamase împărat al Franței.

Pacea de la Pressburg mai consfințea și alte schimbări teritoriale. Prusia anexa Hanovra, dar ceda Bavariei provincia Ausbach, iar lui Napoleon principatul de Neuchâtel; acesta era încredințat de împăratul Franței credinciosului său prieten, mareșalul Berthier. Puțin mai tîrziu, la 15 februarie 1806, Prusia a semnat un tratat de alianță cu Franța.

În urma aceleiași păci, ducii de Bavaria și Würtemberg au căpătat rangul de regi; Bavaria își mărea teritoriul cu orașele Augsburg și Nürnberg și cu rămășițele fostelor episcopate Eichstätt și Passau. În sfîrșit, Würtemberg și Baden se extindeau către Sud pînă la Lacul Constanța.

Statele germane din Sud și din Vest: Bavaria, Würtemberg, Baden, Hessa-Darmstadt, Berg, Nassau, Arenberg, Ratisbona și cîteva mici principate, în total 16 state s-au constituit, la 12 iulie 1806, în Confederația Rinului. Confederația era prezidată de electorul arhicancelar Dalberg, care își lua titlul de prinț-primat și denumirea de Alteță Serenissimă. Interesele comune ale confederației urmau să fie rezolvate la Frankfurt de o Dietă formată din două colegii, cel al regilor și cel al prinților, care însă nu s-au întrunit niciodată. Confederația îl recunoștea drept protector pe Napoleon și era aliată cu Franța. Ea punea la dispoziția Franței un contingent de trupe de 63 000 oameni (la o populație de șapte milioane și jumătate de locuitori). La rîndul său, Napoleon promitea 200 000 oameni pentru apărarea aliaților săi. Din fostul Imperiu, în afara confederației rămîneau ducatele Turingia, Oldenburg, Brunswick, principatele Anhalt, Lippe și Reuss, Mecklenburgul, Saxa și statul brandenburgo-prusac.

Care au fost sentimentele germanilor în fața prăbușirii imperiului? Indiferență, resemnare? Furie reținută? Este

dificil de răspuns. În luna august 1806, francezii au împuşcat un librar din Nürnberg, Johan Filip Palm, care editase şi răspîndise o broşură intitulată *Germania în cea mai profundă stare de umilire*. El a fost considerat primul martir al cauzei naţionale. Execuţia lui a avut loc la Braunau, la frontiera austriacă.

Nepotul lui Frederic II, regele Frederic-Wilhelm III al Prusiei (1797-1840), era un om timid, instabil, timorat, avid de mărire ca aproape toţi cei din familia sa, dar copleşit de sistemul de guvernare pe care înaintaşul său îl aplicase pînă la exces. În timp ce industria creată de stat nu reuşea să-şi desfacă produsele, ţăranii şi muncitorii trăiau din ce în ce mai rău; numărul vagabonzilor, al cerşetorilor şi al celor fără de lucru creştea necontenit. Se simţea nevoia înlocuirii vechilor reglementări cu altele noi; săracii puteau cumpăra mărfurile produse de industrie numai dacă i se creau venituri mai mari. Wilhelm a intuit acest lucru; de aceea, între 1799 şi 1805, i-a eliberat de pe domeniile regale, dîndu-le pămînt şi creînd dintr-o dată 50 000 mici proprietari. El n-a îndrăznit însă să impună reforma aceasta şi vasalilor săi, nici să le ceară să plătească impozite funciare, nici să aboleăscă accizele[1], cu toate constrîngerile poliţieneşti pe care acestea le implicau.

În războiul care s-a declanşat curînd între noua coaliţie antinapoleoneană (formată în iulie 1806 din Prusia, Anglia şi Rusia) şi armatele franceze, oştirea prusiană, prost comandată şi prost instruită, plătită şi întreţinută execrabil, angajată în luptă prematur, a fost zdrobită la Jena de Napoleon şi la Auerstadt, de Davout (14 septembrie 1806). La 27 octombrie, Napoleon şi-a făcut intrarea în Berlin.

[1] Accieg taxe plătite pentru intrarea mărfurilor în oraşe.

Prin Pacea de la Tilsit, din 9 iulie 1807, la negocierea căreia Frederic-Wilhelm nici măcar nu a fost admis, regatul condus de acesta a fost redus la Prusia propriu-zisă, Silezia şi Pomerania. Din Hessa-Kassel, Brunswick-Wolfenbuttel şi Nassau-Orania — ai căror prinţi slujiseră în armata prusacă — Hanovra şi posesiunile Prusiei de la Vest de Elba (inclusiv Magdeburgul), Napoleon a alcătuit Regatul Westfaliei, cu capitala la Kassel, fixîndu-i ca suveran pe fratele său, Jérôme Bonaparte. Comitatul Mark şi oraşele Dortmund, Essen, Werden, Münster au fost alipite marelui ducat Berg. Inginerul de mine Heron de Willefosse a lăsat o descriere amănunţită a acestei regiuni harnice şi bogate, unde fabricile se îndesesc în văile înguste şi îşi desfăşoară „activitatea mai mult de cincizeci de ateliere". Minele de cărbuni din zona Ruhrului alimentează industria metalurgică foarte prosperă; tot aici se desfăşoară şi un important comerţ pe apa Rinului.

Războiul a supus populaţia civilă din Germania la grele încercări. În 1806 şi 1807, rechiziţiile, trecerea trupelor şi bătăliile creaseră o mare mizerie în Prusia. Ministrul de Război al Franţei, generalul Clarke, îl informa pe Napoleon că funcţionarii, neplătiţi, au ajuns să trăiască din „ultimele expediente". În seara bătăliei de la Jena, Goethe însuşi a fost pe punctul de a deveni victima soldaţilor francezi beţi, care s-au instalat în casa lui din Weimar. Christine Vulpius — cu care poetul se va căsători două zile mai tîrziu — a reuşit să-i calmeze numai prin sîngele rece de care a dat dovadă. „Războiul, îi spunea Napoleon cancelarului Müller, este un meşteşug josnic, barbar, dar ce pot eu să fac? Sînt nevoit să-l port împotriva voinţei mele". Ordinea şi calmul au fost de altfel restabilite la Weimar după

În cursul întrevederii pe care a avut-o, la Weimar, în 1808, cu Goethe, Napoleon i-a mărturisit că, în tot timpul campaniei din Egipt, citise Suferinţele tînărului Werther...

trei zile. „După ce am văzut de aproape cît este de disciplinată această armată, scria soţia ducelui de Saxa-Weimar care rămăsese în oraş, îi înţeleg succesele. Numai o asemenea organizare îi face posibilă victoriile".

Regele Jérôme se descurcă destul de bine

În ceea ce priveşte atitudinea localnicilor, ea varia în funcţie de diferitele zone ale ţării. Iată, de pildă, situaţia din Renania. Cele patru departamente în care fusese împărţită făceau parte din Franţa. Aici Bonaparte era considerat ca un despot luminat şi comparat cu Frederic II, sub care apăruse mişcarea „Auf-

klärung"[1]. Împăratul francez întrona liniștea publică și o bună administrație. El păstra legile republicane, egalitatea civică, garanta libertatea proprietății, aducea scutirea de dijme și de celelalte servituți feudale, abolea sistemul perimat al breslelor, suprima vămile interne, unifica sistemul de greutăți și măsurători. Guvernarea franceză garanta libertatea cultelor și respectul credinței; concordatul cu papa[2] îi satisfăcea pe catolici. O dovadă a spiritului novator introdus de codul civil napoleonean, care unifica legislația, este faptul că el a rămas în vigoare în această țară pînă în 1900.

În 1802, plebiscitul prin care se cerea populației să acorde lui Napoleon consulatul pe viață i-a adus în departamentele renane o imensă majoritate. În 1804, pentru proclamarea lui Napoleon ca împărat, în departamentul Ruhr 94 565 cetățeni au votat „pentru" și numai 161 „împotrivă". Fără îndoială, aceste cifre nu pot fi considerate drept expresia cea mai fidelă a opiniilor populației, votul făcîndu-se deschis, în fața reprezentanților administrației franceze, prin semnarea într-un registru în dreptul numelui fiecăruia. Unul din fruntașii politici renani, Goerres, profesor la școala secundară din Koblenz, reproșa sistemului de guvernămînt francez că era prea materialist, dar era silit să constate: „Comerțul și industria merg foarte bine; artele sînt încurajate". În același timp însă prefectul departamentului Ruhr, Ladoucette considera în 1809, că nu conta pe „devotamentul absolut" al nici unei persoane. Dar adăuga: „Chiar dacă în unele familii oamenii gîndesc și vorbesc nefavorabil despre administrația franceză, totuși nu se împotrivesc legilor noastre".

---

[1] Aufklärung — iluminism, mișcare ideologică antifeudală a burgheziei în ascensiune, desfășurată în perioada pregătirii și înfăptuirii revoluției burgheze.

[2] Concordat, convenție încheiată de papă cu diferite state pentru stabilirea statutului și privilegiilor Bisericii catolice în acele țări.

Situația în marele ducat Berg și Regatul Westfaliei era oarecum diferită, cele două state fiind, teoretic, independente. În *Reisebilder* (Imagini de călătorie), Heinrich Heine a descris instalarea mareșalului francez Murat în marele ducat Berg, la Düsseldorf.

Un admirator al lui Napoleon: marele filozof Hegel, în ajunul bătăliei de la Jena, profesor la Universitatea din acest oraș

Într-una din zile, pe zidurile primăriei orașului a fost afișată o proclamație a fostului elector german, care, mulțumind fidelilor săi supuși pentru îndelunga și loiala lor supunere, îi dezlega de jurămîntul de credință pe care i-l prestaseră. Cît privește Regatul Wastfaliei, Napoleon voia să introducă sistemul francez în întregime și cît mai repede posibil. Format din teritorii foarte diverse, care făcuseră parte din Brunswick, Hessa, Hanovra și Prusia, Regatul Westfaliei urma să fie în Germania napoleoneană un stat model, așa cum era conceput Regatul Italiei în Peninsula Italică. „Popoarele voastre, îi scria Napoleon fratelui său, Jérôme Bonaparte, instalat în Westfalia ca rege, trebuie să se bucure de o libertate, de o egalitate, de o bunăstare necunoscute popoarelor Germaniei... Această manieră de a guverna va fi o barieră mai puternică decît Elba, în stare să vă separe de Prusia. Mai puternică decît fortărețele și decît protecția Franței". Constituția statului, alcătuită la Paris după consultarea notabilităților germane westfaliene, consfințea principiile statului modern, așa cum se născuse el din răsturnările revoluționare: unitate a puterii publice, centralizare, uniformitate a administrației, egalitate civilă, libertate religioasă. Regele era ajutat de patru miniștri, un secretar și un consilier de stat. Adunarea legislativă avea 100 membri, din care 70 proprietari funciari, 15 negustori și industriași, 15 reprezentanți ai liber-profesioniștilor, toți aleși de colegiile departamentale, ai căror membri urmau să fie desemnați de rege. Au fost introduse organizarea judiciară și sistemul de impozite francez, a fost impusă recrutarea în armată, a intrat în vigoare codul civil napoleonean cu toate consecințele sale: s-au abolit șerbia, privilegiile nobiliare și sistemul breslelor; bunurile bisericilor catolice, ale consiliilor de canonici și mănăstirilor au fost confiscate și vîndute în folosul statului. Regele Jérôme s-a descurcat destul de bine.

Completînd și încoronînd practicile despotismului iluminat, opera napoleoneană a fascinat mințile cele mai strălucite ale Germaniei. În ajunul bătăliei de la Jena, Hegel se afla pe cale de a redacta ultimele pagini ale primei sale mari opere *Fenomenologia spiritului*. Era profesor la Universitate și, seara, de la fereastra sa, observa focurile bivuacurilor trupelor franceze. Cîteva zile mai tîrziu, el l-a văzut pe Napoleon traversînd orașul. „L-am văzut pe împărat — acest spirit universal — scria filozoful, traversînd orașul călare. Încerci, într-adevăr, un sentiment ciudat să vezi o personalitate de talia lui concentrată într-un singur punct al spațiului... în timp ce gîndirea sa imperioasă strălucește asupra lumii întregi"

În românește de
Gabriela GEROTA

DINCOLO DE CALELE VASELOR DE SCLAVI... (II)

PHILIP D. CURTIN

Exploatarea inumană a muncii sclavilor, datînd din antichitate, capătă noi forme în lumea modernă. Cercetarea ştiinţifică a „Sistemului Atlanticului de Sud", constituit din plantaţiile de pe ţărmurile oceanului, reprezintă o nouă încercare de a pătrunde în tainele, multe nedescifrate încă, ale acestei odioase instituţii a sclaviei. În numărul de faţă publicăm partea finală a studiului Comerţul cu sclavi în Atlantic, **semnat de Philip D. Curtin, într-o formă întrucîtva prescurtată. Titlul şi subtitlurile aparţin redacţiei.**

„Sistemul Atlanticului de Sud" continuă să se extindă devenind din ce în ce mai diversificat. Plantaţiile lucrate de sclavi din Insulele Caraibe, acum centrul Sistemului, au urmat modelul celor din Indiile Occidentale. În Virginia se cultiva tutun, în Carolina de Sud — orez şi indigo, şi ceva mai tîrziu teritoriile aflate la Est de Mississippi intră în Sistem ca producătoare principale de bumbac.

La mijlocul secolului XVII, negrii îi depăşeau ca număr pe europenii din cele două Americi, luate la un loc. Sclavii munceau în agricultură sau în casa stăpînului, ca slugi, sau în minele de argint (Bolivia, Mexic), mai tîrziu în cele de aur şi diamante (Brazilia). Transportarea celor lipsiţi de mijloace se efectua printr-un sistem care făcea din ei sclavi temporari. Ca să-şi achite biletul de drum, emigrantul semna un contract fie cu comandantul vasului, fie cu proprietarul acestuia, fie cu una dintre companiile comerciale care aveau interese în Lumea Nouă (America şi Oceania). Contractul prevedea obligaţia semnatarului de a lucra o anumită perioadă (de la unul pînă la şapte ani) pe o plantaţie sau într-o altă întreprindere din America, fără nici un salariu, adică exact în condiţiile în care lucrau sclavii africani. Contractul era negociabil, trecînd din mînă în mînă, pentru un preţ din ce în ce mai ridicat, astfel că, cel mai adesea, emigranţii nu ştiau unde vor lucra, ce anume vor face, şi cine va fi vremelnicul lor stăpîn.

O altă categorie de „sclavi" albi o formau, mai ales în Anglia, deţinuţii închisorilor deportaţi peste ocean. Nu era vorba numai de tîlhari, asasini, falsificatori, ci şi de autori ai unor delicte mult mai mărunte: vagabonzi, prostituate, ba chiar, aşa cum ştim de la Dickens, debitori rămaşi în urmă cu plata datoriilor. Adresîndu-se autorităţilor poliţieneşti, plantatorii puteau obţine ca deportaţii să lucreze pe domeniile lor.

Virusuri fără prejudecăți

Revoluția tehnică în materie de navigație maritimă a înlesnit aducerea peste Atlantic de oameni noi, dar și de boli noi. Majoritatea populației băștinașe din zonele depresionare de la Tropice a fost exterminată, în mai puțin de un secol, de boli importate din Europa și Africa. Ravagiile flagelului au determinat o nevoie imediată și stringentă de oameni. În Indiile Occidentale Olandeze (grup de șase insule din Antilele Mici, numite și Antilele Olandeze),

boli africane ca malaria și frigurile galbene ucideau de zece ori mai mulți albi decît media din Europa, la aceeași grupă de vîrstă. În regiunea tropicală a Americii, numărul africanilor morți era doar de două ori mai mare decît pe continentul lor originar. Venind dintr-un mediu unde băștinașii deveniseră rezistenți nu numai la bolile locale, tropicale, ci și la acelea aduse, de o bună bucată de vreme, din Europa și Asia, africanii dobîndiseră o oarecare imunitate. Statisticile de care dispunem azi arată că proporția mortalității era de aproape trei ori mai scăzută la africani decît la europeni.

Achiziționînd contractul unui emigrant european, plătind autorităților forța de muncă a unui pușcăriaș deportat, sau cumpărînd un sclav din Africa, riscurile investiției de capital variau în funcție de rezistența la boală a celui achiziționat, de la caz la caz. Dacă luăm în considerare faptul că muncitorii europeni mureau într-o proporție de trei ori mai mare decît semenii lor din Africa, preferința plantatorilor pentru cei din urmă devine explicabilă. Băștinașii americani costau cel mai mult, deoarece se credea că erau familiarizați, din copilărie, cu maladiile locale. Secerați de boli importate din Europa și Africa, ei au rămas în număr foarte mic, ceea ce făcea ca prețurile de pe piața de sclavi americană să fie determinate de sumele plătite pentru cei aduși din Africa. Care era „tehnologia" procurării lor?

Într-o primă fază, sclavul trebuia capturat — proces ce echivala cu producerea unui bun de larg consum și cu desfacerea lui ulterioară. La început, europenii îi „vînaseră" ei înșiși dar, foarte curînd, au constatat că terenul era mult prea periculos pentru viața lor. Astfel, au fost găsiți amatori chiar printre localnici, care să alimenteze comerțul cu sclavi. Mulți dintre prinși proveneau din războaie pornite și purtate din cu totul alte rațiuni decît aceea de a-i captura pentru vînzare. Nu se cunosc prea bine prețurile achitate pentru sclavii din Africa; în orice caz vînătorul primea doar o fracțiune foarte mică din suma obținută pentru vînzarea sclavului în Lumea Nouă.

O a doua parte mai importantă, din prețul final de vînzare, revenea celor ce adunau sclavii într-un punct de pe litoralul Africii, creînd acolo o piață atrăgătoare pentru căpitanii europeni ai corăbiilor specializate în asemenea transporturi.

Arareori sclavii erau achiziționați și vînduți, prin intermediul unui singur negustător african, negustorului european. De obicei, prizonierii treceau prin mai multe mîini, pînă ce ajungeau la stăpînul definitiv. Se pare că șefii unor triburi erau implicați, dar în moduri și grade foarte diferite. Unele triburi profitau de pe urma acestui comerț impunînd taxe și percepînd o cotă-parte de la caravanele și transporturile care treceau pe teritoriul lor.

Cea de-a treia parte a prețului — cam jumătate din el — revenea armatorilor europeni care efectuau transportul pe mare în direcția celor două Americi. Negustorii înregistrau profituri enorme, dar societatea europeană contribuia la prețurile plătite pentru sclavi și cu pierderi importante de vieți omenești. Cel puțin jumătate din albii angajați în acest comerț au pierit din cauza bolilor tropicale. Au fost decimate și echipajele corăbiilor. Între anii 1748 și 1792 aproape 600 corăbii au plecat de la Nantes cu direcția Africii; pierderile per echipaj se cifrau, în medie, la circa 170 oameni la mie, pentru fiecare călătorie, mortalitate care depășea pînă și pe cea a sclavilor din calele vaselor: în aceeași perioadă referitoare tot la Nantes, mortalitatea africanilor, în fiecare călătorie, a fost de 152 la mie. În continuare, proporția mortalității a scăzut în rîndurile sclavilor și a rămas relativ constantă pentru echipajele de albi.

Arme pentru sclavi, sclavi pentru arme

În ciuda numărului mare de oameni care cîștigau de pe urma acestui comerț, prețul unui sclav livrat în Lumea Nouă era extrem de scăzut. Să luăm de pildă anul 1695: un sclav putea fi cumpărat în Jamaica cu 20 lire sterline ceea ce echivala aproximativ cu prețul a 600 livre[1] de zahăr sau a 16 arme de foc. Preț scăzut și din alt punct de vedere, căci un sclav bun putea presta, încă în primul său an de activitate, o muncă în valoare de 600 lire sterline.

Prin 1680, un pușcăriaș european condamnat să muncească în colonii era vîndut cu 10-15 lire; cumpărătorul trebuia să mai plătească transportul în America și să-și asume riscul unei evadări sau al unui deces, survenite pe drum, riscuri pe care nu le avea cu africanii.

În jurul anului 1695, pe țărmurile Africii un sclav costa echivalentul a circa 140 kg fier[2]. Din perspectiva actuală, pare nevero-

---

[1] Livră: măsură de greutate egală, în Anglia, cu 453 g. Se mai folosește uneori, greșit, pentru jumătate de kilogram.

[2] *Magazin istoric*, nr. 1/1977.

simil că un om putea fi capturat și vîndut la un preț atît de scăzut. Una dintre explicații este următoarea: pe cînd Europa se angajase pe calea revoluției industriale, tehnologia africană rămăsese înapoiată. Multe colectivități Vest-africane puteau produce unele părți componente ale uneltelor, ca lame și tăișuri de bună calitate, dar nu în cantități mari, și la preț de cost foarte ridicat. În funcție de tehnologia africană a prelucrării metalului, cele 140 kg de fier atît de necesare pentru confecționarea săpăligilor sau vîrfurilor de suliță, reprezentau efectiv contravaloarea unui sclav capturat de curînd. Și mai căutate în Africa erau armele de foc de calibru redus, fabricate în Europa și care ofereau mari avantaje tribului ce reușea să le cumpere înaintea altora.

Răspunzînd cererii, negustorii de sclavi importau de două ori mai mulți bărbați decît femei. Instabilitatea vieții de familie, solicitările constante impuse de munca cîmpului, greutatea de a-i crește și educa pe copii au dus la o scădere a ratei natalității în rîndurile sclavilor. Astfel, prețul redus al mîinii de lucru africane a făcut ca „Sistemul Atlanticului de Sud" să consume oameni în același fel în care producția industrială consuma materia primă. În colonia Santo Domingo, între anii 1680 și 1791, s-a importat un total de 860 000 sclavi, dar în 1791 totalul africanilor de acolo era de 480 000.

În Jamaica, au venit din Africa, de-a lungul întregii perioade de negoț cu sclavi, aproximativ 750 000 oameni; cu toate acestea, în 1834 nu mai existau decît 350 000 negri. Cînd, către sfîrșitul sec. XVIII, prețurile sclavilor au crescut, unii dintre plantatori au căutat să restabilească echilibrul între numărul de bărbați și femei ca mijloc de auto-susținere a populației înrobite.

Primii africani liberi în Lumea Nouă

Unul dintre aspectele cele mai puțin cunoscute din istorie este cel al statelor întemeiate de foștii sclavi africani în Lumea Nouă.

Sclavia a născut dorința de răzvrătire sau de fugă, și una și alta avînd uneori, sorți de izbîndă. Ca urmare, începînd cu anul 1570, au început să apară ici-colo, pe teritoriul celor două Americi, regiuni dominate, de fapt, de către africani.

În 1804, după terminarea războaielor napoleoneene, Haiti s-a proclamat republică independentă și a obținut recunoașterea de către puterile europene, devenind primul stat suveran din Marea Caraibilor. Pe de altă parte, această situație reprezintă continuarea unei stări de lucruri care exista, de secole, în Lumea Nouă. În Brazilia, africani evadați „quilombos" — cum erau denumiți în limba portugheză — au întemeiat cel puțin zece asemenea state, stabilind relații cu coloniștii europeni. Multe dintre acestea nu au avut o viață prea îndelungată, dar Palmares, cel mai binecunoscut dintre ele, a dăinuit aproape tot sec. XVII.

Unele așezări africane de pe continentul american au recunoscut suzeranitatea de formă a coloniștilor europeni, păstrîndu-și autonomia. Unul dintre cele mai reușite acorduri de acest fel s-a încheiat, în sec. XVII, pe teritoriul Mexicului de azi.

Micile grupuri de sclavi fugiți, care, începînd din 1560, au sălășluit în împrejurimile Portului Veracruz, au devenit, cu timpul, mai stabile, iar în 1609, o ceată a rezistat cu succes forțelor de represiune. Conflictul s-a soldat cu un tratat de pace oficial, păstrat și acum în arhivele mexicane. Rebelii și-au cîștigat libertatea și dreptul de autoadministrare, promițînd în schimb să ajute Spania în vreme de război. Orașul San Lorenzo de los Negros prospera la sfîrșitul sec. XVII. Dar treptat, negrii din San Lorenzo s-au asimilat cu populația mexicană. Colonii similare au existat, din cînd în cînd, pe mai toate insulele.

În Jamaica, unele grupuri au avut relații oficiale cu autoritățile coloniale pînă în 1795-1796. Alte grupuri au supraviețuit în munții care despărțeau partea franceză de cea spaniolă din Santo Domingo, pînă în 1791, cînd

au participat la răscoala generală a sclavilor împotriva francezilor. Alte formații statale s-au păstrat pînă în momentul eliberării generale a sclavilor .

În jurul anul 1840, aproximativ 10% din populația celor două Americi era, măcar parțial, de origine africană. Negrii formează o mare majoritate în Haiti, Jamaica, Barbados și alte insule din Marea Caraibilor. Împreună cu mulatrii, ei alcătuiesc circa 37% din populația Braziliei. Cei mai numeroși descendenți ai sclavilor africani se găsesc azi în Statele Unite, unde constituie aproximativ 10% din totalul populației.

Traducere de
Nadia PANDREA-CUTCUTACHE

poșta mi

AUTORUL PRECIZEAZĂ

Prof. dr. docent M. PETRESCU-DÎMBOVIȚA *precizează că în articolul despre descoperirea arheologică de la Mawanglue* (Magazin istoric, *nr. 8/1978), rîndurile 2-3 de sus de la pagina 37 se vor citi „Mawanglue, localitate aflată lîngă orașul Changsha (provincia Hunan) în Sud-Estul Republicii Populare Chineze".*

PENTRU CAUZA NAȚIUNII ÎNTREGI

În completarea articolului De la *Pronunciament* la Partidul Național Român *(nr. 6/1978), prof.* VIRGINIA ARDELEAN, *din* Caransebeș, *evocă activitatea unuia dintre fruntașii politici români transilvăneni* pasiviști. *Generalul Traian Doda (care, în 1872, se retrăsese din armata austro-ungară) a fost de cîteva ori deputat în Parlamentul ungar, ca reprezentant al românilor din cercul electoral Caransebeș. În 1887, fără a renunța la mandatul de deputat, el a refuzat să mai participe la lucrările Parlamentului, în semn de protest față de politica de deznaționalizare a românilor, practicată de guvernul de la Budapesta. La 12 octombrie 1887, într-o scrisoare adresată alegătorilor săi spunea:* E vorba de o luptă mare și anevoioasă, că astăzi nu mai e vorba de un scaun sau un vot în Parlamentul maghiar, nu de oarecari mici concesiuni naționale [...] astăzi cauza națiunii întregi ba, mai mult, onoarea națională a poporului român este în joc. *Pentru atitudinea sa a fost condamnat la 2 ani închisoare și 1 000 florini amendă. Într-un comentariu din 13/25 noiembrie 1887,* Tribuna *scria, printre altele:* Din zi în zi, tot mai multe sînt semnele care atestă că se deșteaptă românii, că aud glasul patriotului, că-i înțeleg cuvintele [...] Dacă totuși zgomotul făcut de alții ar fi atît de mare ca glasul generalului Doda să nu fie înțeles, vom striga cu toții, ca să răsune Împărăția [...] caransebeșenii merg înainte cu alesul lor și noi trebuie să mergem cu toții după dînșii, *Autorul acestui articol se numea Ioan Slavici. El a fost, de asemenea, condamnat la un an închisoare și 100 florini amendă.*

FARĂ DEOSEBIRE DE NEAM...

Despre constituirea Gărzii Naționale Române din Săliște ne scrie STOIAN DUMITRESCU, *din* Sibiu, *care ne trimite și textul emoționantului jurămînt depus de membrii acesteia:* Eu, membru voluntar al Gardei Naționale din Sălișie, jur [...] pe sfințenia steagului național, că voi apăra cinstea, demnitatea și interesul bine priceput al națiunii române, pînă la cea din urmă răsuflare, fiind pururea prieten credincios prietenilor ei și dușman dușmanilor ei; jur că voi apăra viața, cinstea și averea fiecărui cetățean, fără deosebire de neam și că voi respecta drepturile și libertățile fiecărei națiuni, întocmai cum doresc să fie respectate de toți drepturile și libertățile națiunii mele [...].

ÎNALTĂ VOIE PENTRU POPA ȘAPCĂ

Prof. ION BÂLĂ, *din* Alexandria, *ne scrie că preotul Radu Șapcă, revoluționar de la 1848, s-a întors din exil în 1855 și nu 1856, cum se credea pînă acum. Corespondentul nostru se bazează pe două documente din Arhivele Statului București, cota Int. Dir. Adt,* nr. *2032/125 din 1855, filele 94, 101-102.*

Iată, mai întîi, adresa secretarului de Stat A. Plagino, din 9 iunie 1855, către Ministerul de Interne: Onorabilului Departament din Năuntru. Preotul numit Popa Șapcă, dobîndind înaltă voie de a se întoarce în principat, se face de aceasta cunoscut onorabilului Departament ca să binevoiască a lua cuvenitele măsuri pentru sloboda intrare a mai sus numitului preot prin punctul Islaz.

Celălalt document, din 20 iunie 1855, e un raport al lui D. Ștefanopol, administratorul districtului Teleorman: Domnul Comandir al punctului Turnu Măgurele [...] permite intrarea în principat a preotului numit Popa Șapcă prin punctul Islaz, dar fiindcă vapoarele n-au stație acolo, ci la cel de la Turnu, s-a văzut silit a-i lăsa sloboda intrare în punctul acestui oraș, unde sosind vineri de dimineață a și plecat la locuința sa, din districtul Romanați.

LUGOJ 1918

La vîrsta de 19-20 ani eram martor ocular al evenimentelor istorice din 1918-1919, *relatează* IOSIF POPESCU, din Lugoj. În grădina Concordia din orașul nostru a avut loc, la 21 octombrie 1918, o adunare la care au participat 5 000 români. Au luat cuvîntul dr. Valeriu Braniște, redactor șef al ziarului *Drapelul.* Victor Bîrlea, Gheorghe Gîrda, Gheorghe Dobrin. A fost ales C.N.R. din Lugoj, în frunte cu Valeriu Braniște și s-a hotărît formarea Gărzii Naționale, pentru finanțarea căreia a fost organizată o colectă. Printre participanți se aflau și mulți foști ostași în armata austro-ungară, care purtau la chipiu, în locul rozetelor cu pajura habsburgică, cocarde tricolore. În încheiere, s-a cîntat *Deșteaptă-te române.* Plîngea și firea cu noi de bucurie și fericire, nota cronicarul ziarului *Drapelul.*

LOCUITORI DE ACUM 4 500 ANI

Cîteva descoperiri arheologice făcute pe raza satului Săcalu de Pădure, com. Brîncovenești, jud. Maramureș, *ne sînt semnalate de* ROMULUS TODEA. *Sînt obiecte din piatră și fragmente de ceramică, aparținînd, spun specialiștii Muzeului județean Mureș, epocii de tranziție între neolitic și bronz, deci, culturii Coțofeni (2 500-1800 î.e.n.). După opinia directorului muzeului amintit, Valeriu Lazăr, aceste mărturii arheologice* au o importantă valoare documentar-istorică, dovedind o continuitate milenară de locuire.

NOUĂ SĂBII

VASILE E. COJOCARU, *din* com. Comarna, jud. Iași, *ne solicită date suplimentare privind sabia lui Ștefan cel Mare aflată la Istanbul, despre care a citit în nr. 2/1972.*

În 1934, Marcu Beza a semnalat existența unor săbii românești în fosta capitală a Imperiului otoman. Printre ele se află și una de 1,30 m lungime, care a aparținut, probabil, lui Ștefan cel Mare, numele său fiind gravat pe mînerul învelit în sîrmă de argint; se află expusă în sala de arme a Muzeului Topkapî, laolaltă cu alte două săbii moldovenești și șase din vremea lui Constantin Brîncoveanu (Vezi Magazin istoric, *nr. 6/1967, 10/1972).*

O ÎNTREBARE DIN OPT

Emoționante cuvinte de apreciere și interes pentru revista noastră ne adresează DÎRJA GEORGETA, *din* com. Mihoreni, jud. Suceava, *care ne mărturisește:* Țin să vă mulțumesc din suflet pentru revista din care cunosc, filă cu filă, trecutul neamului nostru și al altor popoare, de-a lungul unei îndelungate și zbuciumate istorii.

Totodată, tînăra cititoare ne adresează opt întrebări, anunțîndu-ne pentru luna următoare alte opt. (În treacăt fie spus, alt cititor, STOIAN ENE ISPAS, *din* Oltenița, *ne adresează... zece întrebări, cu aceeași promisiune de a reveni cu altele zece). După cum am precizat, în repetate rînduri, nu răspundem decît întrebărilor formulate pe marginea articolelor apărute în revistă. Dacă am răspunde tuturor întrebărilor pe care ni le pun toți corespondenții noștri, nu ne-ar mai rămîne nici timp, nici spațiu pentru revista propriu-zisă. De aceea, îi sfătuim pe cei interesați să se adreseze surselor curente de informare istorică (manuale, enciclopedii, dicționare, monografii etc.).*

Drept pentru care, din cele opt întrebări ale tovarășei Dîrja Georgeta am reținut una privind un termen des întîlnit în Magazin istoric: *capuchehaie. Cuvînt turcesc, el desemna pe reprezentantul diplomatic (consul, ministru, ambasador etc.) al unui stat independent, pe lîngă Poartă. Bucurîndu-se de un statut aparte în relațiile cu Imperiul otoman, Țara Românească și Moldova aveau cîte o capuchehaie atît la Istanbul, cît și în cetățile dunărene stăpînite de turci (Brăila, Giurgiu etc.).*

Articolul 7 din Capitulația *încheiată în 1511 între Moldova și Sublima Poartă prevedea:* Moldovenii vor putea întreține și cumpăra o casă la Constantinopol, ca reședință a agentului lor. Ei vor putea avea acolo, de asemenea, și o biserică.

SPAIMĂ, TULBURARE, APROAPE APOPLEXIE

O jalbă din 29 aprilie 1812 a prințesei Zoe Ghica, adresată președintelui Divanului Moldovei, zugrăvește un moment critic *în* înalta societate *ieșeană de acum 166*

poșta mi

ani. Documentul, comunicat de E.PARASCHIV, *din* București, *pare a fi, pe alocuri, bunicul celebrelor procese verbale și reclamații ieșite de sub pana lui Caragiale.* Silită mă găsesc peste voința mea a alerga cu jalobă supărînd auzul înalt Excelenței Voastre și cerînd satisfacție pentru călcarea cinstei mele ce-au îndrăznit a-mi face stolnic Dimitrachi Beldiman în casa dumi-sale, spat[ar] Ioan Neculce.

Că în ziua prăznuirii sfintei învieri, sara după vecernie, mergînd eu la d-lui spatar ca la o rudenie, față fiind și spat. i [și] d-lui polcov[nic] Ghideonov și d-ei logofeteasa Mavrocordat, m-au ocărat și m-au batjocorit cum au voit, care ocări și batjocuri hulitoare în scris nu pot a să arăta, viind încă pînă la punct că-mi va ridica viața cu un scaun, socotită fiind înaintea lui mai rău decît o [roabă] a sa [...] Și eu într-acel ceas cum mi-ar fi venit careta, gata eram să viu către înalt Excelența Voastră cu plîngere să arăt întîmplarea și să-mi cer cinstea. Dar d-lui doftorul Magirov nu m-au lăsat, spunîndu-mi că vă aflați cam bolnavă și poate să vi se pricinuiască mare tulburare. Și așa am trecut cu tăcere aceste zile și cu mare tulburare a sufletului meu, încît de spaimă și de tulburare puțin de nu mi-au venit apoplexie.

Acum dar [...] cer a nu rămîne cinstea mea călcată de un barbar grobian, care și pînă astăzi neamurile sale se află în bir ca țăranii, uitînd că el, familia sa, precum să află astăzi, este ridicată de răposatul părintele meu, Matei Ghica Voevod; aflîndu-se moșu-său și părintele său slugi la părintele meu. Și eu acum să mă văd batjocurită de însuși acela ce are pîinea părintelui meu în gura lui, nu pot suferi și cer ca această pricină să fie orînduită în cercetare Obștestei adunări [...].

BAȘCEAUȘ

DUMITRU STANCIU, *din* București, *dorește să cunoască semnificația mai multor termeni, întîlniți în articolele publicate în* Magazin istoric *și care desemnează anumite dregătorii și funcții de pe lîngă curțile domnești ale Țărilor române. Pentru* vornic, sluger, pitar, armaș și hatman de divan *am dat lămuririle cuvenite în nr. 1 și 5/1971. Iată cum era prezentat* bașceaușul *într-un document din 1810:* Bașceauș. Dator a păzi totdeauna în vreme de noapte fănarile [felinarele] de pe uliți și fanaragiii ca să fie deștepți. Cearcă și pe slujitorii ce urmează pază. Face zapcilîc [execuție, silire de a îndeplini o datorie, de a plăti dările] și dughengiilor ca să aibă putini cu apă, cängi, funii deasupra, cum și topoare [...] Iar venitul cu leafa împreună cuprinde într-un an pînă la 213 lei.

Nicolae MINEI

CERERI ȘI OFERTE

BIRÓ LASZLÓ, căsuța poștală, nr. 46, Odorheiu-Secuiesc, jud. Harghita, *solicită: nr. 2/1978.*
ION CECILIA, str. Spiniș, nr. 4, bl. 104, sc. B, et. I, ap. 19, București, *oferă colecția completă.*
LAKATOȘ ȘTEFAN, str. Pavlov, nr. 43, ap. 4, Cluj-Napoca, *oferă colecția completă.*
SILVIU NEGULESCU, str. Dimitrie Marinescu, nr. 1A, ap. 53, București, *solicită: nr. 5/1977; oferă: nr. 10/1967; 6,12/1968; 1,2/1970; 10/1971; 5,12/1972; 1/1975; 1/1977.*
LONGIN UNGURELU, str. Eliade Rădulescu, nr. 14, Curtea de Argeș, *oferă colecția 1967-1977.*
T. PREDEȚEANU BRASTOVĂȚU, Drumul Taberei, nr. 97, bl. FD 12, ap. 51, București, oferă: *nr 12/1972; 2-12/1976; 1-12/1977.*
GHEORGHE MARINESCU, str. Enăchiță Văcărescu, nr. 1, București, *oferă colecția completă.*
CÎNDEA MOISE, str. Muncitorilor, nr. 3, Săcele, jud. Brașov, *oferă colecția 1971-1977.*
CONSTANTIN C. POPESCU, B-dul Păcii, nr. 52-54, bl. 4, sc. A, ap. 6, București, *oferă colecția 1967-1977.*
VASILE DRAGOMIR, B-dul Dacia, nr. 6, bl. E-1, et. II, ap. 39, Piatra Neamț, *oferă: nr. 5,10/1972; 2-7,9, 10,12/1975; 3-12/1976; 1-12/1977.*
ILIE IONEL, str. Progresului, nr. 3, bl. S-1, sc. B, et. II, ap. 12, Rîmnicu Vîlcea, *solicită: nr. 1/1967; 2/1968; oferă: nr. 2,3/1967; 6/1968; 12/1972; 10,11/1976; 1/1977.*
BOHARIU GABRIEL, str. Eftimie Murgu, nr. 10, Anina, jud. Caraș-Severin, *solicită: nr. 6,7,10,11/1977; 1,2/1978.*
NICOLAU CONSTANTIN, str. Stadionului, bl. 50, sc. B, et. VI, ap. 70, Buzău, *solicită: nr. 1,2,3/1967.*

UN BUCOVINEAN PRINTRE FRAȚI

(Urmare din p. 13)

El luptase cu cuvîntul și cu condeiul în timp de pace pentru libertatea patriei sale robite și acum, cînd timpul vorbelor trecuse și venise acela al faptelor, mîndria și simțul lui de datorie nu se împăcau cu roluri șterse și prudente".

Ca Ion Grămadă au procedat mii de români din Bucovina și Transilvania, care au luptat cu arma în mînă pentru formarea statului național unitar.

În vederea participării directe la luptă, începînd din octombrie 1916, a urmat Școala de pregătire militară de la Botoșani. După absolvirea școlii, în luna martie 1917, cu gradul de elev plutonier, a cerut să fie repartizat la Regimentul 8 vînători, din cadrul Armatei II, cea dintîi unitate decorată cu Ordinul „Mihai Viteazul" pentru eroismul cu care ostașii săi s-au bătut în Valea Oltului. I s-a încredințat comanda unui pluton din Batalionul 1 al regimentului. În acest timp se desfășura lupta de la Mărăști, Regimentul 8 vînători operînd în valea Cașinului. Într-una din zile, a venit ordinul de a se executa o recunoaștere pe Măgura Cașinului. I. Grămadă a cerut să fie trimis, împreună cu „flăcăii" lui. Dovedind multă abilitate, a reușit să se strecoare pînă în preajma liniilor inamice, aducînd informații deosebit de prețioase pentru comandamentul român. Apoi a acționat în sectorul Vizantea, Vidra și Voloșcani. Era permanent în mijlocul plutonului său, încurajîndu-și mereu soldații.

După lupta de la Mărăști, Regimentul 8 vînători a fost trecut în rezervă la Tg. Trotușului, lîngă Tg. Ocna.

Marile bătălii de la Mărăști, Mărășești și Oituz se încheiaseră cu o strălucită victorie a armatelor române. În august 1917 a urmat cea de-a treia bătălie de la Oituz, în timpul căreia a avut loc și dramatica încleștare de la Cireșoaia.

În ziua de 12 august 1917 s-a dat asaltul; I. Grămadă se afla în fruntea plutonului său. În timpul atacului, a fost lovit mortal de un glonte dușman. Camarazii l-au înmormîntat în poiana Vrînceanu; în iunie 1926, rămășițele pămîntești ale patriotului bucovinean au fost reînhumate în Cimitirul eroilor din Suceava, pentru a se odihni în pămîntul căruia i-a închinat întreaga-i viață.

„Adesea fac bilanțul vieții mele — scria el cu numai cîteva zile înainte de eroicul său sfîrșit — și mă întreb ce bine am făcut eu pe pămînt. Și totdeauna regret că n-am putut lucra mai mult, spre a aduce mai multă fericire *altora*. Căci atît rămîne după fiecare pe lumea asta: binele ce l-a făcut *altora*. Încolo, totul e praf și cenușă, pe care le spulberă vîntul [...] Mă gîndesc foarte puțin la moarte și nu mă tem deloc de ea. Sînt pregătit s-o înfrunt".

CONTENTS (Romanian History)

A. BORZA, V. BRANIŞTE, I. SCURTU, I. BULACU 1918 — The Great Union • **M. POP** Folklore and History • **N. STOICESCU** Office-Bearers in Both Romanian Principalities, 16th-17th Centuries • **A. BUSUIOCEANU** Ienăchiţă Văcărescu (1740-1797), as a Diplomat • **M. PETRESCU-DÎMBOVIŢA** Eartwork Strongholds on the Territory of Romania • **S. MARCUS** Mathematics and History

SOMMAIRE (Histoire roumaine)

A. BORZA, V. BRANIŞTE, I. SCURTU, I. BULACU 1918 — La Grande Union • **M. POP** Le folklore et l'histoire • **N. STOICESCU** Dignitaires des deux principautés roumaines, 16°-17° siècles • **A. BUSUIOCEANU** Ienăchiţă Văcărescu (1740-1797), en tant que diplomate • **M. PETRESCU-DÎMBOVIŢA** Forteresses en terre sur le territoire de la Roumanie • **S. MARCUS** Les mathématiques et l'histoire

СОДЕРЖАНИЕ (Румынская история)

А. БОРЗА, В. БРАНИШТЕ, И. СКУРТУ, И. БУЛАКУ 1918 — Великое Воссоединение • **М. ПОП** Фольклор и история • **Н. СТОИЧЕСКУ** Молдавские сановники в Вадахии и валахские сановники в Молдове (XVI-XVII вв.) • **А. БУСУЁЧАНУ** Енэкицэ Вэкэреску (1740-1797) — дипломат • **М. ПЕТРЕСКУ-ДЫМБОВИЦА** Земляные крепости на территории Румынии • **С. МАРКУС** Математика и история

INHALT (Rumänische Geschichte)

A. BORZA, V. BRANIŞTE, I. SCURTU, I. BULACU 1918 — Die Grosse Vereinigung • **M. POP** Folklore und Geschichte • **N. STOICESCU** Walachische Herrscher in Moldau und moldauische Herrscher in Walachei (XVI-XVII Jahrhunderte) • **A. BUSUIOCEANU** Ein Diplomat — Ienăchiţă Văcărescu (1740-1797) • **M. PETRESCU-DÎMBOVIŢA** Erdfestungen auf rumänischen Boden • **S. MARCUS** Mathematik und Geschichte

SUMARIO (Historia rumana)

A. BORZA, V. BRANIŞTE, I. SCURTU, I. BULACU 1918 — La gran Unión • **M. POP** El folklore y la historia • **N. STOICESCU** Dignatarios comunes para ambos Principados rumanos, sig. XVI-XVII • **A. BUSUIOCEANU** Ienăchiţă Văcărescu (1740-1797) — diplomata • **M. PETRESCU-DÎMBOVIŢA** Fortalezas de tierra en el territorio de Rumania • **S. MARCUS** Matemáticas e historia

ABONNEMENTS : ILEXIM — Departamentul export-import presă, Bucureşti, strada 13 Decembrie, nr. 3, P.O.B. 136-137, telex : 11226

magazin istoric

Bucureşti, Intrarea Ministerului, nr. 2, parter — Sectorul 1, Oficiul poştal nr. 1, Căsuţa poştală 702, Cod 70 100, telefon 16 68 72.

REDACTORI : Gheorghe David, Florentina Dolghin, Ioan Dragomirescu, Ioan Lăcustă, Ioana Ursu-Năstăşel, Ana-Maria Şerbănescu, Vasile Şimandan, Marian Ştefan
SECRETAR RESPONSABIL DE REDACŢIE : Valeriu Buduru
PREZENTAREA ARTISTICĂ: Radu Ion Popescu
TEHNOREDACTOR : Anton Tănase
CORECTURA : Georgeta Apreotesei, Constanţa Avram

Apare lunar, se găseşte de vînzare la chioşcurile de difuzare a presei. Abonamentele se fac la oficiile poştale, factorii poştali, difuzorii din întreprinderi, instituţii şi de la sate. Preţul unui număr — 5 lei, abonamentul pe 6 luni — 30 lei, pe un an — 60 lei.

Tiparul executat la Combinatul poligrafic „Casa Scînteii" — Bucureşti
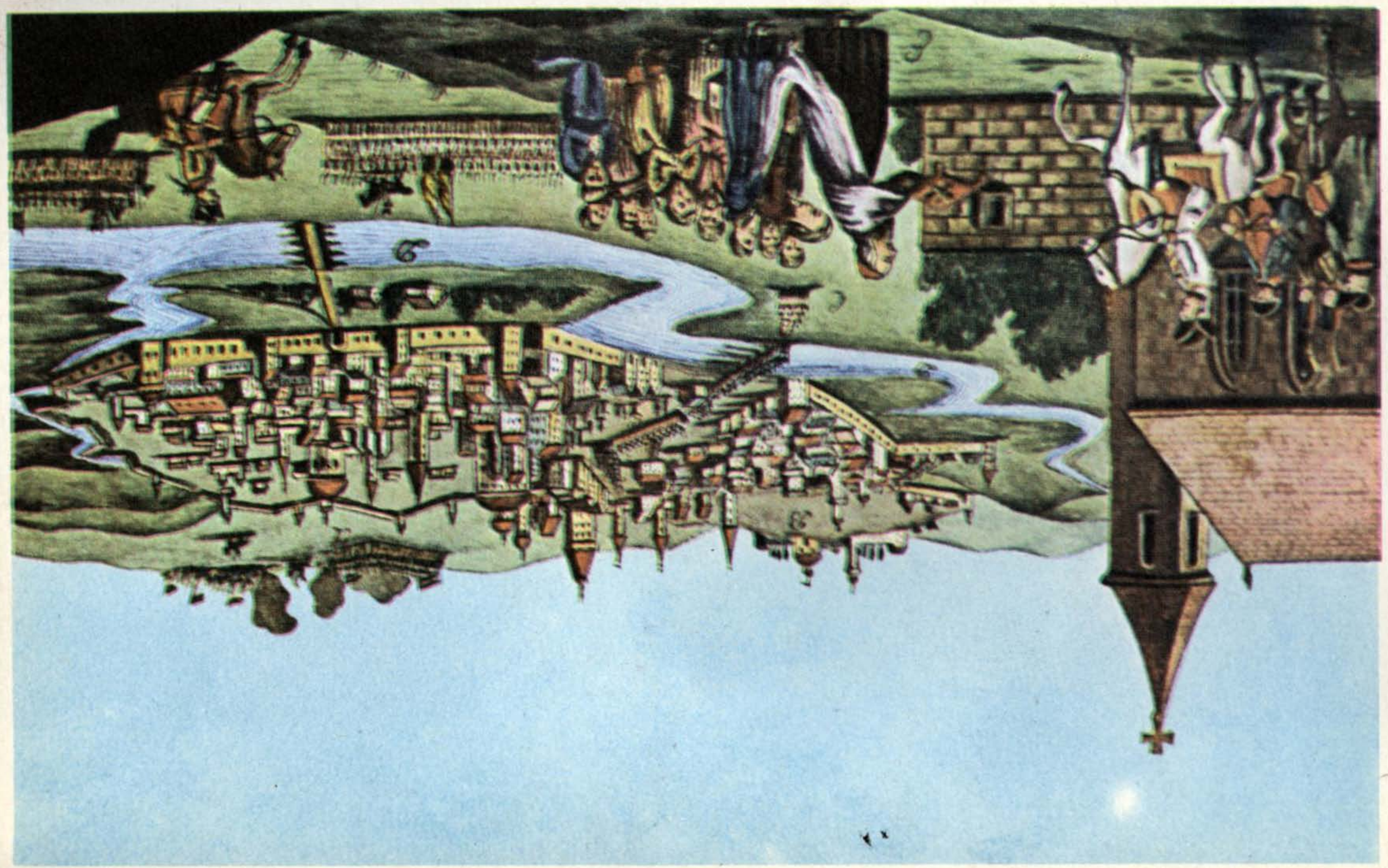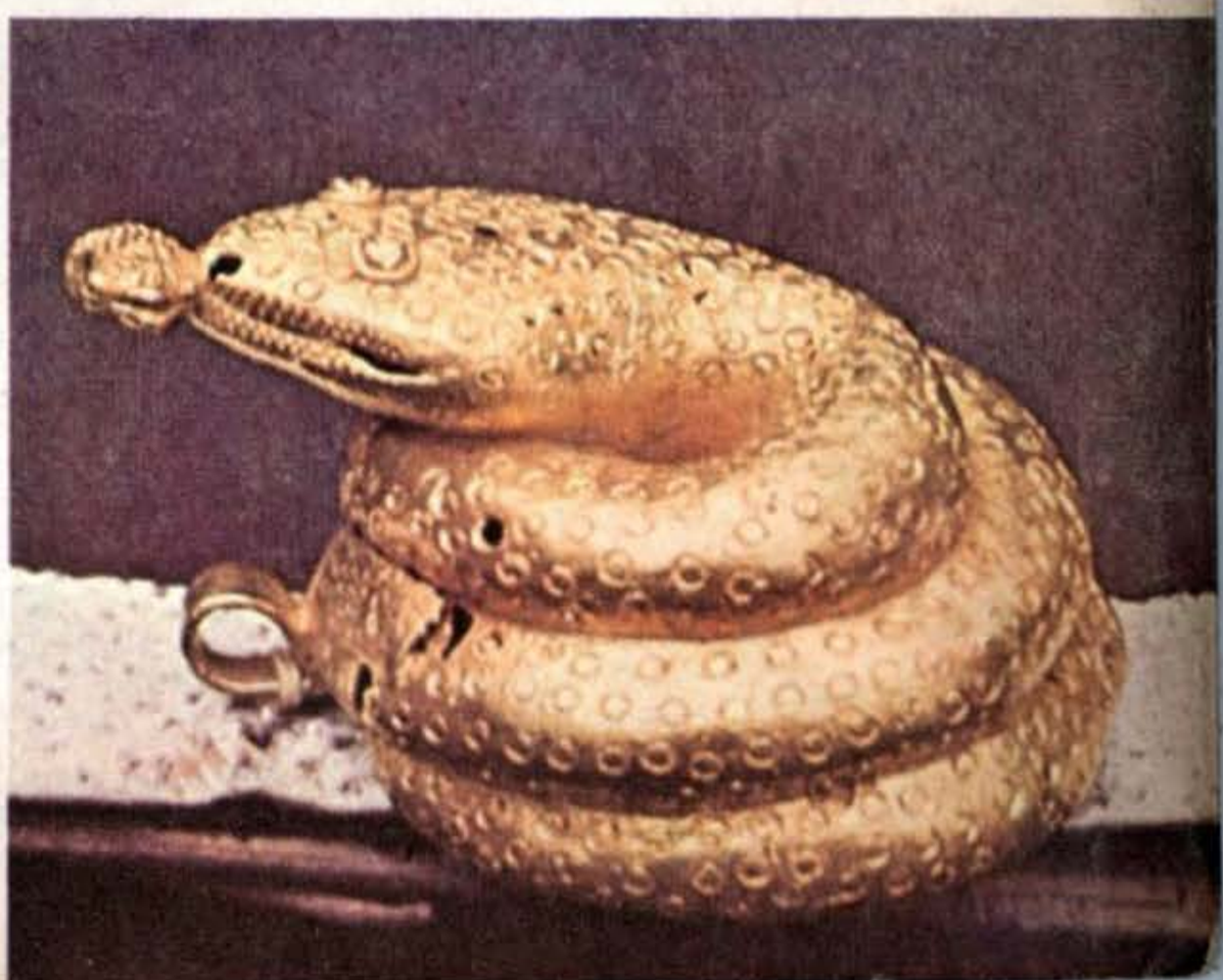
42 427